

T.C

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİYASİ AKTÖR OLARAK LİDERLER: ALİYA
İZZETBEGOVİÇ VE İDEOLOJİSİ

Betül HIRA

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK

KARAMAN-2020

ÖNSÖZ

Bu çalışma Uluslararası İlişkilerde Siyasi Aktör Olarak Liderler Aliya İzzetbegoviç ve ideolojisini açıklayabilmek amacıyla ortaya konulmuştur. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusu Aliya İzzetbegoviç ve ideolojisidir. Nedenleri hakkında tahminde bulunduğumuz bu çalışmada olgular hakkında kuşkuya yer bırakılmamıştır. Aliya İzzetbegoviç hayatta kalmayan insanları gereği olmayan insanlar, feda edilebilir köle emeği olarak görmemiştir. İnsan hayatının yeniden inşasına önem vermiştir. Savaşta ölenlerin anılarının ve kültürünün çok daha önem taşıdığı görülmüştür. Bu çalışma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanlığı bünyesinde gerçekleşmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde uluslararası ilişkilerde siyasi aktör, ikinci bölümde uluslararası ilişkilerde siyasi aktör olarak liderler, üçüncü bölümde Aliya İzzetbegoviç ve ideolojisi anlatılmıştır.

Doç.Dr. Yiğit Anıl Güzelipek ‘e, tezimin juri üyeleri **Prof.Dr. Ali Ayata’ya**, **Doç.Dr. Yusuf Sayın’a**, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma, sevgili **Zeynep Nehir’e**, **Selin’e** ve **Kayra’ya**, teşekkür ederim.

Betül HIRA

2020

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİYASİ AKTÖR OLARAK LİDERLER ALİYA

İZZETBEGOVİÇ VE İDEOLOJİSİ

ÖZET

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devlet kabul edilmiştir. Uluslararası ilişkilerde devletin temel aktör olarak kabul edilmesinin dayanağı uluslararası hukuk konusundaki kişilik kavramıdır. Uluslararası hukukun kapsamı genişledikçe kişilik kavramı genişlemiştir. Devletin yanı sıra uluslararası örgütler, devlet niteliği olmayan insan toplulukları ve bireyler de uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmiştir. Uluslararası ilişkilerde de temel aktör olan bireyin hak sahibi olması ve yükümlülük altına girebilmesi ön plana çıkmıştır. Aktör olarak devlet ve uluslararası örgütlerin yetersiz kaldığı durumlarla karşılaşmıştır. Bu durumlarda birey ön plana çıkmıştır. Çözüm önerilerinin verimli olması aktör olarak bireye liderlik vasfını kazandırmıştır. Bu çalışmada Bosna Bağımsızlık sürecinde, gösterdiği tutum Müslüman bir entelektüel, siyaset adamı, ülkesinin lideri, çağımız bağımsızlık sembolü ve bağımsızlık önderi, ordu komutanı sıfatını kazanan Aliya İzzetbegović ve ideolojisini anlatmak hedeflenmiştir. Konu uluslararası ilişkilerde aktörler, uluslararası ilişkilerde aktör olarak bireyler, Aliya İzzetbegović ve ideolojisi olmak üzere üç ana başlık halinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler; *Uluslararası İlişkiler, Siyasi aktör, Liderlik, Aliya İzzetbegović, İdeoloji*

ABSTRACT

The main actor of international relations is the state. The basis of the acceptance of the state as the main actor in international relations is the concept of personality in international law. As the scope of international law expanded, the concept of personality has expanded. In addition to the state, international organizations non-governmental human communities and individuals are also accepted as international legal persons. The fact that the individual, who is the main actor in international relations, has the right and can be under the obligation has come to the fore. As an actor, situations were encountered in which the state and international organizations were inadequate. In this case, the individual came to the fore. The efficiency of the solution suggestions provided the individual with leadership qualities as an actor. In this study, it is aimed to describe a Muslim intellectual, politician, the leader of his country, the symbol of independence and leader of his country, Aliya İzzetbegovic and his ideology. The subject is examined in three main titles, actors in international relations, individual as actors in international relations, Aliya İzzetbegovic and ideology.

Keywords; *International Relations, Politicalactor, Leadership, Aliya İzzetbegovic, Ideology*

KISALTMALAR DİZİNİ

AAD: Avrupa Birliği Adalet Divanı

AB: Avrupa Birliği

ADÖ: Amerika Devletleri Örgütü

AFB: Afrika Birliği

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AK: Avrupa Konseyi

BM: Birleşmiş Milletler

HDZ: Hırvat Demokrat Birliği

IOC: Uluslararası Olimpiyat Komitesi

IRC: Uluslararası Kızıllaç Teşkilatı

JMO: Yugoslavya Müslümanları Organizasyonu

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

SDA: Demokratik Eylem Partisi

SDS: Sırp Demokrasi Partisi

UNPROFOR:	Birleşmiş	Milletler	Koruma	Gücü
------------------	-----------	-----------	--------	------

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLERDE SİYASİ AKTÖR OLARAK LİDERLER ALIYA	II
İZZETBEGOVİÇ VE İDEOLOJİSİ.....	II
ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR DİZİNİ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİYASİ AKTÖRLER	6
1-1. Bir Disiplin Olarak Uluslararası İlişkiler ve Disiplinin Dönüşümü	6
1-2. Uluslararası İlişkilerde Yönetim ve Yönetimin Gerekliliği	7
1-3. Devlet Odaklı Uluslararası İlişkiler Anlayışı ve Ötesi	8
1-4. Uluslararası İlişkilerde Devlet Dışı Aktörler.....	10
1-4-1. Sivil Toplum ve Katılımcı Anlayışın Gelişimi.....	10
1-4-2. Uluslararası Örgütler	12
1-4-3. Ulus-Aşırı Gruplar ve Örgütlenmeler.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	17
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİYASİ AKTÖR OLARAK LİDERLER	17
2-1. Liderlik Kavramının Tarihsel Gelişimi	17
2-2. Liderlerin Temel Misyonları	19
2-3. Weber'in Liderlik Tipolojisi.....	21
2-3-1. Geleneksel Otorite	21
2-3-2. Hukuki Otorite.....	22
2-3-3. Karizmatik Otorite.....	22
2-4. Liderliğin Yapı Sökümü	24
2-4-1. Kavramsal Kabiliyetler ve Akıl.....	24
2-4-2. Doğruluk.....	24
2-4-3. Dürüstlük	25
2-4-4. Güvenilirlik.....	25

2-4-5. Adalet.....	26
2-4-6. Merak ve Öğrenip Öğretmeye Açık Olma	26
2-4-7. Tevazu	27
2-4-8. Diğer Unsurlar	28
2-5. Öne Çıkan Diğer Liderlik Türleri.....	34
2-5-1. Siyasal Liderlik.....	34
2-5-2. Dini Liderlik	35
2-5-3. Karizmatik Otoritenin Bir Türü Olarak Kültürel Liderlik.....	35
2-5-4. Otokratik Liderlik	38
2-5-6. Serbest Liderlik.....	39
2-5-7. Otantik Liderlik	40
2-5-8. Dönüştürücü Liderlik.....	41
2-5-9. Hizmetkâr Liderlik	42
2-6. Temel Liderlik Teorileri	43
2-6-1. Klasik Liderlik Yaklaşımı	43
2-6-2. Davranışsal-Durumsal Liderlik Yaklaşımı	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	46
ALİYA İZZETBEGOVİÇ VE İDEOLOJİSİ	46
3-1. Siyasal Bir Kavram Olarak İdeoloji ve Yorumları.....	46
3-2. Aliya İzzetbegoviç'in İdeolojisine İlişkin Yorumlar.....	53
3-3. Aliyaİzzetbegoviç'in Düşüncelerinin Oluşum Süreci	59
3-3-1. Aile Kökenleri ve Hayatı	59
3-3-2. Dini Görüşlerinin Oluşum Süreci	61
3-3-3. Hapishane Yılları.....	63
3-3-4. Eğitim ve Eğitim Süreci.....	64
3-3-5. Siyasete Girişi.....	67
3-3-6. Bosna Savaşı Yılları'ndaAliyaİzzetbegoviç	70
3-3-7. Dayton Antlaşması'nın İmzalanması Süreci	75
3-4. Kavramlar Üzerinden Aliya İzzetbegoviç'in Düşünceleri	81
3-4-1. Türkiye ve Türkler.....	81
3-4-2. İnsan.....	82
3-4-3. Eğitim	83

3-4-4. Ahlak	85
3-4-5. İnanç ve İslam.....	85
3-4-6. Sanat	89
3-4-7. Kadın	89
3-4-8.Devlet.....	91
3-4-9. Teknoloji.....	91
3-4-10. Tarih.....	92
3-4-11. Aile	92
3-4-12. Milliyetçilik	93
4.SONUÇ.....	94
5.KAYNAKÇA	100

GİRİŞ

Aslına bakılacak olursa bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerde aktör sorunu, temel olarak modernleşme ve küreselleşme süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkan ve bu bağlamda uluslararası ilişkilerin nispeten yeni konularından birisi olarak tahayyül edilebilecek bir çalışma alanıdır. Zira oldukça uzun bir süre uluslararası ilişkiler salt devlet eliyle idare edilmiş bir diplomatik etkileşim süreci olarak süregelmiştir. Bu sürecin en gözlemlenebilir karakteristiği ise uluslararası sistem içerisinde güç ve otoritenin çok büyük oranda devlete ait olmasıdır. Bir başka ifadeyle, uzun yıllar boyunca uluslararası ilişkilerde devlet, oldukça “egoist” bir yaklaşım sergileyerek kendinden başka ortaya çıkabilecek potansiyel aktörlere karşı son derece korumacı davranmıştır. Kaldı ki bu süreç içerisinde de günümüzün uluslararası ilişkiler aktörü olarak değerlendirilen unsurların hiçbirisi de o dönemlerde ya hiç var olmamıştır ya da kendisinde uluslararası ilişkiler açısından aktör olabilecek yetkinliği ve isteği hissetmemiştir.

Öte yandan, uluslararası ilişkilerde aktör olarak kategorize edilen unsurlardan birisi vardı ki devlet ve(ya) hükümet mekanizmalarının somut anlamda uygulayıcısı olmasından mütevellit uluslararası ilişkilerin işleyişinde varlığını daima muhafaza etmiştir. Yukarıda bahsedilen aktör bu çalışmaya da konu olan bireylerdir. Zira uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkmadan önce de ortaya çıktından sonra da bireylerden soyutlanarak tahayyül edilemez. Kaldı ki modern uluslararası daha iyi anlaşılır. İlişkilerin doğuşundan önce dış ve iç politikada karar alma sürecinin rejimlerin doğası gereği son derece sınırlı elit ve(ya) elitler tarafından icra edildiği düşünülürse bir aktör olarak birey(ler)in bu süreç içerisinde ne kadar büyük bir anlam ifade ettiği daha iyi anlaşılır.

Hiç kuşkusuz ki günümüzde modern uluslararası ilişkiler olarak tanımlanan siyasal etkileşim geçmiş dönemlerden çok keskin farklılıklar içermektedir. Her şeyden önce uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde devlet ve bireylerin yanında çok daha fazla sayıda aktör türemiştir. Aşağıda tanımlanacak olan bu aktörler her şeyden önce uluslararası ilişkilerde tek karar alıcı konumunda olan devletin (hatta zaman zaman devletle özdeşleşen bireyin) mutlak konumunu ve otoritesini sarsmıştır. Bir başka ifadeyle günümüzde devlet, devlet dışı aktörler olarak tanımlanan bu “yeni” aktörlerle isteyerek ve istemeyerek bir yetki paylaşımında bulunmak durumunda kalmıştır. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli hususlardan birisi de halen devletin ve onun somut varlığını temsil eden bireylerin halen uluslararası ilişkilerdeki tek olmamasına rağmen en önemli aktör(ler) olduğu gerçeğidir. Bir başka ifadeyle, günümüzde çoğunlukla uluslararası ilişkilerde aktörler arasında hiyerarşik bir denge mevcuttur. Zira uluslararası ilişkilerde aktörlerin devlet ve devlet dışı aktörler olarak temel bir sınıflandırılmaya gidilmesi zorunluluğu da bu argümanı kanıtlar niteliktedir.

Bu bilgiler çerçevesinde, uluslararası ilişkiler başta devletler olmak üzere uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ve bunların yanında bireyler yoluyla yürütülmektedir. Bireylerin ulusal politikaları yürütürken izlemiş oldukları yol, çözüm arayışları başarılı bir şekilde sonuçlanmış ise birey lider olarak ifade edilmektedir. Liderlik kendi içerisinde birçok anlamı barındırmakla beraber küreselleşme ile birlikte bu kavram anlam genişlemesine uğramıştır. Bu genişleme uluslararası ilişkilerdeki aktörlük kavramına doğrudan tesir etmiş bu çerçevede birey ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada iç politika ve dış politikada etkin olan bireyin siyasi aktörlük başarısı önemli ve örnek bir isimle somutlaştırılmak istenmiştir. Somutlaştırmada, başarıya giden yoldaki çabası, askeri, ekonomik, kültürel konulara bakış açısı, ideolojisinin

oluşumunda temel unsur olan insana bakış açısıyla Aliya İzzetbegoviç, bu çalışma açısından örnek model olarak alınmıştır.

Bu bağlamda ilk bölümde uluslararası ilişkilerde siyasi aktörlük kavramı açıklanmıştır. Uluslararası ilişkilerde aktör olarak ifade edilen devlet, örgüt, grup, özel kişi, tüzel kişi, farklı düzeylerde, uluslararası sisteme karşı tutumlar geliştirmektedir. Bu tutum siyasi, ekonomik, askeri, sosyal, diplomatik, konular üzerine sergilenmektedir. Bu konulara bakış açısı uluslararası politikada izlenecek sürece önemli katkılar sağlamaktadır. Bu süreçte dünyada meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeleri en iyi görebilen ve sorunları en iyi tanımlayan aktörün çoğu zaman devlet olduğuna tanıklık edilmiştir. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmeler farklı aktörlerin varlığını zorunlu kılmıştır. Buna göre bu çalışmada, uluslararası ilişkilerde bireyin aktörlüğü çalışmanın ilk ve önemli boyutu olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde siyasi aktörlüğe yön veren temel dinamik olarak liderlik kavramı incelenmiştir. Siyasi aktörün liderliği ve bu sürecin sonucu analiz edilmiştir. Buna bağlı olarak ise, liderliğin kökeninin Antik Çağ'a dayandığı anlaşılmıştır. Halkın devlet başkanından beklentileri ile liderin üstlendiği rolleri yerine getirirken karşıladığı beklentiler aktörlük ve liderliğin tamamlayıcılığını ortaya çıkarmıştır. Burada kavramsal kabiliyetler, dürüstlük, doğruluk, güven kazanmak, adil olmak, eğitim, tevazu, coşku ve enerji gibi özelliklerin varlığı beklentilerin karşılanmasında önemli rol oynayan temel dinamikler olarak belirlenmiştir. Sahip olunan özelliklerin zamanla siyasi, dini, kültürel, karizmatik, otokritik, demokratik, serbest otantik, dönüştürücü gibi liderlik sınıflandırmalarını oluşturduğu görülmüştür.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü Aliyaİzzetbegoviç ve ideolojisine ayrılmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen bölüm çoğunlukla, Aliyaİzzetbegoviç'in eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Bunun yanında Aristo, Platon, J.J.Rousseau, Kepler, Kopernik, RenneSpitz gibi Avrupa düşünürlerin eserlerine de atıflar yapılmıştır. Bahsi geçen isimlerin Aliyaİzzetbegoviç'in ideolojisinin şekillenmesinde kendisinin farklı düşüncelere açık olmasından ötürü önemli katkı sağladığı görülmüştür. *Doğu Batı Arasında İslam* başlıklı eserinin İslam'ı anlatma çabasından doğduğu görülmüştür ve ideolojisinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. Diğer yandan *Tarihe Tanıklığım* eserinin özgeçmiş niteliğine sahip olduğu, tarihi birikimi sonucu oluştuğu gözlemlenmiştir. Bu nedenden ötürü, ideolojisini anlamak için geçmişini bilmenin gerekliliğini yerine getirmesi açısından önemli olmuştur ve tarih birikiminin ideolojisine olan katkısının anlaşılmasını sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, bu eser İzzetbegoviç'in dünya görüşünün net bir şekilde ortaya konulduğu eserdir. *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar* adlı eser 1983-1988 yılları arasında hapishanede kaldığı dönemlerde yazdığı notlardan oluşmuştur. Siyaset, ahlak özgürlük, tarih, din, hayat, insan hakkındaki görüşlerini içeren ideolojisini yansıtan önemli bir eser olmuştur. *Köle Olmayacağız*, Sırp ordusunun, Çetnik ve Ustaşa çetelerinin savunmasız Müslüman halka karşı zulmüne ve soykırıma karşı duruşunu anlattığı eserdir. *Geleceği Yenilemek* adlı eserinin İslam dünyasının geleceği, Genç Müslümanlar'ın İslami uyanışa etkisi, İslam'a dönüş, kültürel canlanma ve İslam birliği, Bosna'da etnik temizlik, Bosna direnişi ve İslam dünyasının dayanışma ruhu konuları üzerinde durduğu görülmüştür. Bu bağlamda, bu eser İzzetbegoviç'in ideolojisinin tarifinde yararlanılan önemli bir eser olmuştur. Son olarak ise *Konuşmalar* adlı eser de Aliyaİzzetbegoviç'i tanımamıza ışık tutacak bir porte niteliğine değerlendirilmiştir.

Veri toplama sürecinde bu çalışmada birinci kaynak, ikincil kaynak, yazılı kaynaklardan bilgi toplama, bilgi toplama yöntemiyle kaynak araştırması yapılmıştır. Dolayısıyla bu ve bu tür çalışmalar, mevcut yazılı kaynaklarda dağınık bir şekilde bulunan bilgileri toplayıp yorumlamak, değerlendirmek ve sistemleştirmek suretiyle yeni bilgiler ortaya çıkarmak, yeni sorunlara çözümler getirmek amacıyla yapılan bir araştırmalardır (Cebeci,2014:46).

Bu amaç doğrultusunda, öncelikle birincil kaynaklara ulaşılmıştır. Aliyaİzzetbegoviç'in eserleri tek tek incelenmiştir. Ek olarak Aliyaİzzetbegoviç 'i inceleyen kitaplar, konu edinen dergi, makale, gazete ve internet ortamındaki bilgilerden yararlanılmıştır. Kendisi ile yapılan mülakatlardan ve kendisinin yaptığı konuşmalardan yararlanılmıştır. Verilerin analizi ile birlikte Aliyaİzzetbegoviç' in ideolojisi ile ilgili bulgular tümdengelim yöntemiyle yorumlanmıştır. Tümden gelim yöntemi, bu tür muhakemede başlangıç noktası, genel ilkeler, kanun ve kurallar gibi genel-geçer nitelikteki kabuller veya yargılardır. Bunlardan hareketle parçalara, ayrıntılara ve alt birimlere dair sonuçlar çıkarılmaktadır (Cebeci,2014:175). Dolayısıyla, İzzetbegoviç'in liderlik vasıfları incelenirken ideolojisi ve liderlik vasıfları farklı konular özelinde alt başlıklar şeklinde ayrıştırılarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise çalışmanın başlıklarının genel bir değerlendirilmesi sunulmuş olup, İzzetbegoviç'in ideolojisi ve liderlik vasıfları temel noktalar halinde yeniden değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİYASİ AKTÖRLER

1-1. Bir Disiplin Olarak Uluslararası İlişkiler ve Disiplinin Dönüşümü

Dar anlamıyla uluslararası ilişkiler, en az iki aktör arasındaki ulusal sınırları aşan politik ve diplomatik ilişkiler inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle, uluslararası ilişkiler kavramı birçok insan için “kapalı kapılar ardında” yürütülen devletlerarası müzakereleri ifade etmektedir. Bu müzakereler çoğunlukla başta hükümetler olmak üzere, hükümet dışı aktörleri, uluslararası örgütleri ve hatta bireyleri de kapsayan oldukça karmaşık bir süreç olarak ele alınmaktadır (Güzelipek,2017:15).

Uluslararası ilişkiler, en genel anlamıyla devletlerin, örgütlerin, grupların, şirketlerin, diğer özel kişiler ve tüzel kişiliklerin uluslararası ortamda gerçekleştirdikleri bütün ilişkilerdir. Bu ilişkiler siyasal, diplomatik, ekonomik, mali, ticari, sosyal, kültürel ve benzeri düzeylerde gerçekleştirmiştir. Uluslararası ilişkiler,” uluslararası politika” ve “dış politika “zaman zaman aynı anlamda kullanılan kavramlardır. Dış politika da devletlerin ya da bir devletin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından uluslararası siyasal sorunlara bakması; bir devletin diğer devletlere ya da uluslararası sisteme karşı tutumu olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası politikada temelde egemen devletler olmak üzere uluslararası aktörlerin siyasal eylemlerine karşı diğer aktörlerin tutum ve tepkilerini incelemektedir. Bu bağlamda, uluslararası politika dış politikadan daha geniş kapsama sahiptir (Karaca,2007:11-12).

Uluslararası politikada temel aktörlerin neler olduğu farklı yaklaşımlarla farklı şekillerde ele alınmıştır (Yılmaz,2013:83).

Uluslararası ilişkilerin odağında uzunca bir dönem devletler yer almıştır. Gelişmeler devletlerden başka uluslararası örgütlerin, çok uluslu şirketlerin, ulus üstü yapılanmaların bölgesel oluşumların, zaman zaman bireylerin ve grupların uluslararası ilişkiler analizlerinde yer alması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Karaca,2007:12).

Küreselleşmeyle birlikte klasik sınırların ortadan kalkması ve toplumların artık sınırlarından ziyade ekonomik gelişmişlik düzeyi, yaşam kalitesi, evrensel insan haklarının kabulü, liberal değerlerin benimsenmesi gibi farklı kriterlere göre tasnif edilmesi, politika inşası noktasında yeni aktörleri beraberinde getirmiştir. Çok uluslu şirketler, bölgesel entegrasyonlar, hükümet dışı kuruluşlar gibi yeni küresel ve bölgesel aktörlerin ortaya çıkışı ulus-devleti, dünya düzeninin yegâne mimarı olmaktan çıkarmıştır (Ayata,2019:170). Buna göre, aktör herhangi bir olayda etkisi veya katkısı olan kimse olarak tanımlanmıştır(<http://sozluk.gov.tr/> Türk Dil Kurumu Sözlüğü Erişim tarihi 01.07.2019).

Bu bağlamda Uluslararası ortamda Devletler, bireyler, uluslararası örgütler, hükümet dışı ulusal aktörler, ulus aşırı gruplar aktör olarak ifade edilmiştir. Aktörlerin varlığı yönetim fonksiyonunu yerine getirebilmek için gerekli olmuştur.

1-2. Uluslararası İlişkilerde Yönetim ve Yönetimin Gerekliliği

Yönetimin başlıca görevi, eylem ve uygulamaya yönelik kararlar almaktır. Yönetim insanlara ilişkin bir fonksiyondur ve görevi onların ortak amaçlarını başarılabılır kılmaktır. Yönetimin işlevi beşeri ve maddi kaynaklardan başarılı bir örgüt oluşturmak, etkili verimli bir ekonomi yaratmak, kısaca toplum hayatının kalitesini yüksek standartlara ulaştırmaktır. Yönetim insanların ve toplumun zayıf yönlerini örtterek ve güçlü yönlerini açığa çıkararak diğer insanlardan ve toplumlardan üstün duruma getirmiştir. Yönetim

olmasaydı insan toplulukları istikrara kavuşmaz, birlikte yaşama sağlanamaz ve üretim kaynakları asla hizmete veya ürüne dönüşmezdi. Dolayısıyla güçlü bir devlet kurmanın, sağlıklı ve müreffeh bir toplum olmanın, rekabetçi bir ekonominin başarılması nitelikli bir yönetimle gerçekleşmiştir. Hiç şüphesiz devlet ve toplum hayatındaki yeri ve rolü nedeniyle, insanlık var olduğu sürece yönetim temel ve egemen bir işlev olarak kalmıştır. Yönetimin geçmişe yarattığı etki, gelecekte de devam edecek, hatta daha artmıştır. Yönetim düşüncesi ve uygulamalarında meydana gelen gelişmeler, son iki yüz yıldır özellikle gelişmiş ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik dokusunu tamamen değiştirmiştir. Devletlerin fonksiyon ve yapısını tarih boyunca olmadığı kadar farklılaştırmıştır. Ayrıca son elli yıldır yeniden şekillenmiştir. Bütün bu etkileri yanında kendisi de değişime uğramıştır. Böylece sürekli değişen niteliğine bağlı olarak hem devlet ve toplumları hem de yöneticileri kendine bağımlı kılmıştır(Dinçer,2019:24-25).

1-3. Devlet Odaklı Uluslararası İlişkiler Anlayışı ve Ötesi

Devletler, uluslararası ilişkilerin en eski, etkin ayrıcalıklı ve biricik aktörleri olmuştur. Devlet, uluslararası ilişkilerde amaçları ve gücü doğrultusunda bağımsız ve otonom biçimde eylemde bulunabilen, diğer otonom birimlerin davranışlarını etkileyebilen birim olmuştur (Karaca,13:2007).

Uluslararası hukuk bir devletin varlığı için üç unsuru şart koşmuştur: İnsan topluluğu, ülke ve etkin siyasal yönetim. Şu hâlde en genel şekliyle devlet, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde ülkesi ve insan topluluğu üzerinde etkin bir siyasal yönetime sahip varlık olarak tanımlanmıştır (Aksar,202:2017).

Bu dünyada pek de önemli değişiklikler olmadığını, devletlerin ana aktörler olduğunu ve uluslararası ilişkiler 'in temelini hala devlet merkezli olduğunu savunanlar bulunsa bile artan uluslararası etkileşimler ve uluslararası kurumlarla devlet merkezli ulusal yönetimden farklı birçok katmanlı veya çok düzeyli yönetim sürecinin ortaya çıktığı görülmüştür. Burada hükümetler arası örgütler kadar hükümet dışı organizasyonlar ve küresel sivil toplum organizasyonları vb. yoluyla devlet merkezli yapının etkisinde bir azalma yaşandığı veya devletçi yapının dengelendiğı de gözlemlenmiştir(Yılmaz,2013:447).

Bu çerçevede uluslararası ilişkilerde devlet merkezli yaklaşıma, devletin sınırlarının önemini giderek yitirdiğı, ulus ötesi etkileşimlerle iç içe geçtiğı, dışarının içeriği etkilemesi ve de iç politikanın dış politikadaki ağırlığının arttığı yönünde bir perspektiften tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, yeni küresel ulus ötesi ortamda artık uluslararası ilişkilerin devletlerarası ilişkiler olarak görülmesinin imkânsız hale geldiğı, artan karşılıklı sosyal bağımlılığın ilişkileri devletlerarası olmaktan çıkarttığı, hatta hiçbir devletin kendi içindeki sorunları dahi tek başına çözemez hale getirdiğı gözlemlenmiştir(a.g.e).

Bireyler, uluslararası ilişkilerde bireyin aktör olarak kabul edilmesine birçok bilim adamı tarafından çekinceyle, yaklaşılmasına karşılık, özellikle siyasal liderler olmak üzere uluslararası temsil yeteneğine sahip bireyler, uluslararası politikada dikkate alınmıştır. Öte yandan bilim adamlarının bireyi devlet ya da uluslararası örgütler bazında ele aldıkları da görülmüştür. Bireylerin resmi temsilci sıfatı olmaksızın uluslararası sorunların çözümünde arabulucu rolü üstlenmesi sonucu diğer aktörleri etkileyen bir uluslararası politika aktörü olmuştur (Karaca,13-14:2007).

Bu anlamda bireyin siyasi bir otoriteyi temsil etmesi ve var olan sorunlara yaklaşımı sonucundaki olumlu etkisi bireye siyasi aktör sıfatını kazandırmıştır. Siyasi aktör olarak bireyin söyledikleri ve yaptıkları arasındaki uyum ve bu uyumun sonucundaki olumlu gelişmeler siyasi aktörün liderlik vasfını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla siyasi aktörün aktörlük görevini eksiksiz ve etkili bir şekilde yerine getirmesi aktörlük kavramından liderlik kavramına geçişi sağlamıştır.

1-4. Uluslararası İlişkilerde Devlet Dışı Aktörler

1-4-1. Sivil Toplum ve Katılımcı Anlayışın Gelişimi

Devlet dışı aktörler; sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere siyasi partiler, baskı ve çıkar grupları, siyasi partilerden oluşan örgütlü topluluklar, doğrudan ya da dolaylı olarak dış politikanın oluşumunda etkili olan aktörleri olmuştur. Tıpkı bireyler gibi hükümet dışı aktörler de uluslararası politika analizlerinde otonom aktör olarak hareket noktasında yer almasa da önemleri de göz ardı edilmemiştir. Özellikle demokratik çoğulculuğun egemen olduğu siyasal rejimlerde baskı ve çıkar grubu olarak karar verme süreçlerinde etkin rollere sahip olmuştur (Karaca,14:2007).

Sivil toplum insanın gelişebilmesi için gerekli bir aşamadır ve insanda bir görev duygusunun gelişmesini sağlamıştır (Yalvaç,27:2008).

Sivil toplumun güçlendirilmesi talepleri kamu gücünün vatandaşa karşı sınırlandırılması gereğini de doğurmuştur. Seçimler, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü, basın ve örgütlenme özgürlüğü yoluyla devletin resmi güç alanı sınırlanırken; yerel yönetimler ve bağımsız üst kurullar vasıtasıyla merkezi idarenin gücünü başka aktörlerle paylaşması gerekmiştir(Dinçer,292:2019).

Bu yeni anlayış içinde örgütsel katılım, bireylerin yetkiyle güçlendirilmiş inisiyatifi, takım çalışması, yeni kaynak yaratma çabası, öğrenmeyi öğrenme, gelecek yönelimli olma ve sürekli gelişim gibi kavramlar ve uygulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler ise yönetim kavramı yerine, çok ortaklı ve karşılıklı etkileşimi ima eden yönetişim fikrini öne çıkarmıştır. Yani insanları idare etme düşüncesi yerine ortaklaşa sorun teşhisi ve çözüm stratejisi geliştirme uygulamaları ikame edilmiştir. Başka bir ifade ile, 20.Yüzyıl'ın ilk yarısı ideolojik saplantılara ve çatışmalara sahne olurken, ikinci yarısı ise her türlü ideolojik yaklaşımın büyük ölçüde tasfiye edildiği ve önyargılardan arınmaya başladığı bir dönem olmuştur. Birçok ülkede demokrasi odaklı olmak üzere özelleşme, yerelleşme ve sivilleşme gibi temel kavramlar etrafında yeniden yapılanma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu genel eğilim devler, vatandaş, kamusal alan ve birey tanımlarını ve algısını değiştirmeye başlamıştır. Bireysel hak ve özgürlüklerin daha çok talep edildiği, yönetimde vatandaşın merkeze alındığı ve devletin vatandaş için hizmet üreten bir kurum olarak tanımlamaya başladığı bir niteliğe dönüşmeye başlamıştır. Devlet ve vatandaşla yönelik bu yeni bakış, beraberinde otoriter tarzları ve merkezi yönetim yapılarını terk etmeye zorlamıştır. Bireylerin ve toplumların artan ve çeşitlenen talepleri de bu gelişmeleri pekiştirmektedir. Halkın yönetimlerden beklentisi nicelikten çok niteliğe, standart olandan farklılığa yönelmiş, hizmetlere ilişkin karar alma süreçlerine katılım talepleri yoğunlaşmıştır. Artık hem hizmet tasarımı hem hizmet sunumu hem de hizmetlerden memnuniyet konusunda, halk için halk adına devletin karar vermesi vatandaşlar nezdinde kabul görmektedir. Dolayısıyla halkın taleplerini ve yönetime katılımı temin açısından sivil toplum örgütleri yeni bir yönetim aktörü olarak doğmaya başlamıştır(a.g.e).

1-4-2. Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütler 19.Yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan uluslararası örgütlerin sayısı ve etkinlikleri hızla artmıştır. Çeşitlenen ve karmaşıklaşan uluslararası ilişkiler konularında ulus devletlerin işbirliği gereksinimleri giderek artmakta, birçok alanda ortak örgütlenmelerin oluşturulması yoluyla çözüm arayışları gerçekleşmektedir. Uluslararası örgütler, devletlerin ortak bir antlaşma imzalayarak oluşturdukları, üyeleri devletler olan yapı olarak ifade edilmiştir. Amaç ve hedefleri, politikaları, faaliyet alanları, örgütsel yapıları, görev ve yetkileri, üyelik koşulları vb pek çok husus örgütleri kuran antlaşma metninde yer almıştır. Uluslararası örgütlerden bir kısmı, uluslararası ilişkilerde otonom aktörler olarak kabul edilmiştir. Hatta birçok ulusal devletten daha fazla etkin konuma sahip olmuşlardır. Üye devletlerin çıkarlarını temsil etmekten öteye uluslararası toplum adına hareket etmiştir. İlkesel anlamda böyle görünmekten öteye uluslararası örgütler, zaman zaman küresel sorunlarla mücadele için beklenen çözümler için yetersiz kalmıştır (Karaca,14:2007).

Uluslararası aktörlüğün koşullarını devletler gibi mükemmele yakın ölçüde karşılamasalar da uluslararası örgütler günümüz dünya politikasında artık birer aktör olarak kabul edilmektedir. Özellikle devletler arasındaki gelişmeleri ve diğer aktörlerin düşünce ve davranışlarını etkilemede zaman zaman göstermiş oldukları performans nedeniyle uluslararası örgütler uluslararası politikanın olağan aktörleri konumuna gelmiştir. Bu örgütlerin aktörlüğünü yukarıda özetlenmiş olan işlemler daha da pekiştirmektedir. Zira pek çok alanda uluslararası örgütlenmeye gitmek devletler açısından isteğe bağlı bir konu olmaktan neredeyse çıkmıştır. Silahlanma, çevre kirlenmesi, insan hakları ihlalleri, iklim değişimleri, kitle imha silahları, terörizm, uluslararası suçlar gibi birçok sorunun

ulusal sınırlar aracılığı ile dışarıda tutulması imkânı artık kalmadığından, devletler bu sorunlarla başa çıkabilmek için çok taraflı girişimlere girmek mecburiyetinde kalmakta ve bu girişimler zaman içerisinde uluslararası örgüt olarak tezahür etmektedir. Böylece küresel sorunlara uluslararası örgütlerin üstlendiği işlevler yoluyla ortak çözüm arayışı sergilenmektedir. Uluslararasıdaki örgütlenme dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ve sosyal dönüşümlere paralel biçimde güçlenme eğilimindedir(Ateş,2017:49).

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukuk kişileri, uluslararası yargı kuruluşlarınca da tescil edilen uluslararası örgütler, uluslararası hukukun gelişiminde ve uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde gittikçe artan bir öneme sahip olmuştur. Evrensel nitelikli Birleşmiş Milletler örgütü yanında, Avrupa Birliği ve Afrika Birliği gibi bölgesel örgütler de hukuk kurallarının muhatabı ve kuralların oluşumunda etkin rol oynamak açısından önemli kuruluşlar olmuştur(Aksar,2007:89).

Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Amerika Devletler Topluluğu ve Afrika Birliği gibi bölgesel nitelikli uluslararası örgütler, özellikle kendi bölgelerinde kuruluş felsefelerine uygun gerçekleştirdikleri eylemleri ve uygulamalar ile uluslararası hukuk kurallarının oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunabilmesi açısından önemli olmuştur. Örneğin, Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mahkemesi ile birlikte uluslararası insan hakları hukukunun sadece kendi bölgesi için değil, tüm uluslararası toplum için gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Yine Avrupa Birliği, uluslararası ekonomi hukuku başta olmak üzere birçok uluslararası hukuk alanıyla ilgili, özellikle Avrupa Birliği Adalet Divanı aracılığıyla çok önemli katkılar sağlamıştır(a.g.e).

Günümüz de ise dış çevrede meydana gelen değişmeler baş döndürücü bir hal almıştır. Hem değişim hem de değişim hızı her geçen gün artmıştır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişiklikler, sanal zekâ uygulamalarının yaygınlaşmaya başlaması, pazarların gelişip olgunlaşması ve çeşitlenmesi, katılımcı demokrasinin üstünlüklerinin farkına varılması insanların ve devletlerin yaşamını kökten etkilemeye başlamıştır. Hem örgütlerin hem de devlet kurumlarının varlıklarını devam ettirebilmeleri bu çevre değişikliklerine uyum sağlamaları ile mümkün olacağını göstermiştir. Sadece teknolojik değişiklikler değil, tüketici davranışları, vatandaş beklentileri, yeni stratejiler ve politikalar geliştirmeye zorlanmıştır. Uluslararası ilişkilerin ve ticaretin değişen niteliği de iktidarlara tehdit olmuştur. Bütün bu gelişmeler değişime uygun cevap verebilen örgütlerin ve iktidarların ayakta kalabileceğini göstermiştir(Dinçer,299-301:2019).

1-4-3. Ulus-Aşırı Gruplar ve Örgütlenmeler

Ulus-aşırı Gruplar ve Örgütlenmeler İkinci Dünya Savaşından sonra artmaya başlayan, Soğuk Savaş sonrasında ise sayıları çığ gibi büyüyen ulus aşırı örgütlenmeler, ekonomiden kültüre dinden ticarete sanattan turizm ve spora kadar çok geniş yelpaze faaliyette bulunmuştur. Uluslararası sivil toplum kuruluşları ile çok uluslu şirketler bu yapıların en tipik örnekleri olmuştur. Bu yapılar genellikle devletlerin düzenleme alanının dışında etkinlik kurma çalarında olup, resmi kanalların yanında gayri resmi kanalları da kullanmıştır. Sadece devletlerin değil aynı zamanda BM gibi küresel örgütler üzerinde etki yaratmıştır. Uluslararası Kızıl Haç Teşkilatı (IRC), Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), Dünya Kiliseler Birliği, Dünya Siyonist Teşkilatı, Yeşil Barış, Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu, Uluslar arası Lion Kulüpleri ve Avrupa Demokratik Birliği uluslararası sivil toplum kuruluşu sayılmıştır (Karaca,15:2007).

Bütün bu kuruluşların içerisinde en çok sözünü etmeye değer olanlardan birisi,1940-41 savaşı krizinde Ortadoğu'nun sivil nüfusu için kıt malzemelerin takas odası olarak işe başlayan ve tam on dört ülkenin ekonomik yaşamının kalkındırılmasında gerçek bir rol oynamaya başlamış olan Ortadoğu Emtia Merkezi'dir. Düşmanlıkların bitmesinden sonraki döneme yönelik 1943 Hot Springs Konferansları ile kurulan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi ve Gıda ve Tarım örgütü gibi kuruluşlar da, evrensel bir temelde tasarlanmıştır. Ne var ki, bu kuruluşların ancak farklı sahalarda özel amaçlar için ayrı organlar yaratabildikleri sürece geçerli olabilecekleri şimdiden açıktır. Bu örgütlenmeler, hem kendi değerlerini hem de karşılaşmaları muhtemel direnişi açıklayan belirli ortak niteliklere sahiptir. Birinci olarak bu örgütler, ilgili ulusal hükümetlerin örtülü ya da açık onayıyla ulusal bölgelerde faaliyet göstermelerine karşın, bu hükümetlere bağlı organlar olmamaları ve yetkilerini resmi olarak bu hükümetlerden almamaları anlamında uluslararasıdır. İkinci olarak, ulusal hükümetler üzerinde otorite kullanmaları anlamında değil, ulusal hükümetler arasındaki bölünmelere ve ayrılıklara aldırmaksızın birçok ülkede faaliyet göstermeleri anlamında uluslararasıdır. Üçüncü olarak, otoritelerinin niteliği gereği "siyaset dışıdır". Ulusal hükümetlere tanınmış egemen güçleri görünüşte etkilememiştir. Bütün bu bakımlardan, hiçbir kesin tanımlanmış statüsü bulunmayan, ama "siyaset dışı" hizmetleri ve prestiji sayesinde ulusal hükümetlerin hoşgörüsünü ve onayını kazanan anonim bir otoritenin organları tarafından bütün dünya çapında işlerlik kazandırılmış 19.Yüzyıl mali ve ekonomik sistemiyle çarpıcı bir paralellik oluşturmuşlardır(Carr,2015:68-69).

Uluslararası ilişkilerin analiz düzeyi çeşitli aktör ve olguları ortaya çıkarmıştır. Burada önemli olan konunun içeriği olmuştur. Kuramların her birinin analiz düzeyine göre aktörler de değişiklik göstermiştir. Yani her bir ideoloji farklı bir aktörü esas almıştır. Birey düzeyi analizde bireyin etkinliği, verimliliği, farkındalığı, neyi niçin yaptığı, liderliği incelenmiştir. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerde siyasi aktör olarak lider Aliya İzzetbegoviç ve ideolojisi bu analiz düzeyi kapsamında incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİYASİ AKTÖR OLARAK LİDERLER

Uluslararası ilişkilerde siyasi aktör olan bireyin yönlendiriciliği liderlik kavramına vurgu yapılmasını sağlamıştır. Liderlik, uluslararası ilişkilerin kapsamının genişlemesiyle birlikte yeni bir kimliğe sahip olmuştur. Değişen toplum ve olgusal gerçeklik bu değişimi tetiklemiştir.

Dış politikada ve iç politikada tüm aktörlerin çıkarlarının sağlandığı kamu diplomasisi mümkün görülmemiştir. Bu bağlamda aktör olarak bireyin ön plana çıktığı durumlar oluşmuştur. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni aktörlerin etki alanı farklılaşmıştır. Aktörlerin etkisi askeri güç, ekonomik güç, siyasi güç, sosyal güç alanlarında ortaya çıkmıştır. Bu güçlerin hepsini bir arada bulunduran bireyin kapasitesi belirleyici roller üstlenmesini sağlamıştır. Bu kapasite ile birlikte siyasal ve stratejik vizyon kazanan birey liderlik sıfatını kazanmıştır.

2-1. Liderlik Kavramının Tarihsel Gelişimi

Lider ve liderlik, antik çağdan eski Yunan ve Roma dönemlerinden bu yana ilgi çeken, heyecan uyandıran ve üzerinde çalışılan bir konu olmuştur. Günümüzdeki anlamıyla liderlik kavramının kökleri 18. Yüzyıl'da aydınlanma çağına kadar gider. Platon'dan bugüne, insanların üzerinde en çok konuştuğu konulardan biri olmasına karşın liderlik hala gizemini korumuştur. Bugün belki sayıları yüz binleri aşan kitap, makale, araştırma ve tez çalışması liderlik konusunu ele almıştır. Hemen her biri liderliği farklı bir boyutu ile gündeme taşımıştır. Konu ilginç ve güncel olma niteliğini devam ettirmiştir. Günümüzde yüzlerce farklı liderlik tanımı ve yine belki yüzlerce liderlik teorisi, modeli,

yaklaşımı ya da çerçevesi bulunmaktadır. Yeni araştırmalar, yeni liderlik tanımları ve modelleri art ardına da gelmiştir (Barutçugil,2014:26).

Bu görüşler,20.Yüzyıl'a gelindiğinde etkili liderlik üzerindeki arayışların yoğunlaşmasına ve ilginin artmasına neden olmuştur. Bir taraftan aklın gücü ve insanın sürekli ilerleme yeteneği ile ilgili tartışmalar felsefi düzeyde devam ederken diğer taraftan da değişen ekonomik ve sosyal düzende iş dünyasının lider yönetici ihtiyacına cevap verebilecek araştırmalar ve tartışmalar önem kazanmıştır (a.g.e).

21.Yüzyıl'da küreselleşen organizasyonların çoğalması ve çeşitlenmesi nedeniyle, iş liderleri ve yöneticiler, ekipleri ile birlikte, çok kültürlü şirketleri ve iş güçlerini yönetme konusunda yeni bilgi ve beceriler kazanmak zorunda kalmıştır. Liderler, alışılmış bilgi ve beceri tutumları ile artık yeni Dünya koşullarında başarılı olmayacaklarını görmüştür. Yirmi otuz yıl öncesinin etkili lider görüntüsü günümüzde artık geçerli olmamıştır. Küresel organizasyonlarda farklı değerler ve farklı tarzlarla yöneten, farklı bir bakış açısına sahip olan liderlere ihtiyaç duyulmuştur (a.g.e).

Liderliğin en başta gelen prensibi, halkın hayatını paylaşmak ve adaletten ayrılmamış olmaktır (Türkeş,21: 1992).

Liderlik ilk çağda devlet yöneticiliği olarak algılanırken, günümüzde mikro düzeyde de kendisine anlam yüklenmiştir. Bu anlamlar ve bakış açıları farklı liderlik tanımlamalarını ve türlerini ortaya çıkarmıştır (Yılmaz, Gürel ve Fırlar,2014:245-246).

Lider yöneticilik yaparken insanlara örnek olmalıdır. Gerçek anlamda liderler, hayat tarzı ile diğerlerine nasıl yaşamaları gerektiğini göstermiş ve böylece insanlar da başlarındaki emrin öğretilerini ve prensiplerini takip etmiştir. Söylemek yerine iyi halleri

ile örnek olarak kendilerini takip edenlerin çok daha hızlı ilerlemesini sağlamışlardır. (Adair,2014:49).

Nitelikli bir yönetici güçlü ve başarılı bir devlet (örgüt)için hayati bir değer taşımıştır. Hiç şüphesiz gelişmiş bir ekonomi, zengin tabii kaynaklar, çeşitlenmiş teknoloji, bilgi ve girişimci bir halk da önemlidir; ancak etkin bir liderlik olmadıkça devletin gücü ortaya çıkmamıştır (Dinçer,2019:63).

Liderlik yeteneğinin ya da liderlik özelliklerinin kişilerden çok büyük oranda doğuştan gelen özellikler olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte kişinin yetiştiği çevre, içinde bulunduğu ilişkiler, aldığı eğitimin onun liderlik yetenekleri üzerinde etkili olduğu da biline gelmiştir. Bu çerçevede insan, doğuştan getirdiği yetenek ve özelliklere sonradan eğitim ve benzeri yollarla katkıda bulunmuştur (Erat,2014:110

2-2. Liderlerin Temel Misyonları

Liderlik arzusu, hizmet etme isteği olan sorumluluk sahibi kişilerin, zekalarını akıllarının önünde tutmayan içtenlik, cömertlik, doğruluk ve cesaret gibi özellikleri sayesinde başkalarından ayrılmasıyla ortaya çıkmıştır (Uysal,2007:17).

Liderliği, kişinin diğerlerinden daha büyük derecelerde sahip olması gereken şahsiyet ve karakter nitelikleri bakımından anlamak çok önemli olmakla birlikte, böyle bir yaklaşım, meselenin tamamını teşkil etmekten uzak kalmıştır (Adair,2013:25).

Liderlik kavramı ve tanımı üzerinde bile tam olarak görüş birliğine varılmaması kanunun genişliği, derinliği, çok boyutluluğu ve zenginliği konusunda bizlere fikir vermiştir(Keçecioğlu,2003:9).

Bu bağlamda aslına bakılacak olursa, liderlik, toplumdaki bir topluluğu herhangi bir eylem akışına uyması için etkileme sanatıdır. Onları kontrol altında tutmak, yönetip yönlendirmek ve içlerinden en iyi olanı seçme hüneridir. Liderliğin en büyük bölümünü insan yönetimi oluşturmuştur (Adair,2013,24)

Lider, insan topluluğunun idaresini elinde bulunduran çekip çeviren, sevk ve idare eden kimse olmuştur. Toplumun ya da topluluğun öncüsü olmuştur. Lider, etkilemekten çok etkileyen kişi olmuştur (Dover,1972:134).

Grup içinde başkasından emir almayan, kendisinden üstte başkası bulunmayan kişi olarak da nitelendirilmiştir. Lider, karizmatik olmuştur, hitabeti güçlü olmuştur ve insanları peşinden sürüklemiştir. Lider, insanları tanımada ve ekibinde bulunanlara görev dağılımında üstün yetenekli kişi olmuştur. Lider, neyi, nerede ve nasıl kullanacağını iyi bilen kişi olmuştur. İkincil gruplarda lider, grubun somut anlamda belirlenmiş olan hedeflerinin yerine getirilmesi için yetenekli olan birey olarak ifade edilmiştir (Güllüpunar,2010:50).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi liderin kendisini kitlelere kabul ettirebilmesi için toplumdan fikirlerine, hareketlerine rıza görme mecburiyeti aramıştır. Liderlik kazanılabilmıştır ve kaybedilebilmiştir. Kitlelere devamlı yeni pencereler açması beklenen lider, uygulamaları, projeleriyle liderliğini toplum nezdinde yeniden kazanmıştır. Aynı açıklamalar bugüne kadar ortaya atılan klişeleşmiş liderlik ve otorite tanımlarının aksine durağanlık taşımamıştır (Tekin,2000:27).

Uluslararası ilişkiler alanında liderlik rollerine sahip olanların, diğer hükümetleri kendilerine benzer ve farklı algılamaları yeteneği sonucunda hükümetler arasında ince ayrımlar yapabildiklerini ve buna uygun tepki verebildikleri anlaşılmıştır.

Bireyin yeteneklerinin ön planda olması Weber'in otorite tipolojisinde yer alan karizmatik otorite kavramıyla bağdaşmıştır.

19.Yüzyıl sonlarında MaxWeber aklın sınırları üzerinde çalışarak teknik rasyonellik olarak isimlendirdiği bir kavramla bürokrasinin temellerini oluşturmuştur (Barutçugil,2014:27).

2-3. Weber'in Liderlik Tipolojisi

Siyasal liderlik denildiği zaman akla ilk gelen isimlerden birisi kuşkusuz ki Alman düşünür ve sosyolog Max Weber'dir. Weber'in ortaya koymuş olduğu sınıflandırma günümüze kadar gelen süreç içerisinde siyasal liderlerin karakteristik özellikleri tanımlanırken halen başvurulana en yaygın sınıflandırma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Weber' in dayandırdığı meşruluk temeline göre” geleneksel”, “hukuki” ve” karizmatik “olmak üzere başlıca üç otorite tipi oluşmuştur. Bir başka ifadeyle Weber, incelemeye konu olan liderin meşruiyetini peşinen kabul ederek sadece bu meşruiyetinin kaynağının temelinde hukuksal ve bürokratik normlar mı yoksa lidere atfedilen “üstün yetenekler” mi olduğu sorusundan hareket etmiştir. Buna göre:

2-3-1. Geleneksel Otorite

Geleneksel otorite; Bu otorite tipinde siyasal iktidar meşruluğunu çok eski zamanlardan beri yerleşmiş olan geleneklerden ve bu geleneklerin kutsallığına karşı duyulan inançtan almıştır. Yönetilenler, iktidarı gelenekle uygun olarak elinde bulunduran ve kullanan yöneticilerin karar ve buyruklarına itaat etmeyi görev saymıştır. İktidar sahibinin (veya sahiplerinin) yetki sınırları açıkça belirtilmemiştir. Ayrıca kendilerine-gene geleneklere uygun olarak-tamamen takdire bağlı karar vermelerini sağlayacak geniş bir serbest hareket alanı bırakılmıştır. Zaten bu sistemde kanunlara ve otorite sahiplerinin

makamlarına değil, daha çok onların şahıslarına karşı itaat söz konusu olmuştur(Kapani,2007:97).

2-3-2. Hukuki Otorite

Hukuki (Yasal-Akılcı) Otorite; siyasal iktidarı kullananlar yönetme güçlerini rasyonel(akılcı) ve herkes için bağlayıcı nitelikte kurallardan almışsa, bu takdirde hukuki otorite söz konusu olmuştur. Bu sistemde meşruluk kaynağını hukuktan almıştır; iktidara itaat onun hukuka uygun olarak kullanıldığı inancından doğmuştur. Yöneticilerin iktidara geliş yolları ve yetkileri, rasyonel normlarla (anayasa ve kanunlarla) açıkça belirtilmiştir. Yönetilenler, onların şahıslarına değil, fakat işgal ettikleri makama, daha doğrusu hukuk düzenine itaat göstermiştir. Otorite, ancak belirtilmiş olan yetki sınırları içinde kalındığı ve hukuk düzenine uygun olarak davranıldığı sürece meşru olmuştur. Modern çağda siyasal sistemler, Weber’egöre, genellikle hukuki otorite çerçevesi içine girmiştir (a.g.e).

2-3-3. Karizmatik Otorite

Weber’in liderlik tipolojisindeki en popüler liderlik türü kuşkusuz ki karizmatik otoritedir. Karizmatik Otorite ise eski Yunan dilinde “Tanrı vergisi” anlamına gelen karizma kavramından üretilmiştir. Karizmatik otorite tipinde iktidarın meşruluğu, bir kişinin(liderin)olağanüstü sayılan niteliklerine dayanmıştır. Halk, liderde kutsallık veya kahramanlık ya da örnek alınacak üstün bir kişilik simgesi gördüğü için ona bağlanmıştır ve yarattığı düzene tam bir uyumla itaat etmiştir. Liderin gerçekten bu niteliklere sahip olmaması o kadar önemli olmamıştır, halkın buna inanması önemli olmuştur. Geniş halk tabakalarında liderin olağanüstü birtakım niteliklere sahip olduğu yolunda bir inancın uyanması, onun bir “karizma” halesi (aylası) ile çevrenmesi ve iktidarına yaygın bir destek sağlaması için yeterli olmuştur. Karizmatik lider, toplumun yerleşmiş düzenine ve geleneklerine hiç değilse bunların bir bölümüne-karşı çıkarak köklü değişikliklere

yönelmesi bakımından genellikle radikal ve devrimci karakter göstermiştir. Öte yandan karizmatik otorite mahiyeti itibariyle geleneksel ve hukuki otorite tiplerinden farklı olduktan başka, onlara nazaran daha az istikrarlı ve daha kısa ömürlü olmuştur. Doğrudan doğruya bir halefe olduğu gibi intikal edememiştir. Böyle olduğu içindir ki bu kişisel otorite genellikle lider hayatta kaldığı sürece geçerli olmuştur; onun sahneden çekilişinden sonra kurumlaşmaya, geleneksel veya hukuki otorite tipine dönüşmeye yüz tutmuştur(a.g.e).

Karizmatik liderler, bir toplumda tarihi, sosyal ve psikolojik şartların yarattığı belli bir ortamda, genel olarak bunalım dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Örnekler olarak Musa, İsa, Muhammed gibi peygamberler, Cromwell ve Napolyon gibi kumandan ve devlet adamları, çağdaş örnekleri olarak da Atatürk, Lenin, Mahatma Gandhi, de Gaulle, Hitler, Mao ve Castro gibi liderler gösterilmiştir. Kitleleri etkileme ve peşlerinden sürüklenme gücüne sahip olan bu adamlar bu güçlerini iyiye veya kötüye kullanmış da olsalar herhalde eşlerine her gün rastlanan çapta sıradan önder olmamıştır(a.g.e).

Weber'in tanımlamasına göre şüphesiz Bosna mücadelesi ile Aliya İzzetbegoviç de karizmatik otorite tanımlamasına en iyi uyan örnekler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, Aliyaİzzetbegoviç'in bilgelik yönünü tamamlayan ve geliştiren, devlet başkanı olarak güçsüz Bosna'sını zor koşullara rağmen hayatta tutup devletleştiren, Avrupa'nın göbeğinde İslam'ı yeşertip büyüten onun üstün liderlik yönü olmuştur (Çil,2019:92).

2-4. Liderliğin Yapı Sökümü

Lideri ve liderliği tanımlayan en temel, eski ve kapsamlı yaklaşım insanın özellikleri üzerinde kurulmuştur. Liderlerin çoğunlukla doğuştan gelen farklı ve üstün özellikleri ile liderlik yeteneğine sahip oldukları görüşü 20.Yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir (Barutçugil,2014:26).

Lider tanımlaması güç ama karşılaşıncı kolayca fark edilen bir özellik olmuştur. Günümüzde bir liderde pek çok ayırt edici özellik aranmıştır:

2-4-1. Kavramsal Kabiliyetler ve Akıl

Kavramsal kabiliyetler ve akıl bu özelliklerden biri olarak ifade edilmiştir. Kavramsal beceri daha çok düşüncelerle, projelerle uğraşmıştır ve lidere model kurma, politika üretme ve planlar geliştirme imkânı vermiştir. Bu nedenle zeka, çabuk kavrama, öğrenme, muhakeme ve mantık, gibi soyutlamam becerileri bir liderde aranan en önemli özellik olmuştur. Çünkü üst düzey idari işlerde uzun dönemli bakış, gelecek yönelimli olmak ve yaygın ilişki kurma gereği gittikçe artmıştır. Öncelikle yönetme bilgisi önemli olmuştur. Daha az beşeri ilişkiler, teknik bilgi ve beceri lideri güçlü kılmıştır. Bu iki özellik liderde ehliyet ve liyakat sağlamıştır(Dinçer,2019:64).

2-4-2. Doğruluk

Doğruluk ise diğer bir özellik olmuştur. İnsan liderine güvenmek zorunda kalmıştır. Menfaatlerinin liderlerinin ellerinde güvende olduğunu hissetmek istemiştir. Böylece kendilerine ihanet etmeyeceğinden, yarı yolda bırakmayacağından veya kendi çıkarlarını ne alarak onlara hizmet etmekten yorulmayacağından emin olmuştur. Sağlam, dürüst ve güvenilir bir tablo arzulamıştır. “Ona güvenebiliriz” “o bize yalan söylemez ve

sözlerini tutar” gibi takdir içerikli ifadeleri kazanmak zorunda kalmıştır. Kısaca liderlerinin doğru olmasını dilemiştir(Adair,2014:112).

2-4-3. Dürüstlük

Dürüstlük olduğu gibi görünmektir; doğru düşünmek, doğru söylemek ve yanlış davranmamaktır. Dürüstlük özelliğine sahip birey aldatıcı düşüncelerden sakınmıştır. Üzerinde baskılar da olsa doğruluktan ayrılmamıştır. İlk önce kendisine karşı dürüst olmayı ve kendisine verdiği sözü tutmayı bilmiştir. Dürüstlük durumlar ve koşullar ne olursa olsun doğru iş yapma, etrafta gören kimse olmazsa da doğru olanı yapma isteğidir (Barutçugil,2014:188).

2-4-4. Güvenilirlik

Güven kazanmak da bu özelliklerden olmuştur Bir liderin güven kazanması “dürüstlük”,”tutarlılık” ve” kendini doğru ifade edebilme yeteneği” ile mümkün olmuştur. Liderin belki de tartışılmaz tek özelliği onun peşinden güdenlerin olması olmuştur. Lider güven kazanmazsa, peşinden kimse gitmemiştir. Liderin güven kazanması için onu beğenmek ya da aynı fikirde olmak da gerekmemiştir. Ona ve söylediklerine inanmak yeterli olmuştur. Onun söyledikleri ile davranışları birbiriyle uyumlu ve tutarlı olmak zorunda kalmıştır. Güven verme, bir işi başaracağına dair karine oluşturmuştur. Bir liderin güven vermesi başarı hikâyesi ile yakından ilgili olmuştur. Yöneticileri ayakta tutan ve etkili kılan en önemli davranış hem kendine hem de çevresine adaletle muamele etmesi olmuştur. Kendisi için istediğini herkes için istemesi, kendisine yapılmasını istemediğini başkalarına yapmaması gerekmiştir. Çevresine karşı eşitlik ve hakkaniyetle davranmak lideri yüceltmıştır. Liderler aynı zamanda bir toplumun ahlaki birliğini, onu bir arada tutan değerleri temsil etmiştir. Çevresinde iş yapma becerisi yüksek, yetenekli, bilgi ve tecrübeli

insanları bulundurmuşlardır. Bunun için insanları tanıma ve yetenekleri bulma konusunda özel çaba sarf etmesi gerekmiştir(Dinçer,2019:64-65

2-4-5. Adalet

Lider olmak için adil olmak, dik duruş ve talepkar olma kapasitesine sahip olmak gerekmiştir. Popüler olmak ya da sevilme için yola çıkılmamıştır. Zira işlerini bilen kişiler için saygı ve etkinlik kaçınılmaz olmuştur. Kendini ortak hedefin dışında tutmamış ve kendine acımamıştır, emsal olmak gerekmiştir. Lider olan, astlarına veya takıma eşit olarak saygılı olmuştur, farklı hareket edenler vazgeçmekte özgür olmuştur. Değer ve standartlardan taviz verilmemiştir, takımdan en iyisini istemek ve bunu yapanları ödüllendirmek gerekmiştir(Adair,2014:125-126).

2-4-6. Merak ve Öğrenip Öğretmeye Açık Olma

İyi liderler meraklı olmuştur ve bir liderin kendisini hareket ettiren ruh halini başkalarına sağlayan şey, coşku olmuştur. Bunun yanında liderler, öğrenmeye tutkusuna sahip ve öğrendiklerini kitlelere aktarabilme hevesine ve yeteneğine sahip siyasal otoritelerdir. Herkes cesaretlendirilmeye ihtiyaç duymuştur, bu ise iyi bir liderin özelliği olmuştur. Albert Schweitzerder ki:” *Herkesin hayatında bazı zamanlarda içimizdeki alev söner. İşte o zaman başka bir insanla karşılaşarak tekrar alev alırsınız. Bu ateşi yeniden tutuşturan kişilere müteşekkir olmalıyız*”. Lider bu ateşi alevlendiren kişi olmuştur (a.g.e).

Lider kişi insan olmanın niteliklerine sahip olmuştur ve grubundaki beklenen ve takdir edilen nitelikleri içselleştirmiştir. Herman Melville’e göre:” *Yalnızca kendimiz için yaşayamayız. Binlerce karakter bizleri insanoğlu ile birbirimize bağlar. Bunların arasında karşılıklı anlayış bağlı olan hareketlerimiz, sebepler olarak devreye ve bize etki olarak geri dönerler*”.Evrensel bir lider; kibarlık, insanlık, tutku ve iyilik gibi özellikleri

temsil etmiştir. İnsanlar sevildiğinde bunu içlerinde bir yerlerde hissetmiştir. Konuşma, jest, beyan veya gönül alma bu hissin önüne geçememiştir (Adair,2014:135-136).

Liderlik eğitimle geliştirilebilir bir olgu olarak kabul edilmiştir. Bu eğitimi üniversitede vermek zorunlu olmamıştır. Daha öncesinde de bu özellik ya da buna yönelik donanım katkı sağlayacak çalışmalar yapmak ve eğitimler vermek gerekmiştir. (Öztürk,2018:207).

2-4-7. Tevazu

Tevazu,net bir şekilde gözlemlenebilen, benlikten uzak durmak haricindeki en yaygın belirtisi hayat boyu öğrenmeye açık olmuştur ve hataları,yanlışları ve başarısızlıkları sahiplenmeyi istekli bir şekilde kabul etmek şeklinde tanımlanmıştır(Adair,2014:148).

Tevazu, insanın eksik yönlerini görmesi veya buna benzer durumlar ile karıştırılmaması gerekmiştir, birisini kötülemek de olmamıştır. Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri DagHammarskjöld'ün de dediği gibi,” *Tevazu kendini aşağılamanın(tezellül)olduğu kadar kendini yüceltmenin (kibir)de zıddı olmuştur.*” Bir kimseni dosdoğru görebilme üstün yeteneğidir ve bu yüzden bir insanı, diğer şeylerle doğru bir ilişki içerisinde görmek demektir. Diğer bir ifadeyle, kendi katkınız ve rolünüz de dâhil olmak üzere her şey doğru bir oranda görülmüştür (a.g.e).

2-4-8. Diğer Unsurlar

Bir önderde bulunması gereken özellikleri, araştırma sonuçlarına dayanarak şöyle sıralamak olanaklı olmuştur. Bir önder, kendini izleyenlerden, ortalama olarak daha zeki olmuştur. Kendini izleyenlerle daha iyi iletişim ve ilişki kurabilmiştir. Gerçekleştirilecek görevlerde daha yeterli olmuştur. Amaçlara daha çok ilgi duymuş, daha çok güdülenmiştir. İzleyenlerin gücünü daha iyi değerlendirmiş yerli yerinde kullanabilmiştir. Bu beş özellikte üstün olması, önderin izleyenlerce benimsenmesini sağlamıştır. Ancak bir önderin bu beş özellikte de izleyenlerden üstün olma olasılığı az olmuştur. Pek çok durumlarda bunlardan birkaçında üstün olmak, insanı önder konumuna çıkarmıştır(Başaran,1992:57-58).

Aslında bu aşamada başarılı bir liderin özelliklerine baktığımız zaman ortak noktada lider; bireyleri kurumun ortak hedefleri etrafında toplayan, bireyler arası iletişimi sağlayan, dağınık güç ve bilgiyi bir araya toplayan kişi olmuştur. Ayrıca başarılı bir lideri; sorgulayıcı ve sabırlı, daima önde değil yeri geldiğinde çalışanlarla yetkilerini paylaşabilecek, onların fikirlerini önemseyip kararlara katılmalarını sağlayacak, kurumun belli kademelerinde söz söyleme hakkı verebilecek, değişimlere açık olacak, kararları çalışanlarıyla beraber alabilecek kişi olmuştur(Karaman,2016:32).

Etkili olmada başarıma ihtiyacı önemli bir yer tutmuştur. Bu ihtiyacı harekete geçirebilmek için önce amaçları açıkça saptamak gerekmiştir (Öztürk,2018:45).

Bir liderin ülkenin şu anda nerede ve nasıl olduğu değil, nerede ve nasıl olması gerektiğini bilmesi ilk yapması gereken şey olmuştur. Hiç şüphesiz içinde bulunan durumu ve mevcut şartları bilmek de önemlidir ve hedefe ulaşabilmek için sahip olunan kaynakları

göstermiştir. Ancak liderin kendini adayacağı husus sorunlarla boğuşmak değil, ileriye görerek anlamlı bir amaç peşinde koşmaktır (Dinçer,2019:66).

Farklı bakış açılarıyla liderleri farklı türlere ayırmak mümkün olmuştur. Bu bağlamda faydacı bir bakış açısıyla, liderleri faydasız ve faydalı liderler olarak iki gruba ayırmak uygun olmuştur. Faydasız liderlerden kasıt; konusu suç teşkil eden işleri, topluma ve insanlara zararlı işleri ve topluma ve insanlara olumlu bir getirisi olmayan gereksiz işleri yapanlar olmak üzere bu üç farklı işle uğraşan kişi olmuştur. Faydalı liderlerden kasıt ise faydasız liderin yaptığı işlerin dışında kalan işler ve faaliyetleri yapan kişi olmuştur(Öztürk,2018:35).

Lideri etkin kılan ve kötü liderlerden farklı kılan özelliği, yöneldiği hedefler ve bağlı kaldığı siyasi ve ahlaki kuralları olması olmuştur. Çünkü liderin hukuku üstün tutması, bazı temel kurallara bağlı kalması, örnek olması veya tam ters bunları çiğnenebilecek engeller olarak görmesi çevresini de aynı yönde etkilemiştir. Bu nedenle lider, hayatın siyasi, ekonomik, sosyal, mali ve beşeri gerçekleri karşısında bir uzlaşma oluşturmuş ve sorunlarla çizdiği vizyon ve misyon arasında uyum sağlamış, ahlaki ve hukuki meşruiyet sınırları içinde çözmüştür(Dinçer,2019:65).

Bazı insanların doğuştan gelen ve onların başkaları üzerinde hâkimiyet kurmalarını sağlayarak, tereddütsüz şekilde adlarını tarihe lider olarak yazdırmalarına neden olan çok özel bir üstünlük taşımışlardır. Bu olağanüstü durum kesin ve gizemli olmuştur. Bu olay her türlü insan topluluğu, her seviyeden kültür grubu ve her farklı koşulda kendini ortaya koyan bir özelliktedir (Adair,2013:20).

Öncü olma da önemli özellikten olmuştur. Lider yöneticilik yaparken insanlara örnek olmuştur. Liderlik işi sahiplenilerek yapılmıştır. Örnek olamayan bir liderin

insanların gözünde etik olarak değerinin kalmadığı gözlenmiştir. Sözlerle yaşayışlar birbirini tamamlamış olmalıdır. Francis Bacon der ki,”*Yalnızca tavsiyeler vermekle yetinen kişi tek eli ile çalışır. Hem nasihat eden hem de örnek olan ise her iki eli ile çalışır.*”İyi ya da kötü örnekler bulaşıcıdır, Afrika’da söylendiği gibi “*Eğer lider oturursa diğer herkes yatar.*”Bir lider örnek olduğunda saygı kazanmaktan da öte kalplere dokunur ve bundan çıkan sevgi gerçek gücü oluşturur. İyi örneğin etkisi çok uzun süre sonra ortaya çıkabilir, bu nedenle uzun vadeli bakış açısına sahip olup sabırlı olmak gerekir(a.g.e).

Liderin bireyleri kurumunun ortak hedeflerine toplayan, bireyler arası iletişimi sağlayan, dağınık güç ve bilgiyi bir araya toplayan kişi olduğu söylenmiştir. Ayrıca başarılı lider; sorgulayıcı ve sabırlı, daima önde değil yeri geldiğinde çalışanlarla yetkilerini paylaşabilecek, onların fikirlerini önemseyip kararlara katılmalarını sağlayacak, kurumunun belli kademelerinde söz söyleme hakkı verebilecek, değişimlere açık olacak, kararları çalışanlarıyla beraber alabilecek kişi olarak tanımlanmıştır(Karaman,2016:32).

Takım kurmak ise diğer bir özelliktir.Takımruhu, en iyi takımlarda meydana çıkar. Bunu sağlayan ise takıma adanma duygusu ile takıma ait olmaktan gurur duymaktır. Bu bireysel anlamda bireyin sosyal ihtiyaçlarını karşılar ve büyük işler başarmasını sağlamıştır. Tamamlayıcı beceriler, güçler ve yetenekler hep beraber bir araya geldiğinde büyük görevdeşlik ve etkinlik başarılmıştır. Tek başına bir gemiyi kımıldatmak takım çalışması gerektirmiştir. Bu da bireysel güçleri birleştirme ve güçleri ortak kuvvetin içine çekmek olarak ifade edilmiştir(Adair,2014:79-80).

Fonksiyonları harekete geçirme de diğer bir özellik olmuştur. Fonksiyon sorumluluk alanlarının veya ihtiyaçların bir veya daha fazla bölümlerini karşılayacak hareket kelime ya da davranışlardır. Amaçları belirleme, planlama, kontrol etme,

değerlendirme, destekleme ve cesaretlendirme liderin sorumluluğundaki fonksiyonlardandır. Bu fonksiyonlar harekete geçirilmelidir. Her fonksiyon az ya da çok olarak beceri ile gerçekleştirilmiştir (Adair,2014:30).

Astları geliştirme de bu özellikler arasında olmuştur. Bir lider takım ve bireylerden sorumlu olmuştur. İçinde bulunduğu durum el verdiği sürece diğer insanlarla istişare yapmıştır. Bireyleri dinlemek bir görevin ihtiyaçlarından biri olmuştur. Özellikle operasyon ve stratejik anlamda bireyleri geliştirmiştir. Liderin rolünün bir parçası da takımdaki tüm bireylerin onlara özgü olan güçlerinin farkında olmak ve onları bir fırsat doğar doğmaz bu yetenekleri doğrultusunda konumlandırmaktır. Gerçekte layık olanları hak ettiği yere getirmelidir(a.g.e).

Görevini başarma diğer bir ayırt edici özellik olmuştur.Planlama ve icraat safhalarında, iş odaklı bir lider tarafından yapılan tüm yükümlülükler doğrudan ya da dolaylı olarak görevi başarmak ile alakalıdır. Görevi başarma karar verme ile alakalıdır. Karar için iyice düşünülmeli, ancak bunun için gereğinden fazla zaman da ayrılmamalıdır. Takım arkadaşlarını görevi başaracaklarına inandıracağı beklentisi, liderlik rolünün merkezinde yer alır. Liderlik sanatı her zaman, ufuktaki tırmanılacak bir sonraki zirveyi görmek ve her zaman bir yerlerde bekleyen büyük zorluklar için insanları hazırlayabilmeyi gerektirmiştir(a.g.e).

Liderlik rolü görev, takım ve bireyler olmak üzere birbiri ile örtüşen üç ihtiyaç alanının varlığından oluşmuştur. İnsan, liderlikte üretken olacaksa liderlik vasıflarına sahip olması gerekmiştir. İyi bir lideri, astarlı iyi veya kötü gününde de takip etmiştir, çünkü ona bir insan olarak saygı duymuş, bir lider olarak önemsemiş ve işine hâkimiyetine ve liderlik kabiliyetine güvenmiştir (a.g.e).

Duygusal Zekâ bu özelliklerin arasındadır. Duygusal zekâ yetkinliklerinin iki ana boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kişinin kendisi ile ilgilidir, kişisel yetkinlikler grubunu oluşturur, kişinin kendini anlamasını ve yönetmesini ifade eder. İkinci boyut ise toplumsal yetkinlikler boyutudur, başkalarını anlamayı ve onlarla olan ilişkileri yönetmeyi kapsar. Bir başka ifade ile duygusal zekâ insanı kişisel ve toplumsal olmak üzere iki alanda daha etkin kılar. Duygusal zekâsı yüksek bir insan kişisel alanda kendi içindeki duygularla ve düşüncelerle tam ve etkili bir biçimde başa çıkabilir. Onun motivasyonu, yaratıcılığı ve üretkenliği yüksektir. Toplumsal alanda ise duygusal zekâsı yüksek olan bir insan başkaları üzerindeki etkisini daha iyi anlar ve başkalarının duygularını nasıl yöneteceğini ve duygusal tepkileri ile başa çıkacağını bilir. Başkalarında şevk ve heyecan yaratır, onların duygularını olumlu hedeflere yöneltir. Onlara güven ve değer verir ve böylece daha yüksek performansla çalışmalarını sağlar (Barutçugil,2014:249-250).

Cesaret, kararlılık ve dayanıklılık diğer bir özellik olmuştur. Cesaretli ve özgüvenli bir çalışma olmaksızın gerçek değer taşıyan bir sonuç elde edilmemiştir. İnsanın gelişmesi irade gücüyle yürütülen çabaların sonucu olmuştur. Bu güç, olanaksız görülen sonuçların dahi elde edilmesini sağlamıştır. Olaylara nüfuz etme ve onları önceden görme yeteneği ile insanlar en güç grevleri gerçekleştirmiştir. Liderlik tutkunun peşinden gitmektir. Tutkunun özünde cesaret olmuştur. Cesaret, insanların belirsiz bir yolun arayışı içinde rahat, güvenli davranış kalıplarının dışına çıkmasına olanak sağlayan içsel güdü olarak tanımlanmıştır. Tanımı ne olursa olsun cesaret, liderin mutlaka sahip olması gereken ve aynı zamanda diğer birçok insanda da ortaya çıkarmalarını ve geliştirmeleri geren bir duygu olmuştur (a.g.e).

Karşılaşılan umut kırıcı zorluklar ile baş etmenin yolu, coşku ve heyecan duyarak sabırla ve kararlılıkla çalışmaya devam etmektir. Dünyayı etkileyen, harekete geçiren insanların çoğu deha sahibi kişiler değil belki orta derecede yetenekleri olan, ancak yorulmak bilmeyen bir çalışma azmine sahip, işlerinde kararlılık gösteren insanlardır. Kararlılık göstermeyen insanlar, ne kadar zeki olurlarsa olsunlar, hayat yarışında başarı yolculuğunda, yerlerini, belki kendilerinden daha az zeki, ancak sabırlı ve kararlılığa sahip insanlara bırakmak zorunda kalmışlardır(a.g.e).

Coşku ve Enerji ise olması gereken diğer bir özellik olmuştur. İnsanlar liderlerinin gelecek hakkında coşkulu, enerjik ve olumlu olmasını beklemiştir. Bir lider için yalnızca büyük bir hayale sahip olmak yeterli değildir. Lider vizyonunu insanları cesaretlendirecek ve amaç konusunda heyecanlandıracak biçimde duyurabilmelidir. Onların kalıcı olarak amaca bağlılıklarını sağlayabilmelidir. Başarılı bir liderin coşkusu, enerjisi ve olumlu tutumu, her ne kadar yapılan işin içeriğini değiştirmese de onu anlamlı kılacaktır. Koşullar ne olursa olsun, liderler insanların umutlarına ve hayallerine can verdiklerinde o insanlar, liderleri izleme ve eyleme geçme konusunda çok daha istekli olacaktır (a.g.e).

2-5. Öne Çıkan Diğer Liderlik Türleri

2-5-1. Siyasal Liderlik

Bu türün birincisi siyasi liderlik olmuştur. Siyasal süreçte etkin olmuştur. Siyaset ile liderlik arasında ilişki olan noktalarda kendini göstermiştir. Bu liderdeki ilişkiler liderin astlarıyla, liderin diğer liderlerle, liderin diğer liderlerin astlarıyla ilişkilerini kapsamıştır. Bu liderlerin kamusal bir pozisyonu olabilir de olamayabilir de. Siyasi liderlik ana hedef ve politikaları görüp ona göre diğer yöneticilere esneklik vermelidir. Onların liderlik vasıflarını geliştirmek ve olan vasıflarını da sergilemeleri için onlara uygun ortam yaratmak durumundadırlar. Zaten onlar lider iseler tam da böyle davranacaklardır zira, liderlik vasıfları diğerlerini cesaretlendirme, ödüllendirme, ilerici düşünme, dönüşüm ve gelişime uyma ve öncülük etme, hayaller kurma ve diğerlerini buna ortak etme, örnek olma ve birlikte yürümedir. Liderin ne demek olduğunu bilen siyasi liderler en üst yöneticilerden başlayarak yöneticileri geliştirmeye gayret etmiştir. Astları olan yöneticiler lider oldukça kendilerinin hedeflere ulaşmaları kolaylaşacaktır ve kendileri rahatlayacaktır. Mevcuttaki bu olumsuz örnek durumuna bazen yöneticiler kendileri de sebebiyet verebilmektedir; kendileri liderlik vasıflarından yoksun, sorumluluk almadan ya da kolayca kaçarak yerini sağlam görme ve durumu ilerleme fırsatı olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır. Karşılıklı muhtemel aksaklık gerekçelerini bir tarafa bırakıp siyasi liderler diğer yöneticilere vatan, millet, devlet, insanlığa ve topluma fayda gibi üst hedeflere kilitlenmelidir.”Güven denetime mani değildir.”ilkesi her zaman göz önünde tutulmalıdır. Bahsettiğimiz siyasetçiler, lider olup siyaseten üst makamlara gelmiş olanlardır yoksa hasbelkader ya da hak etmeden makamları işgal edenler olmamıştır(Öztürk,2018:107-108).

Siyasal bir liderde bulunması gereken özellik de liderin girişkenliği olmuştur. Siyasal bilinç eksikliği, baskı ve şiddetten kaynaklanan korku ya da toplumda etkin rol olabileceklerine inanmayan bireylerin çoğunlukta oluşu, başı çekmekten kaçınmayan, az sayıdaki bireyin iktidar yetkisini artırır ki lider bu birey arasından çıkmıştır. Ancak iktidar tutkuları güçlü olanlar lider olur ve toplumsal değişimi gerçekleştirebilmiştir. (Akdemir,2018;115).

2-5-2. Dini Liderlik

Dini Liderlik bu türün ikincisi olmuştur. Peygamberler ya da diğer inanç kurucuları toplumları peşlerinden sürükleyen, yenilik, değişiklik ve vizyon gösteren kişiler olmuştur. Din ya da inançların önderleri de liderlik vasıflarını taşıyor ve önderi olduğu grupta liderler gibi değişim, gelişim, ilerleme ve diğer liderlik davranışları gösteriyorlarsa elbette ki dini lider olabilmıştır. Ama din adamı ya da dini meslek veya ana uğraş olarak görenleri sırf bu nedenle lider olarak görmek yanlıştır. Bazen parayla ya da parasız dini bilgi verenlere de yanlış olarak “dini lider” denmiştir ama onlar lider değildirler. Dinin doğasında dogmatik, statiklik, durağanlık, aynı şeyleri asırlarca tekrar etme vardır, bu nedenle bu durumdakiler pozisyonları varsa belki yöneticiler arasında kendilerine yer bulabilmıştır(Öztürk,2018:108-109).

2-5-3. Karizmatik Otoritenin Bir Türü Olarak Kültürel Liderlik

Kültürel liderlik modeline baktığımızda bu modeldeki en önemli şey,lider tarafından örgütün; misyon,amaç ve hedeflerini oluşturulması ve sürdürülmesi olmuştur.Bu modelde yönetici ya da lider,çalışanların sorumluluklarını almıştır;çalışanların rollerini net bir şekilde belirtmiştir,ortak bir duygunun oluşturulmasını ve devamlılığının sürdürülmesini sağlamıştır.Lider ya da yönetici;oluşturduğu kurum içindeki

ideolojiler, inançlar ve değerlerle çalışanları etkilemeye çalışmıştır. Bu aşamada genellikle kültürel ve sembolik değerler kullanmıştır (a.g.e).

Weber'in liderlik tipolojisinde ifade edilen karizmatik liderlik de aslında bu türün arasında olmuştur. Karizma kavramına genellikle iyi özellikler yüklenmiştir. Başkalarına hizmet, herkesin kazanmasını sağlamak karizmanın etik özellikleri arasında yer almıştır. Karizmatik kişinin insanları güçlendirdiği, iletişime açık olduğu, yüreğini izlediği ileri sürülmüştür. Vizyon ve amaç tanımlama, insanların gelişmesine yardım etme, topluma yardımcı olma etik karizmatik özellikleri arasında olmuştur (Sargut, 2015:293).

Geleneksel olmayan, devrimci ve yenilikçi davranışların lidere karizmatik özellikleri kazandırdığı görüşü de ileri sürülmüştür. Var olan normların dışında davranışlar sergilemesi lidere karizma sağlamıştır. Yine liderin çevresel olanaklara, kaynaklara, izleyicilerinin yetenek ve duygusal gereksinimlerine duyarlılık sergilemesi karizma edinmesini sağlamıştır. Kafasındaki tasarıları açık bir biçimde dile getirme becerisi liderin karizmasını artırmıştır (a.g.e).

Daha çok kriz zamanlarında ve kritik durumlarda ortaya çıkan bir modeldir. Bu nedenle bu liderlik modellerinde var olduğu tespit edilen her insanın karakterine özgü ortak durumlar vardır. Medeni cesaret, korkuların üstesinden gelebilme yeteneği, kitlenin beğenisini kazanma becerisi, ikna ve motive etme özellikleri bunlar arasında sıralanmıştır. (Karaman, 2016:40).

Karizmatik kişilerin özelliklerine ya da davranışlarına ilişkin bir tipoloji geliştirmek pek olanaklı görülmemiştir. Araştırıldığında kişisel özelliklerin ve davranışların önemli ölçüde farklılaştığı görülmüştür (Sargut, 2015:294-295).

İstenilen vizyonu yaratmak ve iletişim kurmak, karizmatik lider davranışının temeli olmuştur. İletişim kurmak için kendilerini rahat hissettikleri bütün uygun araçları kullanmışlardır. Karizmatik liderler, özellikle izleyenlerine ulaşmak için motivasyonlu enerji vermekte yetenek sahibi olmuştur. Bu tarz liderler, izleyenlerin yeni performans düzeyine çıkmalarını sağlayacak tecrübeleri tasarlamıştır. İzleyenlerine geri bildirimler veren karizmatik liderler, onların istenilen yönde gelişmelerine yardım etmişler ve onları daha yüksek performans seviyelerine görmek istemişlerdir(Akdemir,2018:104-105).

Karizmatik liderlik ile olumsuz görüşler de belirtilmiştir. Karizma istemek siyasi ölüm istemekle eş anlamlı kullanılmıştır. Hiçbir yüzyılda yirminci yüzyıldaki kadar karizmatik lider yetişmemiştir, bu yüzyıldakilerin karizması diğerlerine göre bol olmuştur ve gene hiçbir siyasi lider bu yüzyılın dört karizmatik dev liderinin verdiği zararı vermemiştir. Stalin, Mussolini, Hitler ve Mao. Karizma önemli olmamıştır. Liderin doğru yolda mı öncülük ettiği, yoksa yanlış yöne mi sürüklediği önemli olmuştur. Ve bugünkü koşullar altında karizmatik lider ancak yanlış yöne sürükleyebilmiştir. Yönlendirmesi, yeni gerçeklerden çok düne doğru olmuştur. Karizmatik lider, bu yüzyılda görüldüğü gibi, her zaman tehlike içinde kalmıştır. Gerçeklik denetim alanının ötesindedir. Karizmatik lider kendisine hükmedenin gerçeklik olduğunu kabullenememiştir. Oysa hükmeden her zaman gerçeklik olmuştur. Gerçeklik, karizmatik liderin vaatlerine, programlarına, ideolojilerine boyun eğmemiştir (Drucker,1993:110).

Karizma kavram olarak olumlu ve olumsuz yönleri olan ve dolayısıyla iki farklı karizmatik lider tipinin ortaya çıkmasına yol açan bir güçtür. Olumsuz karizmatik lider, fikirlerinden çok kendilerine bağımlılığı yaratmaya çalışmıştır. Güç kazanmaya ve kişisel çıkar elde etmeye odaklanmıştır. Kendilerini yüceltmek istemiştir. Olumlu karizmatik liderler ise düşüncelere, fikirlere ve hedeflere önem vermiştir. Kendisini izleyenlerin

amaçlarına hizmet etmiştir. Onların çıkarlarını gözetmiştir. Bu liderler insanları kendilerinden çok kurumsal ideallere ve ortak amaçlara yönelmeye ve toplumsal bir bağlılık yaratmaya çaba göstermiştir (Barutçugil,2014:71).

Liderlik ve karizma inşa edilebilir, sosyal olarak yapılandırılabilir özelliklere sahip olmuştur. Çağımızdaki iletişim araçlarının, liderlerin karizmasını inşa sürecinde önemli roller oynadığı söylenmiştir. Bu nedenle liderin konuşma biçiminden, davranışlarından el hareketlerine kadar birçok özellikleri yeniden tasarlanması, kültürün ve ortamın koşullarına uygun olarak yeniden inşa edilmesi olanaklıdır (Sargut,2015:301).

2-5-4. Otokratik Liderlik

Otokratik liderlik ise yönetim tarzları içinde en çok bilineni ve kullanılanı otokratik olanıdır. Otokratik tarzda tüm yetkiler liderde toplanır ve bütün kararlar onun tarafından verilir. Bir liderin otoriter olması, onun çatik kaşlı ve sert olması anlamına gelmez. Ancak liderin güler yüzü ve sevecen olması aldığı kararların isabetliliği veya astların kararları benimsemesi de önemli değildir. Bu noktada önemli olan husus, karar verme yetkisinin kimde toplandığı ve nasıl kullanıldığı olmuştur(Dinçer,2019:165).

Otokritik yönetimde de tüm nihai karar yetkisi liderde toplanmıştır ve kararları kullanmıştır. Bu tür bir lider, politikaları kendisi belirlemiş, yapıyı kurmuş, yorumlamış ve değiştirme konusunda kendisini özgür hissetmiş ve verdiği kararlara astların itaat etmesini beklemiştir (a.ge).

Ayrıca otoriter yaklaşımların, kendi içinde çelişen kararlar veya başarısızlıklar nedeniyle, çalışanlar arasında güvensizlik duygusu yaratması ve gruplar arası çatışma çıkarması ihtimali daha yüksek olmuştur. Farklı insan gruplarının tatminsizlik duyması ve iktidarın (örgütün)amaçlarına karşı kayıtsız kalması da söz konusu olmuştur. Bu liderlik tarzının en önemli sakıncası çalışanları lidere daha bağımlı hale getirmesi olmuştur. Bu

durumda gerekli gereksiz her türlü karar lideri beklemiştir. Tepe yöneticisi olarak lidere en alt kademeye ait kararlar için bile vakit ayırmak zorunda kalmıştır (a.g.e).

2-5-5. Demokratik Liderlik

Diğer bir tür olan demokratik liderlik ise Demokratik yönetim tarzı, diğer çalışanların kararlara katılmalarına izin veren yöntem olmuştur. Her türlü örgüt politikası ve amaçlar ile ilgili kararlar grup üyelerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Alınan kararları yine astlar tarafından uygulanmıştır. Başka bir ifadeyle, lider kendisine ait olan karar alma yetkisini, astlarıyla paylaşmış ve hatta yetkisinin bir bölümünü onlara devretmiştir. Ancak bu durum lideri karar sonuçlarının sorumluluğundan veya kendisine bağlı elemanlar üzerindeki gücünden uzaklaşmamıştır. Demokratik yöntem, yönetici çalışanlar arasında daha olumlu ilişkilere, moralin yükselmesine, işten tatmin duyulmasına ve lidere daha az bağımlı olmayı sağlamıştır. Ancak, bazen üretkenliğin düşmesi ve herkesi hoşnut etme çabası sonucu alınan kararların pek isabetli olmaması gibi mahzurları vardır. Ayrıca karar vermek çok zaman almıştır.(Dinçer,2019:167).

2-5-6. Serbest Liderlik

Serbest lider ise bu yönetim tarzında güçlü bir lider olmadığı için, grup kontrolsüz kalabilmiştir ve istikametini kaybedebilmiştir. Özellikle kendini bağımsız hisseden insanlar, örgüt amaçları yerine, grup ve kişi amaçlarını ön plana çıkarabilmiştir. Dolayısıyla, grup içi çatışmalar ve örgütte karışıklıklar ortaya çıkabilmiştir. Ayrıca amaçların gerçekleşmesinde verimlilik ve etkililik azalmıştır (a.g.e).

2-5-7. Otantik Liderlik

Otantik (Özgün) lider ise, kimseye benzemeyen kendi gibi, rol yapmaya gerek duymayan, abartısız bir doğal lideri işaret etmiştir. Bill George ve arkadaşları otantik ya da özgün liderin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır. Kuralların emrettiği biçimde değil, içten gelen kalplerinin yönettiği şekilde davranırlar. Sahicidirler, gerçekleri saptırmayıp, doğru söylemiştir. Takipçilerin gelişimi için zaman ayırır, onların görüş ve kararlarına önem vererek güçlendirmelerini sağlar. Kendilerini ön planda tutmaz öncelikle takipçilerin görüş ve fikirlerine önem verir. Sağlam vizyoner kişilikleri vardır. Her liderde olduğu gibi cesur ve korkusuzdurlar, görüşler riske atılma, onu göze almayı gerektiriyorsa bundan çekinmezler. Takım ruhuna inanırlar. Takipçilerini bir takımın parçası gibi hissetmelerini sağlarlar. Önce kendini tanı ilkesini sıkı sıkıya benimsemişlerdir. Güçlü yanları yanında zayıf taraflarının da farkında ve bilincindedirler. Hayal güçleri gelişmiştir. Hayal kurarlar takipçilerinin de hayal kurmalarını ve buradan yaratıcı ve yenilikçi fikirler üretmelerini teşvik ederler. Kendilerinin ve takipçilerinin hayat boyu gelişme ilkesine inanırlar ve bu konuda çaba sarf ederler uzmanlığa, uzmanlığın ortaya koyduğu görüş ve fikirlere önem verirler. Mükemmelliğin her zaman önemli olmadığı ve erişilmesi mümkün olmayan bir kavram olduğuna inanırlar. Grevi bıraktıktan sonra da takipçileri üzerinde olumlu etki bırakırlar (Eren,2013:524-525).

Günümüzde her konuda açık ve şeffaflığın hâkim olduğu, bunun sonucu olarak herkesin özellikle çalıştığı konularda söz sahibi olduğu ve bunları dile getirerek katılımcılığı arzuladıkları bilinmektedir. Bu koşullar altında liderlik yaklaşımlarında da değişimler göze çarpmıştır. Otokratik, karizmatik değişimci reformist ve narsist liderler yerine, değişim ve değişkenlerin çok olduğu zamanın ruhuna uygun otantik ya da özgün liderlik anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Otantik ya da özgün liderlik internet çağının

gerektirdiği açıklık, şeffaflık, samimiyet ilkelerine sahip içi-dışı bir olan, kendilerini oldukları gibi ifade eden eğer varsa sahip oldukları statülerinin arkasına sığınma ihtiyacını hissetmeyen ilişkilerini sevgi, güven ve hoşgörü üzerine kuran kimselerdir. Otantik liderlerin egolarını tatmin etme ve bunları ön planda tutma ihtiyacı yoktur. Bireysel tutkularını tatmin etmiş doğal insanlardır. Bu nedenle “ben” den çok “biz” önemlidir. Şirket veya kurum için yararlı ve yaratıcı fikir ve düşünceleri olan insanları bulup koruyan ve kendi görüşlerini dayatmak yerine çeşitli fikirlerden yararlanarak hedeflere ulaşmayı düşünen kimselerdir. Narsist fikirlerini kabul ettirmekten kaçındıkları için gerçekçi, samimi, dürüst ve güven veren davranışlar sergilerler. Böylece takipçilerine, katılımcılığa yönelerek insanların kendi düşüncelerini geliştirmelerini içlerinde hapsedilmiş ya da gizlenmiş olan fikirler ile birlikte enerjilerini de ortaya çıkarmalarına imkân veririler. Bu özellikleri ile otantik liderlik, duygusal zekâ ile de sıkı sıkıya ilgilidir (a.g.e).

2-5-8. Dönüştürücü Liderlik

Liderlik türlerinden bir diğeri olan dönüştürücü liderliği gündeme getiren J.MacGregorBurns 1978 yılında yayınlan Liderlik isimli kitabında bu liderlik tarzının insanın yaşamına bir anlam kazandırma ihtiyacı üzerine kurulduğundan ve kurumsal bir amaç yaratmasından söz etmiştir. Dönüştürücü lider gerçek bir yol göstericiye yetenekli bir lider ustası olmuştur. İnsanların kendilerini aşma isteklerini ortaya çıkarmıştır ve eyleme geçmelerini desteklemiştir. İnsanların düşüncelerine önem vermiştir. Onları dinleyerek kendilerini önemli ve güçlü hissetmelerini sağlamıştır. Dönüştürücü liderlik, insanların paylaşılan ortak bir amaç için adeta manevi bir güçle birlikte harekete geçmesini ifade etmiştir. İlham verme özendirme, yüceltme, eyleme geçme, ruh kazandırma gibi davranışlar dönüştürücü liderin dikkat çeken yönleri olmuştur. Dönüştürücü liderler ve izleyiciler arasında dinamik bir etkileşim oluşmuştur. Bu etkileşim; kin, kıskançlık, aşırı

hırs, korku, endişe gibi duygulardan arınmaya ve eşitlik, özgürlük, adalet gibi etik ve insancıl değerlere yönelik bir ilişkiyi barındırmıştır. Dönüştürücü liderler bazen karizmatik liderler olarak da nitelendirilmiştir. Ancak dönüştürme karizmadan çok daha fazlasını gerektiren bir süreçtir. Dönüştürücü liderler kendileri ile ilgili güçlü duygular ve olumlu düşünceler yaratarak insanları etkilemiştir. Onlar insanları eğitir, yetiştirir, yol gösterir ve cesaretlendirirler ve bütün bunların sonucunda da kendilerini yüceltmış ve başka bir düzeye ulaşmış, yani dönüşmüş olarak hissetmelerini sağlarlar. Dönüştürücü liderler bir anlamda toplumsal mimarlardır. İnsanları adeta yeniden yaratırlar (Barutçugil,2014:90-91).

2-5-9. Hizmetkâr Liderlik

Hizmetkâr liderlik ise bir liderin kendi benliğini bir tarafa bırakması ve güç, kontrol ya da kişisel çıkar amacı gütmeksizin ekibine, organizasyona ya da topluma hizmet etmesi olarak ifade edilmiştir. Bu liderler başkalarından geri bildirim almaktan hoşlanırlar, böylece daha iyi hizmet vermenin yollarını geliştirmişlerdir. Hizmet etme konusundaki içgüdüsel enerjilerini en iyi biçimde kullanmaya çalışmışlardır. Liderliği paylaşmak gerektiğinde geçici veya kalıcı olarak liderlikten ayrılma konusunda tereddüt etmezler. Temel amaçları, liderlik etkileri insanların çıkarlarını korumak, başkalarını ve mutluluklarını sağlamaktır. Kişisel güç, parasal bir çıkar elde etmek ya da takdir edilmek gibi beklentileri yoktur. Bu nedenle insanların sahip oldukları gücü ve diğer kaynakları cömertçe paylaşırlar. Başkalarının daha güçlü ve başarılı olmaları onları heyecanlandırır ve mutlu eder (a.g.e).

2-6.Temel Liderlik Teorileri

Liderliğin temel nitelikleri, davranışları, bunların kazanılması ve liderlik sürecinin çeşitli yönleri üzerinde yapılan çalışmalar ve teorik açıklamalar öncelikle klasik ve durumsal -davranışsal yaklaşımlar olarak iki ana grup içinde toplanmıştır.

2-6-1. Klasik Liderlik Yaklaşımı

Klasik Liderlik yaklaşımlarında liderin kişisel özellikleri, duruma verilen tepki ve liderin izleyici boyutlarını öne çıkaran yaklaşımlar olmuştur. Bu teoriler özellikle 1930-1950 yılları arasında yaygın benimsenmiştir. Kişisel özellikler yaklaşımı, durumdan doğan tepkisi, liderin izleyicileri teorisi olmak üzere üçe ayrılmıştır. Kişisel özellikler yaklaşımını liderliği kişinin farklı psikolojik ve fizyolojik özellikleri ile açıklanmaktadır. Bu özellikler, genellikle zekâ yöneticilik yeteneği, girişkenlik, kendine güven, statü, başarı, kararlılık, dinamizm ve gerçeklik gibi başlıklar altında toplanmıştır. Bu yaklaşım liderlik özelliklerinin doğuştan ya da sonradan kazanıldığının öne sürülmesine bağlı olarak kalıtsal değerler teorisi ve sonradan kazanılan değerler teorisi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Durumdan doğan tepki teorisi bir liderin orta çıkması, durumun gereklerine ve koşulların uygunluğuna büyük ölçüde bağlı bulunmuştur. Belirli durumlar ve koşullar belirli niteliklere sahip insanların lider olmasını kolaylaştırmıştır. Liderin izleyicileri teorisi ise liderlik sürecinin liderlerle izleyicileri arasındaki dinamik ilişkiler açısından analiz edilmesini ve anlaşılmasını savunmuştur (Barutçugil,2014:30-32).

2-6-2. Davranışsal-Durumsal Liderlik Yaklaşımı

Davranışsal-Durumsal liderlik yaklaşımları 1950’li yıllardan başlayarak, çoğu uzun yıllar süren ve geniş kapsamlı olan araştırmalara dayalı olarak ortaya konulan bazı liderlik yaklaşımları davranış verilerine dayalı yaklaşımlar ve durumsal liderlik yaklaşımları olmak üzere iki ana grupta toplanmıştır. Davranışlara dayalı yaklaşımlar iki liderlik tipinin varlığını ortaya koymuştur. Göreve yönelmiş otokratik lider ve insana yönelmiş demokratik liderlik tipleri olmuştur. Liderliği davranış verilerine dayanarak açıklayan görüşler başlıca dört model (teori-yaklaşım) içinde toplanmıştır. Bunlar D.McGregor’ın x ve y teorileri,R.Likert ‘in dört sistem modeli, Tannenbaum ve Schmidt’in liderlik tarzları doğrusu ve Blake ve Mouton ‘un yönetim ve kafesler analizi olarak ifade edilmiştir(a.g.e).

Durumsal liderlik yaklaşımı liderliği insanlar arası ilişkilere yönelmiş ve göreve yönelmiş lider olmak üzere iki boyutta ele almaktadır. Liderlik tarzının durma göre değişebileceği varsayımından hareketle bu yaklaşım, hangi liderlik tarzının hangi durumlarda daha uygun olduğunu araştırmaya yönelmiştir. Bu yaklaşımı temsil eden iki önemli çalışma bulunmaktadır. Bunlar liderlik etkinliğinde durumsallık modeli (Fiedler) ve etkin liderlik tarzı eğrisi (Hersey ve Blanchard)’dir(a.g.e).

Buraya kadar tanımlanan liderlik türleri ve bu türlere ilişkin ortaya konan teorik yaklaşımlar konunun bilimsel yönünü vurgulamaktadır. Öte yandan, liderlik gibi aksiyoner bir kavramının tam olarak anlam ifade edebilmesi için bu kavramın pratiğe yansımalarının incelenmesi zorunludur. Bir başka ifadeyle, liderliğin teorisi ve pratiği arasındaki ilişkinin ortaya konulması yukarıda ifade edilen kavramların test edilebilirliğini sağlayacaktır. Yine bu noktada vurgulanması gereken önemli bir diğer husus ise liderliğin pratik çıktıları teorik zemine adapte edilirken ortaya konan pratiğin yukarıdaki liderlik

türlerinin birçoğuyla aynı anda örtüşebileceği gerçeğidir. Bir diğer ifadeyle, Aliyaİzzetbegoviç örneğinde de görüleceği üzere liderlerin pratiğinin teorik zemine adaptasyonu çoğunlukla “ya o ya o” şeklinde değil; tam tersine “hem o hem o” şeklinde tezahür etmektedir. Çalışmanın sıradaki bölümünde ideoloji kavramı teorik zeminde tartışılmış olup sonrasında Aliyaİzzetbegoviç’in ideolojisi, ideolojisinin oluşum süreci ve bunların siyasal arenaya nasıl yansıdığı analiz edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALİYA İZZETBEGOVİÇ VE İDEOLOJİSİ

İdeoloji kavramının tanımlanması ve Aliya İzzetbegović'in düşünce sürecinin oluşmasındaki faktörler yani doğumunda ölümüne kadar olan sürecin bilinmesi ideolojisini anlamak bakımından önemlidir.

3-1. Siyasal Bir Kavram Olarak İdeoloji ve Yorumları

İdeolojinin doğasını kuşatan her tartışma ile ilgili birinci sorun, bu terimle ilgili yerleşik ve üzerinde hemfikir olunmuş bir tanımın olmaması gerçeğidir. David Müsella'nın belirttiği gibi, "İdeoloji, tüm sosyal bilimlerde tarifi en zor kavramdır. 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar, tarafsız ve nesnelliği açık olarak ifade edilmiş bir ideoloji kavramı, yaygın bir şekilde kullanılmamıştır. Bu dönemde bile, ideolojinin siyasal önemi ve sosyal rolü üzerindeki fikir ayrılıkları sürüp gitmiştir. İdeolojiyle ilişkilendirilen anlamlar arasında, en göze çarpanlar: "Siyasal bir inanç sistemidir. Eylem yönelimli siyasi fikirler kümesidir. Yönetici sınıfın fikirleridir. Belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşüdür. Sınıfsal veya sosyal çıkarları dışa vuran siyasi fikirler. Bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler. Bir siyasi sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmi olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi. Hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasi öğretilerdir. Soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasi idealler kümesi." Olarak ifade edilmiştir. İdeoloji teriminin kökenleri asla açık seçik ortaya konmamıştır. İdeoloji kelimesi, Fransız Devrimi döneminde Antonie Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından türetilmiştir ve alenen ilk kez, 1796 yılında kullanılmıştır (Gamble, 2013:23).

Tracy yeni dinsel reaksiyon ortamına karşı planlı bir meydan okuma edimi sayılabilecek olan *Projet “d’elements d’ideologie* adlı eserini yayımlamaya başlamıştır. İdeoloji bu eserde Tracy’nin yaygın bir toplumsal yeniden yapılanma stratejisinin kuramsal ifadesi olarak tanımlanmıştır (Eagleton, 2015:100).

İdeoloji’nin kökleri, Aydınlanma ’nın akla tamamen şeffaf görünen, boş inanç ve önyargılardan bütünüyle arınmış bir dünya kurma düşünün derinliklerinde dayanmaktadır (Eagleton, 2015:95-96).

Çağımız ünlü siyaset bilimcisi Maurice Duverger’nin “Introduction A la Politique-Politikaya Giriş” adlı eserinde vurguladığı gibi, ideolojiler düşünce ve inanç sistemleridir. Nitekim bu anlamda olmak üzere Duverger aynı eserinde “Marksist ideoloji” yanında ve dışında “liberal ideoloji”, “muhafazakâr ideoloji” ve “milliyetçi ideoloji” gibi çeşitli düşünce ve inanç sistemlerini anmakta, kısaca ideoloji deyimini siyasal görüş ve inanç sistemi anlamında kullanmıştır. Yine Duverger’in belirttiği gibi, ideolojinin bir düşünce tarzı olduğu ve siyasal aksiyonun programını oluşturduğu konusunda genel bir uzlaşma oluşmuştur (Giritli, 1998:4).

İdeoloji toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten genel maddi süreçtir. Toplumsal açıdan önemli belirli bir grubun veya sınıfın içinde bulunduğu durumu ve hayat deneyimlerini simgeleyen inanç ve fikirlere karşılık gelmiştir. Çıkar çatışması durumlarında bu tür toplumsal çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi anlamına gelmiştir (Eagleton, 2015:52-53).

İdeoloji genel olarak toplumsal yaşamla ilgili düşünce, anlamlar ve sembolik temsillerin alanına işaret etmiştir. Bu genel çerçeveyi daha daraltarak bir tanımlamaya gidilmesi aynı alana işaret eden kültür kavramı ile ideoloji kavramı arasındaki ayrımı fark

etmeyi gerektirmiştir. Her türlü toplumsal düşünce ve anlamın ideoloji olarak adlandırılmasını engellemek için ideolojinin daha çok, farklı toplumsal anlam ve değerlerin çatıştığı bir alanda oluşan toplumsal düşünce olarak tanımlanması bu farkındalığı bir ölçüde sağlamıştır(Sancar,2014:8).

Teorik açıdan ideoloji kavramı, sosyal bilimlerin ayrışma noktası olarak ortaya çıkan ‘gerçek /hakikat nedir?’ sorusunun özne-nesne dikotomisine dayanılarak, bu ikisi arasındaki ilişki bağlamında tartışılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ideoloji, özne-nesne ilişkisinin çeşitli kuramlarda farklı şekillerde teorikleşmesi nedeniyle farklı anlamlar kazanmıştır ve buna paralel olarak farklı politik sonuçlar ve iktidar ilişkileri doğurmuştur. Bu açıdan, ideoloji kavramını farklı şekillerde tanımlayan üç ayrı kuramsal yaklaşım var olmuştur: Klasik Kuramlar, gerçek vardır ve nesneldir. İdeolojiyi genel ve makro düzeyde ele alan klasik kuramlar, ideolojiyi insan iradesinin dışında, iradi eylemlerle değişmeyen sürekli bir şey olarak tanımlanan yapı kavramı ile ilişkilendirmiştir. Birbirini dışlayan nesne ve özne arasında birinin diğerini belirlediği bir tür belirleme(determinizm) ilişkisi vardır (yapı-bilinç ilişkisi). Bilim tanımı da metodoloji sorunu da buradan çıkar. Örneğin Marksizm’deki altyapı-üstyapı ilişkisinde, üstyapı unsuru olan ideoloji altyapının belirlemesine tabidir. Neo Kuramlar dil ve kültür çalışmalarına ağırlık veren neo kuramlarla birlikte belirleyicilik ilişkisi eleştirilmeye ve katkı belirleyici öğelerden çok değişkenli karmaşık modellere geçilmeye başlanır. Neo-Kuramlar, klasik kuramları katı determinist ve indirgemeci olmakla itham ederler. Buna göre gerçeklik, klasik kuramlarda iddia edildiği gibi nesnel olarak tanımlanmamıştır; gerçeklik öznellikle iç içedir; mutlak değil kısımidir ve sabit değil değişkendir. Neo-kuramlarla birlikte yapı ihmal edilmeye, ideoloji ve öznenin oluşumu açıklanmaya çalışılarak, kültürel ve ideolojik pratikler özlerinde yoğunlaşmıştır(bilinç-özne ilişkisi).Post kuramlar gerçeklik nesnel değil

söylemseldir. Özne nesne birlikte vardır; özne-nesne ayrılığına dayalı epistemolojiler toplumsal alanda var olan iktidar ilişkilerinin de sebebidir. Özne nesne arasına “dil” girer. Her şey dille birlikte oluşan ”anlam”ın içinde kurulur ve anlam değıştikçe gerçeklik de değışir. Dil şeffaf bir araç değildir; özne, dil ve anlam birlikte vardır. Dolayısıyla özne-nesne arasında determinist bir ilişki tanımlanamaz. Post-kuramlarla birlikte, özne ve nesne ilişkisinin dil dolayımı ile gerçekleştiğı, gerçekliğin söylemsel olduğı ileri sürölerek, ideoloji kavramı yerine söylem(discourse)kavramı kullanılmaya başlanır(özne-söylem ilişkisi)(Duman,2006;167-168).

İdeoloji ne dağılık söylemler kümesi olmuştur ne de yekpare bir bütün olmuştur. İdeoloji bir dil meselesinden çok bir söylem meselesi olmuştur. Anlamlandırma meselesi olmamıştır. Somut söylemsel etkiler yaratma meselesi olmuştur. İktidarın belirli sözler üzerinde etkide bulunduğı ve kendisini onlar içine zimmen kaydettiğı durumları ifade etmiştir. Fakat buna dayanarak herhangi bir söylemsel tarafgirlik biçimiyle taraflı sözlerle ya da retorik önyargılarla aynı şey olmamıştır. Daha çok belirli bir söz ile sözün olanaklılık koşulları arasındaki ilişkiye dair bir şeyler ifşa etmeyi amaçlamıştır(Eagleton,2015:290-291).

İdeolojinin siyasette anahtar bir kavram olma macerası, KarlMarx’ın yazılarındaki kullanımı ile başlamıştır. Marx’ın bu kavramı kullanmasının yanında, daha sonraki Marksist düşünür kuşaklarının terime gösterdiği ilgi, ideolojinin modern siyasal ve sosyal düşüncede edindiğı şöhretin açık bir göstergesi olmuştur. Marx bu terimi, ömür boyu ortaklaşa çalışmalar yaptığı FriedrichEngels(1820-1895) ile beraber yazdığı Alman İdeolojisi adlı erken dönem çalışmasının başlığında kullanmıştır(Gamble,2013:24).

Marx'ta ideoloji, bireylerin toplumsal pratikleri içinde oluşan ve bu pratik içindeki çelişkileri öznelerin bilincinde saklayan düşünceler olarak tanımlanmıştır. Belli bir tarihsel konum açısından birey iradelerinden bağımsız, nesnel ve zorunlu düşünceler olarak da ifade edilmiştir. İdeolojinin kendisi sonuçtur. Maddi pratik içindeki özneler tarafından ideolojik düşüncenin somut bir oluşum olarak nasıl kurulduğu açıklanamamıştır. Öznelerin bilinci onların maddi pratik içindeki konumları tarafından belirlenmiştir; ama öznelerin kendi edimleriyle belirlenmiştir(Sancar,2014:25).

Marx İdeolojik olguları en genel tarihsel devinim düzeyinde çözümlemeye çalışmıştır. İnsanların yaşamlarını sürdürmek için yapıp ettiklerinden çıkarak, maddi toplumsal pratik olarak tanımlanan olgusallığın insan bilincinin genel parametrelerini nasıl oluşturduğu sorusunu tartışmıştır. Söz konusu çözümlemem düzeyi, insanların kendi yaşamlarını sürdürmek için neyi, nasıl, hangi teknik ile ve insanlar arası nasıl bir ilişkiler ağı oluşturarak gerçekleştirdiklerini sorgulamıştır. Bu süreç sadece üretimin örgütlenmesi olarak yorumlanmamıştır. Aynı zamanda toplumsalın ve zihinsel de oluşumudur(a.g.e).

Marksist ideoloji kuramı, ideolojik olguları en genel tarihsel devinim düzeyinde çözümlemeye çalışmıştır. İnsanların yaşamlarını sürdürmek için yapıp ettiklerinden çıkarak, maddi toplumsal pratik olarak tanımlanan olgusallığın insan bilincinin genel parametrelerini nasıl oluşturduğu sorusunu tartışmıştır. Söz konu çözümleme düzeyi, insanların kendi yaşamlarını sürdürmek için neyi, nasıl, hangi teknik ile ve insanlar arası nasıl ilişkiler ağı oluşturarak gerçekleştirdiklerini sorgulamıştır. Bu süreç sadece üretimin örgütlenmesi olarak yorumlanmamıştır. Aynı zamanda toplumsalın ve zihinsel de oluşumu olarak ifade edilmiştir. Yani karasabanla toprak üzerinde tahıl üretiminin gerçekleştirdiği toplumsal örgütlenme ve insanlar arası ilişkilerle, dünya ölçeğinde elektronik teknolojisiyle araba üreten bir toplumsal pratiğin dünyayı, topluluklar

arası farklılıkları ve doğayı algılayışı arasındaki yapısal farklılık çözümlenmeye çalışılmıştır (a.g.e).

Marksist ideoloji teorisinin gelişimini en ileriye götüren kişi, beklide, Antonio Gramsci'dir. Gramsci'ye göre, kapitalist sınıf sistemini ayakta tutan şey, sadece bu sınıfın eşitsiz siyasi ve iktisadi iktidarı değil, kendisinin kavramlaştırmasıyla burjuva fikir ve ideolojilerinin hegemonyasıdır. Hegemonya önderlik ya da hakimiyet demektir(Gamble,2013:25).

Althusserise ideolojiyi toplumsal yaşamın organik bir parçası olarak tanımlamıştır. Toplumsalın varoluş tarzlarından biri olmuştur. İnsanların gerçek ilişkilerle kendi varoluşları arasında yaşadıkları bir ilişkidir. İdeolojinin yaşanan bir ilişki olması onun sürekli akış ve oluşum içindeki pratik olmasına işaret etmiştir. Gerçekliğin kendine yansımaları değil bireyin bu ilişkiyi tahayyül tarzı olmuştur (Sancar,2014:55).

İdeoloji kavramının macerası, büyük ölçüde savaşlar (Birinci ve İkinci Dünya Savaşı) arası dönemdeki totaliter diktatörlerin ortaya çıkışı ve 1950-1960'lardaki Soğuk Savaş'ın artan ideolojik gerilimleri ile yönlendirilmiştir (Gamble,2013:26).

İdeoloji ancak insani öznedeki ve insani özne sayesinde var olmuştur. Özne imgesel olanda yaşar demek öznenin içten gelen zorlayıcı bir hissin etkisiyle dünyayı kendisine dayandırdığını iddia etmek anlamına gelmiştir. İdeoloji özne merkezli veya insan biçimlidir. Dünyayı her nasılsa doğal olarak kendimize yöneltmiş ve özne için kendiliğinden bir veriliş gibi görmemize neden olmuştur. Buna karşılık özne de kendisini bu gerçekliğin bir parçası ve onun tarafından istenen ve gerekli bulunan bir şey gibi hissetmiştir. Althusser, ideoloji aracılığı ile toplumun bizi çağırdığını ya da bize

seslendiğini bizi essiz bir değer olarak seçip ismen hitap eder gibi görüldüğünü belirtmiştir (Eagleton,2015:191-192).

İdeoloji kelimesi farklı kavramsal liflerle bir doku halinde örülmüş bir metindir; farklı tarihlerle yoğrulmuştur (a.g.e).

Çokanlamlı bir söz olarak ideoloji aslında birden çok kavramı kendinde toplamıştır. İnsanbilimi, toplumbilimi, düşünce bilimi, siyaset bilimi gibi farklı farklı birçok sosyal bilim dalının değişik yönlerden ilgilendiği bir noktalar kümesinden oluşmuştur. Bilim dallarının katkısı her birinin alanına göre olmuştur. Bu bağlamda kavramın çok yüzlülüğü belirginleşmiştir. Tek bir sözle kavramları ifade edebilme çabası olmuştur (Çelik,2005:14).

İdeoloji kavramını yeniden şekillendiren üç ayrı yaklaşım oluşturulmuştur. Söz konusu yaklaşımlardan ilki ideolojiyi toplumsal gerçekliğin öznelinin bilincinde bir yanılsama ile oluşan bilgi, diğer bir deyişle yanlış bilinç olarak tanımlamıştır. Bu tanım çerçevesinde ideoloji, toplumsal gerçekliğin çarpık ve bozulmuş bir bilgisi olarak ortaya çıkmıştır. İkinci yaklaşım ideoloji kavramını toplumsal sistemin çatışmalı yapısını bir arada tutan ve esas olarak toplumsal sistemin kendini yeniden üretmesini sağlayan egemen ideoloji olarak ele almıştır. Bu çerçevede ideoloji kavramı ile hegemonya kavramı arasında kuramsal bir ilişki kurmuştur. Üçüncü yaklaşım ise bütün toplumsal ilişkilerin ancak dil dolayımı ile gerçekleşen pratikler olduğu gerçeğinden hareketle, ideoloji kavramını açıklamaya çalıştığı toplumsal düşünce, değer ve anlamların oluşumunu toplumsal anlamların belirlenmesi, sabitlenmesi olarak söylem kavramı aracılığı ile ele almıştır (Sancar,2014:7-8).

3-2. Aliya İzzetbegoviç'in İdeolojisine İlişkin Yorumlar

Aliya'nın ideolojisi renklidir ve klasik İslam düşünürlerinden farklıdır çünkü İslam fikirleri nedeniyle on yıla yakın hapis hayatı geçirdiği dönemde bir entelektüelin okuması gereken yaşama, kültüre, ideolojiye dair çok katmanlı okuma gerçekleştirmiştir. (Sarı,2016:380).

Aliya'nın zihniyet dünyasının, ideolojisinin, düşünce ikliminin genişliği dikkat çekmiştir. Tanrı, kötülük, iyilik, özgürlük, aşk, hayat, ölüm, din, siyaset, arkeoloji, antropoloji, sosyoloji, psikanaliz ve psikoloji, müzik ilgi alanı olmuştur (a.g.e).

Aliya İzzetbegoviç insan, eğitim, İslam, aile, kadın, din, ahlak savaş kavramlarını farklı düşünce sistemiyle oluşturmuştur. İdeolojisini anlamak bu türden düşüncelerini anlamayı gerektirmiştir.

Aliya'nın siyaset anlayışının merkezinde insan var olmuştur. İnsan mükerrer bir varlık olarak her türlü hürmete layık görülmüştür. Yönetimin iyi ve başarılı olduğunun tespiti, insana verdiği değerle ölçülmüştür. Bu açıdan kurmuş olduğu partinin çıkarlarını, tebaa ve ülkesinin çıkarlarından sonrasına yerleştirmiştir (Çil,2019;68).

Bu partiyi kurma düşüncesine gelince, bunun daha hapiste bulunduğu yıllarda doğan bir düşünce olduğunu söylemiştir. “Komünist sistemin burada günün birinde muhakkak çökeceğine, yıkacağına emindim. İşte o zaman bu durumda ne yapılması gerektiğini düşünüp durdum. Bunun nasıl gerçeğe dönüştürülebileceğine dair planı kafamda kurmuştum. Her şeyden önce ruhsal özellik taşıyan bu hazırlıklar sayesinde bir bakıma kendimi bugünlere hazırlamış oldum. Buna elverişli an gelince de, gördüğünüz gibi sadece 7-8 ay içinde bu partiyi kurmayı ve belki de Yugoslavya'da en büyük parti durumuna getirmeyi başardık” sözleri ile ifade etmiştir(İzzetbegoviç,2017;61).

O,yalnızca kendi ülkesini bağımsızlığa taşıyan bir lider olmamıştır. Yeryüzünde ezilen toplumların kahramanı olmuştur. Avrupa'nın ortasında soykırıma uğrayan, tehcir edilen, tecavüze maruz kalan ve aşağılanan bir toplumdan şuurlu, öfkeli, şahsiyetli ve özgürlük adına can verebilecek bir ulus inşa etmiştir. Tartışmasız herkesin gönlünde taht kurmuştur. Farklı görüşlerden herkesi bir araya getirebilmiştir(Seyrek,2017;90).

“Bilge” kavramı ile hitap edilmesinin mantıklı gerekçeleri olmuştur.”Kral”lığı asla düşünmemiştir ancak vefatının ardından bu vasıflar yakıştırılmıştır. Dünya pek çok farklı lidere tanıklık etmiş olduğu için Aliya İzzetbegoviç kendini mütevazı bir şekilde tanımlamıştır. Bu onun hangi ahlaki kurallara ve düşünce yapısına sahip olduğunu kendiliğinden anlaşılmıştır. Zira onu sadece kendi ülkesinde değil tüm İslam dünyasında örnek alınan ve ahlak timsali yapan şeyin, o kuralları içselleştirmesi olmuştur. Bu yönüyle hakkı en çok teslim edilen liderlerden biri olmuştur(Yorulmaz,2015;193).

Bilimi aramak ile ona sahip olmak arasında fark vardır. İlkinin amacı dünyayı anlamaktır, ikincisinin ise onu kullanmaktır. Bu nedenle bilim, bilim insanı ve diğer tüm insanlar için aynı şey değildir. Seyirciler için bilim, genellikle niceliksel ve mekanik neticeler toplamıdır. Öznesi olan bilim insanı için bilim, bir arayış, tecrübe, gayret, gayet, fedakârlık yani bütün bir hayattır (İzzetbegoviç,2019;191).

“Çağdaşlık nedir? Acaba, dünyayı harekete geçiren arzular ve fikirler birikimi mi, yoksa gözlemlenen bir anında dünya durumunun toplamı mıdır? Veya her ikisi birden midir? Her halükarda çağdaşlık, uyumlu, mantıklı ve içi bakımdan barışık bir durum değildir. Bir taraftan o,takibinde, refah toplumunun inşası, insani, durağan ve kozmopolit fikirlerle karışık yazılı söz ve eğitimin gelişimi, sürekli devam eden teknik bir devrimdir.

Aynı zamanda o, ideolojilerin mücadelesi, 700 milyon yeteri kadar beslemeyen insanın, standartların ideolojisi dir” (İzzetbegoviç, 2014; 101).

İdeoloji insanların nasıl ve ne ile yaşadıklarını sormuştur. Din ise böyle yaşayan insanların niçin ve nasıl bir şeye benzediklerini sormuştur. İdeoloji ile din arasında sürekli yanlış anlamamanın kaynağı da bu nokta olmuştur. İdeolojinin gelişme gördüğü yerde din son derece çöküş görmüştür; çünkü din, hiç insan bulamamıştır, sadece çalışan ve tüketen varlıkları görmüştür (İzzetbegoviç, 2018; 91).

Aliya İzzetbegoviç, evrensel hakikat adına konuşabilme, düşünebilme, evrensel hakikati kavrayabilme, bu hakikate nüfuz etme, bu hakikati temsil etme yeteneğine, ufkuna, bilincine ve sorumluluk duygusuna sahip müstesna bir kişiliğin, tarzın, tavrın, üslubun sahibi olmuştur. Aliya İzzetbegoviç kendisini İslami bütünün tüm boyutlarına, tüm renklerine hitap etme yeteneğinin az bulunur bir temsilcisi olmuştur. İslami bütünün derin-yapısal sorunlarının farkında ve bilincinde olmuştur (Müftüoğlu, 2016; 753).

Aliya milli kimlik ile İslami kimliği, siyaset, askeriye ile entelektüalizmi, öncelikle, önderlik, devlet adamlığı ile İslami hassasiyetleri özdeşleştirmeyi; böyle ağır bir yükün altından ezilmeden çıkmayı başarabilmiş müstesna bir kişiliktir. Bosna Savaşında Bosna’nın kayıtsız şartsız bağımsız olması, Boşnakların kendi kaderlerini tayin edebilmeleri, devlet kurabilmeleri için gerektiğinde ”ulus-devlet” kimliğini kullanmış, aynı zamanda davasını ümmetçi boyuta taşıyarak dünyanın her tarafındaki Müslümanlardan destek bulabilmiştir (Yıldırım, 2016; 127).

Uzman ya da profesyonel bir düşünür-bilge olmadığı için İzzetbegoviç, bütün ufuklara açık, bütün ufukları görebilen, anlayabilen, anlatabilen bir perspektifin, vizyonun ifadesi olmuştur. Hayatının her döneminde büyük baskılar ve büyük kısıtlamalarla karşı

karşıya bulunmasına rağmen, gerçek anlamda bağımsız bir zihin, bağımsız bir entelektüel, bağımsız bir dava ve ahlak adamı olan Aliya İzzetbegović, bilinen sınırların resmi ve geleneksel ölçütlerin dışına çıkarak, kuşatıcı/kapsayıcı bir dilin/söylemin inşasına büyük katkılarda bulunmuştur (Müftüoğlu,2016:753).

Aliya İzzetbegović tek cümleyle Bosna'yı Bosna yapan ruhun kendisine yansıdığı sima olmuştur. Begović' siz Bosna, İslam' siz da Begović düşünülemez. Bunlar bir bütün halinde Aliya İzzetbegović' in şahsında billurlaşmıştır (Eliçik,2019:9).

Aliya; adalet, eşitlik, doğruluk, samimiyet, güven, kararlılık, komuta gücü otoriter ama aynı zamanda duygulu ve merhametli olma esaslarına dayanan bir anlayışla 1992 yılında yapılan referandum sonucuna göre Bosna Hersek'in bağımsızlığını kazanmasına vesile olmuş sonrasında da aynı anlayışla devleti yönetmiştir. Özellikle kendi içerisinde yaşadığı çok etnikli, farklı dinlerden insanların bir arada yaşadığı toplumu ve liderlik edecek kitleyi çok iyi tanınması, iyi analiz ederek onu yönetme becerisine sahip olması, halkın dilini konuşması, güven veren yapısı, yönlendirme gücünün ve kabiliyetinin olması, samimiyeti, hoşgörüsü, merhameti, nezaketi, alçakgönüllülüğü, sözleri ile yaptıklarının tutarlı olması, ahlakı ve Bosna'nın o hüzünlü yıllarında olmazsa olmaz umudu besleyen özellikleri ile de Bosna Hersek Devleti oluşmuştur (Ocaktan,2016:110).

Yaşanılan Bosna Hersek trajedisinden, bir Bosna mucizesine geçişte Aliyaİzzetbegović' in izlediği politikaların, sürdürdüğü siyaset strateji ve seçtiği dil önemli olmuştur. Bosna'nın Sırp olduğunu söyleyenler ve Hırvat olduğunu ifade edenler kadar Bosna'nın sadece Müslüman olduğunu söyleyenler kadar yanılmıştır. Bu üç iddia aynı kararlılıkla ret edilmiştir. Bosna'nın reel durumuna nazaran, onun Müslümanlar tarafından sahiplenmesi, tıpkı Sırp ve Hırvatların sahiplenmesi gibi parçalanmaya ve kargaşaya

sebebiyet teşkil etmiştir. Bosna'nın hem Müslüman, hem Sırp hem de Hırvat olduğunu ifade etmek gerekmiştir. Bu sözler Aliya Izzetbegoviç'in temel prensibini belirlemiştir. Sadece Müslüman kesime işaret etmekten kaçınmıştır. Boşnak, Sırp ve Hırvatların bulunduğu Bosna Hersekliğe vurgu yapmıştır. Bosna Hersek, hiç kimsenin dininden, ulusundan ya da politik görüşünden ötürü zulme uğramayacağı bir ülke olmasını amaçlamıştır. Kazanacağına dair inancı öteki dine, ulusa ve politik duruşa saygılı olmasından gelmiştir. Bütüncül bir Bosna Hersek 'ten yanadır ve çabası bu yönde olmuştur(Ünal,2016:121).

Bosna Savaşı'nda klasik bir lider hatta otokrat kişilikli siyasi önder olmadığını göstermiştir. Askerlere moral vermek için siper siper dolaşmıştır. Halkı psikolojik çöküntüye uğramasın diye yeri gelmiş Saraybosna sokaklarına çıkmıştır. Kendisiyle röportaj yapmasını isteyen yabancı gazeteciler bombardıman nedeni ile karargâha gelmeyince savaş muhabirliğinin ne demek olduğunu göstermek için kalkıp onların olduğu otele gitmiştir. Halkı ona, “korkmuyor musun?” diye sorduklarında “korkmuyorum” dememiştir, “ben de normal bir insanım ben de korkuyorum” demiştir (Yıldırım,2016:131).

20.Yüzyıl'da Bosna Hersek'te siyasal, sosyal, ekonomik birçok problem ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Aliya Izzetbegoviç' in çözüm önerileri ve sorunlar karşısındaki tutumu Bosna savaşında daha da netleşmiştir.1992 'de başlayan Bosna savaşıyla birlikte aktif olarak içinde bulunduğu karışık siyasal dönem ideolojisini doğal süreçte ortaya çıkarmıştır. Her türlü etnik kökenin var olduğu ideolojiyi benimsemiştir. Gerek dış faktörler gerekse doğuştan gelen özellikler bu süreci dinamik hale getirmiştir. Halkın devlet başkanı olarak uluslararasıda ülkesini temsil etmekle siyasi aktör işlevini yerine getirmiştir. İdeolojisi, çalkantı ve belirsizliğe cevap veren güçlü bir stratejik pozisyon

üzerine şekillenmiştir. Liderliği, içinde bulunduğu koşulların güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını göz önünde bulundurmasıyla ortaya çıkmıştır. Liderliği şüphesiz ideoloji ile bütünleşmiştir.

Aliya İzzetbegoviç faydalı lider olduğu için ideolojisi oluşmuştur. Bağlı kaldığı hedefler ve kurallar etkin liderlik ideolojisinin temelini oluşturmuştur. Nasıl ve ne için yaşadığını bilinmesi ile ideolojisini anlamak mümkün olmuştur. Nasıl yaşamıştır sorusunun cevabı için düşüncelerinin oluşum süreci ve düşünceleri konusuna değinilmiştir.

3-3. Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncelerinin Oluşum Süreci

3-3-1. Aile Kökenleri ve Hayatı

Izzetbegoviçler, öteden beri Belgrad'ın yerlisi köklü bir aile olmuştur. Bugün merkezde Fransız Caddesi'ne paralel bir konumda yer alan Dobraçina Caddesi'nde evleri bulunmaktadır. Burada Ada Ciganliya da denen geniş bir toprak parçası Izzetbegoviçlere aitti ve bugünkü Dorçal Belediyesi sınırları içerisindeydi. Aliya Izzetbegoviç'in dedesi olan Büyük Aliya ve onun babası İzet Bey, işte Belgrad'tan gelip Bosanski Şamac'a yerleşen ailenin önde gelen reislerindendir. Boşnakların Dedo dediği bu zat Belgrad'ın asilzadelerinden biri adı üstünde bir beyzade(begoviç)'dir. Büyük Dedo İzet'e Sultan Abdülazizi 1863 yılında bir "beratla" bey ünvanı vermiştir."Begoviç "adını padişahın bu beratından sonra kullanmaya başlamışlardır. Bu beyzadelik onlarda sonradan elde edilmiş bir kazanım değil, babadan oğla zincirleme olarak devam eden bir asalet unvanı olmuştur(Yorulmaz,2015:18).

Büyük Aliya, Bosanski Şamac'ta kendisini halka sevdirmiş ve ahali de onu şehre belediye başkanı seçerek ödüllendirmiştir. Adalet söz konusu olunca, Müslim-gayrimüslim herkese eşit muamele ettiği görülmüştür. Bu yönüyle efsane bir başkan olarak yıllar bile adından söz edilmiştir. Hatta Avusturya Veliahtı Prens Ferdinand'ın 1914 yılında Saraybosna' da öldürüldüğü sırada Büyük Aliya, Bosanski Samac'ta belediye başkanı olarak görev yapmıştır. Avusturyalılar suikast sonrası bütün Bosna-Hersek topraklarında olduğu gibi, Bosanski Şamac'ta Sırp'lar üzerinde baskıyı artırmış, suçluyu bulmak için masum birçok Sırp tutuklanmıştır. Belediye başkanı olarak Aliya, suçsuz olduğuna inandığı 40 kişilik bir Sırp grubunu Avusturya askerlerine karşı korumuştur. Onları işgalcilere teslim etmemiştir. Bu 40 kişi arasında serbest bırakılanlardan biri de masum olduğuna inandığı Stanko Ristiç isimli bir Sırptır. Çünkü Başkan Aliya, yakından

tanıdığı Sırp hemşerilerinin bu katliama ortak olmadığına inanıyordu. İşgalci Avusturya askerlerine kendini tanıtmış beldenin belediye başkanlığını yaptığını, kimin suçlu kimin suçsuz olduğunu bilecek deneyime sahip olduğunu, insanların suçsuz olduğunu ifade etmiştir. Böylece adalet ve cesaret örneği göstermiştir. Başkan Begoviç'in bu sözü sadece o bölgede değil, bütün bir Bosna-Hersek 'te yıllar yılı efsane olarak anlatılmıştır. Büyük Aliya'nın Avusturyalılara meydan okuduğu bu tarihten tam 29 yıl sonra 1943 yılında, torun Aliyaİzzetbegoviç'i Gradacac yakınlarında Müslüman mültecilere yardım topladığı gerekçesiyle kesin ölümden kurtulan kişi, yukarıda adı geçen Stanko Ristiç'in torunudur (Yorulmaz,2015:19-20).

1925 yılında Yugoslavya'nın Bosanski Samac kasabasında dünyaya gelmiştir(Altıntaş,2018;11).

1925 yılında Bosna Hersek'in Basanski Samac ilinde doğan, Türklüğü Üsküdarlı olan babaannesinden alan Aliya Saraybosna'yı vatani bilmiştir. Aliyaİzzetbegoviç'in büyükannesinin Türk olması ya da cesur ve tam bir Osmanlı olmasından daha çok Allah'tan korkan müttaki bir Müslüman olmasına dikkat çekmiştir. (Sarı,2016:376-377).

Çocukluğu babasının hastalığından müteessir olarak geçmiştir. Babası birinci Dünya Savaşında Piva'daki İtalyan cephesinde ağır yaralanmıştır. Bu daha sonra bir tür felce dönüşmüştür. Bu yüzden hayatının son yılının kısmen yatağa bağlı olarak geçirmiştir (İzzetbegoviç,2018:12).

3-2-2. Dini Görüşlerinin Oluşum Süreci

Aliya ilkokula başlamadan önce, Boşnakların da “Mahalle Mektebi” dediği Kur'an Kursuna gitmiştir. Din bilgisini annesi başta olmak üzere ailesine borçlu olduğunu ifade etmiştir. Çocukluk döneminde mahalle camisinde eda ettiği sabah namazlarını sonrasında okunan Kuran'ın etkisinde kalarak yaşadıklarını unutmadığını hatıralarında anlatmıştır (Yorulmaz,2015:33-34)

Annesini dindar bir kadın olarak tanımlamıştır. Dine olan bağımlılığını en azından kısmen annesine borçlu olduğunu ifade etmiştir (İzzetbegoviç,2018:12)

İzzetbegoviç, dönemin komünistlerinin etkin olduğu Birinci Erkek Lisesi'nde öğrenim görmüştür. Komünist görüşün hâkim olduğu lisede Allah inancı ve sosyal adalet-adaletsizlik kavramları arasında ikilemde kalmıştır. Fakat sonra komünist propagandayı Tanrı'yı kötücül ve dini de halkın gerçek hayatta daha iyisini elde etmek adına savaşmaması, sindirilmesi ve duyarsızlaştırılması için toplumların afyonu olarak tanımlamıştır. Böylece İzzetbegoviç iki yıllık ruhsal-düşüncel bir bocalamanın ardından yeni bir güç ve yaklaşımla dine dönmüştür (İsakoviç,2016:174).

Okulda, çok iyi ve çok zayıf öğrenci olmak arasında kalmıştır. Lisenin üst sınıflarında, bütün çalışmalarının yerini okumaya ikmal etmiştir. Avrupa felsefesinin bütün temel metinlerini okumuştur. Hegel hakkındaki görüşleri zamanla değişmiştir. Bergson'un yaratıcı evrimi, Kant'ın saf aklın eleştirisi ve Spengler'in iki ciltlik batının çöküşü adlı eserler üzerinde özel bir etki bırakmıştır (İzzetbegoviç,2018:14-15).

İslam'a dönüşünü etkileyen iki önemli unsurun komünizme ve faşizme karşı duyduğu derin nefret olduğunu belirtmiştir (Yorulmaz,2015:43)

İzzetbegoviç Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda liseyi bitirmiştir. İzzetbegoviç ailesi ve halkın büyük bir kısmı yoksulluk içinde yaşamlarını devam ettirmiştir. Saraybosna'yı gaddar bir Nazi rejimi kuran Ustaşalar işgal etmiştir. İzzetbegoviç orduya katılmak için başvurması gerekse de başvurmamıştır. Bu nedenle yönetim vatani vazifesini yerine getirmediği ve gizlendiği için arama ve yakalama amacıyla olmuştur. Kaçtığı suçlamasında bulunmuştur.1944 yılları yerinin tespit edilmemesi için çaba harcadığı yıllar olmuştur. Bu çaba zamanla tehlikeli bir hal alınca Saraybosna'dan doğduğu yere Posavina'ya geçmiştir. Partizanlar, Müslüman Milisler, Çentikler ve Ustaşalar gibi orduların hiçbiri kendisine baskı yapmamıştır. Bu durumda iken ideolojisini kalıcı hale getirme girişiminde bulunmuştur. Genç Müslümanlar adı altında bu girişimi yerine getirmiştir(İsakoviç,2016:173).

Mart 1941'de, bir Genç Müslümanlar Derneği kurmayı ve o tarihte yürürlükte olan düzenlemeler temelinde tescil ettirmeyi denemiştir. Ancak Nisan'da Almanlar Yugoslavya'yı işgal etmiştir. Dernek tescil ettirilememiştir. Genç Müslümanlar hareketinin genel odağını belirleyen İslam ile ona muhalif mahiyetteki iki referans noktası anti faşizm ve anti komünizm olmuştur.1940'ların başlarında,Genç Müslümanlar hareketi ortaya çıktığında ,Müslüman dünyanın çok kötü olduğu olduğunu gözlemiştir.Bağımsız olan sadece birkaç Müslüman ülkenin olmasını kabul edilemez bir durum olarak görmüştür.Müslüman dünyada olanlardan ,yabancıların askerleri ya da sermayeleri yoluyla kurduğu hakimiyetten rahatsızlık duymuştur(İzzetbegoviç,2016:18).

Resmi bir onay almaksızın fikir birliğine dayanan bu girişim eğitimine girmekte olan yeni nesil tarafından benimsenmiştir. Bu cemiyet İkinci Dünya Savaşı yıllarına dek aktif olmuştur. Cemiyetin içindeki imamlar taraf oluşturmuştur.İzzetbogoviç1944 yılında el –Hidajeile karşı karşıya gelmiştir. Aliyaİzzetegoviç dile getirdiği imamlarla tam bir fikir birliği içinde olmama durumu burada bir kez daha açıkça yaşamıştır. İslam imamlar tarafından çok katı bir şekilde yorumlanmıştır. Ve bu tavır kendisine göre İslamın dâhili ve harici inkişafını engellemiştir(İsakoviç,2016:175)

3-3-3. Hapishane Yılları

Savaş bittiğinde, komünist yetkililerin yarattığı dehşet nedeniyle aktif olmaya devam etmişlerdir. Caydırma girişimlerini 1946'nın başından itibaren tutuklama girişimleri takip etmiştir.1 Mart 1946'da kendisi gibi düşünen 14 kişi ile birlikte tutuklanmıştır. Genç Müslümanlar bu şekilde suçlanan ve mahkûm edilen ilk grup olmuştur (İzzetbegoviç,2018:18-19)

Hapiste Mart 1946'dan Mart 1949'a kadar üç yıl geçirmiştir. Cezaevinden önceki sorgulama sırasında ,Sayarbosna'daki MeraşelTito Kışlası'ndaki askeri hapishanede geçirmiştir.İlk olarak Zehitsa sonra Stolac hapishanesine ,daha sonra hafif ceza mahkumu olarak Boraçka inşaat sahasına gönderilmiştir.Mahkumiyetinin üçüncü yılında Macaristan sınırındaki ,Beli Manastır yakınlarındaki Belje arazisi üzerindeki bir kampa nakledilmiştir.Mahkumiyetini burada ağaç kesme işinde çalışarak elde ettiği fiziksel kazanım ve beceri ile 24 yaşında tamamlamıştır.Mahkumiyetini tamamladıktan kısa bir süre sonra,18 yaşından beri tanıdığı Halida ile evlenmiştir(a.g.e)

Genç Müslümanlar Örgütü'ne özgürlüğüne kavuştuktan sonra tekrar katılmıştır. Bu örgütü yok etme girişimleri Ocak 1949'da Mostar'da örgüte yapılan saldırı ile başlamış ,bununla birlikte örgüt lideri Hasan Biber Haziran 1949'da yargılanması ve ölüme mahkum edilmesi olayı gerçekleşmiştir.Bunu Zagreb'teki öğrencilerinin büyük bir kısmının tutuklanması izlemiştir.Haziran –Ağustos 1949'da yapılan en geniş kapsamlı ve en trajiği Saraybosna Davası olan bir dizi yargılamaya yol açmıştır.1949-1951 yargılamaları ile örgüt tamamen tahrip edilmiştir.Bütün önderleri hapse mahkum edilmiştir.Örgüt artık mevcudiyetini yitirmiştir.Yalnızca düşünceyi birey olarak kendi içlerinde besleyip büyötmeye devam eden üyeler kalmıştır ve örgüt faaliyetlerinin sonu gelmiştir(İzzetbegoviç,2018:25).

3-3-4. Eğitim ve Eğitim Süreci

1954'te Hukuk Faköltesi'ne kaydolmuştur. Kasım 1956'da mezun olmuştur. Ancak geçimini inşaat sektöründe yaptığı çalışmalarla sağlamıştır. Yaklaşık 10 yıl, Karadağ'da yedi şubesi bulunan bir inşaat firmasının Niksic yakınındaki Perucica hidroelektrik santral inşaatında çalışmıştır(a.g.e).

Bu zamanda İslam hakkında bazı makaleler yazmayı denemiştir. Bunların çoğu hiç yayımlanmamıştır.1969'da düzeltilmiş son versiyonu 1970'te yayınlanan İslam Deklarasyonu 'nun müsveddelerini yazmıştır. Yaklaşık 40 sayfa olan bu kısa metin ancak 1983'teki Saraybosna Davası'ndan sonra dikkat çekmiştir. İslam Deklarasyon 'un ana fikri, Müslüman kitlelerin imgelemine ancak İslam'ın yeniden canlandırabileceği ve onları bir kez daha kendi tarihlerinin aktif katılımcıları olmaya muktedir kılabilceği düşüncesi olmuştur (İzzetbegoviç,2018:30).

İzzetbegoviç'in Doğu ve Batı arasındaki İslam kitabının el yazısı taslağını yazdıktan sonra 1946 yılında hapse girmiştir. Aile bireylerinin desteği burada da kendini göstermiştir. Kız kardeşi Azra bu taslağı kimsenin bulamayacağı şekilde muhafaza etmiştir. İleri yıllarda Aliya İzzetbegoviç bu meteryali bulmuştur, eklemeler yaparak yenilemiştir 1984 yılında yayınlanmıştır. Bu yıl İzzetbegoviç 'in ikinci ve bu sefer 14 yıllık mahkumiyet hayatı geçirdiği yıl olmuştur. Kitap dokuz dile çevrilerek evrensel bir boyut kazanmıştır bu vesileyle İzzetbegoviç kendini, kendi eseriyle dönüştürerek yeniden İslam'la ve evrenselliği ile ilgilenmiştir. İslami Diriliş Problemleri başlıklı makalelerini olumlu eleştiriler sonucunda kitap haline getirilmiştir ve yayınlanmıştır. Bu yazınsal hareketiyle devlet karşıtı eylemler suçlamasıyla sanık durumuna düşmüştür(İsakoviç,2016:178).

Kasım 1983'te,14 yıllığına alıkonulmak üzere Foça'ya nakledilmiştir. Tahkikat muamelelerinin ve duruşmaların bitmesinden ve yeni hayat tarzına alışmasından sonra notlar almaya başlamıştır. Hayat ve kader, din ve siyaset, okuduğu kitaplar ve yazarları hakkındaki düşüncelerden oluşmuştur. Mahkûm arkadaşlarından biri tarafından bir satranç kutusu içinde kaçırılmıştır.1999'da Özgürlüğe Kaçışım başlıklı bir kitap olarak yayınlanmıştır (İzzetbegoviç,2018:57).

Hukukçu olması dolayısıyla, İzzetbegoviç hapishanede cezasının düşürülmesi yolundaki savaşına devam etmiştir. Belgrad 'daki Federal Mahkeme'ye yazmıştır ve tüm hukuksal sürecin gayrimeşruluğuna dikkat çekmiştir. Sonuçta İzzetbegoviç tam 5 yıl 8 ay yatmıştır.25 Kasım 1988'de Yugoslavya Devlet Başkanlığı cezasının geri kalanını kaldırmıştır. Özgürlüğüne kavuşmuştur. Parti kurmak ve seçimlere girerek kazanma planını bu dönemde netleştirmiştir (İsakoviç,2016:185-186).

Berlin Duvarı'nın Kasım 1989'da yıkılması, komünist dünyada domino etkisi yapmıştır. Komünist yönetimlerin hepsi felç olmuş, hiçbir şey yapmaya muktedir değilmiş gibi davranmışlardır. Yugoslavya'da bu yaygın durum aslında hep var olmuştur. Fakat bu zamanda özel bir ivme kazanan etnik gerilimlerin eklenmesiyle daha da ağırlaşmıştır. Yugoslavya her halükârda çöküşün nedeni olabilecek iki sorun vardır. Gelişmiş kapitalist dünyanın daima gerisinde kalmasına yol açacak biçimde işleyen yetersiz sosyalist ekonomi ve en baştan itibaren sistemin içine inşa edilmiş ekonomi ve en baştan itibaren sistemin içine inşa edilmiş olan Sırp hegemonyası. Sırlar, diğer halklar; yani Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Makedonlar ve Müslümanlar, kendilerini bastırılmış olarak duyumsarken bütün önemli pozisyonları ele geçiren başat ulus olmuştur.40 yılı aşan Yugoslav komünist yönetimi boyunca, Müslüman halkın dini duyguları sistematik olarak bastırılmıştır ve boğulmuştur. Bu bakımdan, Yugoslavya'daki durum diğer komünist ülkelerle mukayese edilemeyecek kadar iyi olmasına rağmen, dini bir özgürlükten yararlandığı söylenemezdi. Bu bir nevi sınırlı dozdu, denetimli bir özgürlüktü. Arkadan gelen olaylar, bu dini duyguların ortadan kaldırılamamış olduğunu göstermiştir. Eğer ülke demokratik bir yeniden inşa sürecine girmesi demokratik partilerin kurulmasını gerektirmiştir (İzzetbegoviç,2018:72-73).

Böyle bir zamanda Aliyaİzzetbegoviç'in geleceği gören feraseti devreye girerek, milletin en zor zamanında Boşnakların siyasetten teşkilatlanmasına önayak olduğun görülmüştür. Derin kırılmaların yaşandığı bir dönemde yıllar yılı pasifize edilmiş bir millet, kendi bağrından liderini çıkarmaya hazırlanmıştır (Yorulmaz,2015:141).

3-3-5. Siyasete Giriş

Kısa adı SDA(StrankeDemokratskeAkcije) olan Demokratik Eylem Partisi Kurulmadan önce, kurucular arasında ismi üzerinde bir tartışma yaşanır. Aliya 40 yıl önce içinde bulunduğu ve MehmedSpaho'nun lideri olduğu Yugoslavya Müslümanları Organizasyonu'nu(JMO) farklı biçimde çağrıştıracak bir isim üzerinde durmuştur. Bunu dillendirmekten çekinmemiştir. Ancak istişareye önem verdiğiinden, arkadaşlarının görüşlerini de dikkate almıştır. Yurt dışında yaşayan Boşnak göçmenlerin önde gelenlerinden olan Adil Zülfikarpasiç' in telkinleri ile bundan vazgeçilmiştir. Daha sonra sanatçı Safetİsoc 'in önerisi ile “SDA” ismi üzerinde karar kılındığı görülmüştür(Yorulmaz,2015:138).

SDA'nın Bayrağı'nın desenini, eski bir albümdeki, Endülüs Müslümanlarının bayrağı olduğu söylenen bir fotoğraftan alınmıştır. Müslümanlar olarak bu bayrağı benimsemek en mantıklısı olmuştur (İzzetbegoviç,2018:93).

27 Mart 1990'da partinin kuruluşu kamuoyuna duyurulmuştur. Parti bildirisinin altında kırk imza olmasından dolayı kırklar bildirisi olarak bilinmiştir.Yugoslavya'daki her türlü sorunun adaletli şekilde ,yeniliğe açık olarak çözülmeye çalışılacağı özellikle belirtilmiştir.Yugoslavya'daki farklı etnik kökenlilerin varlığı ve bu farklılıkların uyumu için çaba verileceği üzerinde durulmuştur(İsakoviç,2016:187-188).

Müslümanların böylesine cesurane basın açıklaması büyük bir yankıya sebep olmuştur. Yugoslavya'da komünist sistem kurulduğundan beri farklı bir siyasi güç ilk defa böylesine gür bir sada ile ortaya çıkmıştır. Hemen ardından ortalığa korku salınmaya

başlanmıştır. Basın açıklamasına imza atan kırk kişinin tutuklanacağı şayiası bir süre ortalıkta dolaşmıştır. Konuşma ve tavırlarıyla “*Serçeden korkan darı ekmez*” diyen Aliya’ya göre komünist rejim artık buna cesaret edemezdi ve nitekim edememiştir. Rejim il defa böyle bir şeye yeltenmemiştir. Eski gücünü yitirmiştir. Aliya’nın başında bulunduğu SDA’nın, bir bakıma “Diriliş Manifestosu” sayılan bu metin sadece Yugoslavya’da değil, İslam dünyası başta olmak üzere tüm dünyada yankı bulmuştur. Bu manifesto, zaten yıkılacak olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin ecelini biraz daha erkene almıştır. İlk toplantıdan iki ay sonra, 26 Mayıs 1990 günü SDA’nın Kurucular Kurulu, HolidayInn’de yeniden bir araya gelmiştir. SDA’nın ikinci toplantısından sonra partinin çığ gibi büyümeye ve Bosna-Hersek’in tüm şehirlerinde teşkilatlanmaya başladığı görülmüştür. Yurt dışında bile kısa zamanda örgütlenmiştir. Amerika’nın değişik eyaletlerini dolaşmıştır ve ummadığı oranda taraftar bulmuştur. Artık SDA, dünya üzerindeki tüm Müslüman Boşnakların siyasi hareketi haline gelmiştir(Yorulmaz,2015:144-145).

Seçimler 18 Kasım 1990’da yapılmıştır. SDA, Bosna-Hersek Cumhuriyeti Parlamentosu’ndaki 240 sandalyeden 86’sını almıştır. İki ay sonra Bosna –Hersek Federal Cumhuriyeti, SDA-SDS-HD ile hükümet kurulmuştur. Muhalif görüşlere sahip olduğu için parti işlevini yerine getirememiştir(İsaković,2016:150).

Mecliste yapılan oylamalar sonucunda da Aliya İzzetbegović Bosna Hersek ‘in ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bir yıl içinde kurulan parti kısa zamanda halkın güvenini kazanmıştır ve galip olmuştur(Başman,2016:53).

Kısa adı HDZ olan Hırvatistan Demokratik Cemaati ile yine kısa adı SDS olan Sırbistan Demokratik Partisi, ete kemiğe bürünen komşu Hırvatistan ve Sırbistan'ın doğal bir uzantıları olarak ortaya çıkmıştır. Bosna Hersek' te yaşıyorlardı ama her iki siyasi oluşum da tüm bağlantılarını orayla sağlamışlardır. Bosna'daki Sırlar ve Hırvatlar, yaşadıkları toprakların o ülkelerin bir parçası olması için her formüle hazırlanmıştır.¹⁷ Haziran 1991'de savaş Slovenya'da patlak vermiştir. Bu ülke kısa zamanda Yugoslavya'dan ayrılmıştır. Ondan hemen sonra bu patlak Hırvatlara sıçramıştır. Batılı hamillerinin yardımıyla Hırvatistan devleti de kısa sürede kurulmuştur. Slovenler ve Hırvatlar Katolik, Almanlar ve diğer Katolik devletler hamilik yaparak onların arkasında durmuştur. Artık Aliya, birlikte yaşam düşüncesinin suya düştüğünü görünce kendi görüşlerini deklare etmeye başlamıştır. Slovenya ve Hırvatistan'ın olmadığı Yugoslavya tarihe karışmış ve geride sadece "Büyük Sırbistan" kalmıştı. Artık Sırp liderin Bosna – Hersek 'i cehenneme çevirme gözdağları, bütün Müslümanları yok etme tehditleri arkası arkasına gelmeye başlamıştır. 1991 yazında SDA, Ulusal Savunma Konseyi'ni kurmuştur ve bu Konsey'den Vatanperverler Birliği ortaya çıkmıştır. Müslümanların toparlanması karşısında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1991 Eylülü'nde Eski Yugoslavya'nın tamamı üzerine silah ambargosu konulması yönünde karar almıştır. Ambargonun Sırları değil, Bosna ordusunun silahlanmasını engellenmekten başka etkisi olmamıştır. Çünkü Yugoslavya'da kırk yıldan fazla bir zamandır stoklanmış ağır silahlara sahip bir Sırp ordusu vardı (Yorulmaz, 2015: 150-152).

3-3-6. Bosna Savaşı Yılları'nda Aliya İzzetbegović

Bosna Hersek Meclisi 14 Ocak 1992'de ülkedeki Sırp Birliğinin karşı çıkmasına rağmen özerklik kararı almıştır. Bu süreçte bir referandum sorusun da hazırlanmıştır.”Müslüman, Sırp, Hırvat ve içinde yaşayan tüm milletlere ait vatandaşların eşit olduğu özerk ve bağımsız bir Bosna-Hersek’ ten yana mısınız? Referandum 29 Şubat ve 1 Mart 1992’de gerçekleştirilmiştir(İsaković,2016:195-196).

Sandıktan Bosna’ya bağımsızlık çıkmıştır. Oylamaya katılan halk bağımsız bir Bosna Devletine evet demiştir. Fakat Sırpların lideri Karadžić bu oylamayı kabul etmediklerini açıklamışlardır. Bosna içinde bir Sırp Cumhuriyeti kurduklarını duyurmuşlardır. Ve Bosna’nın tamamına sahip olmak için kanlı bir savaş başlatmışlardır(Başman,2016:58).

Bosna Hersek’e yönelik ilk saldırı 1 Nisan’da Sırbistan’dan gelen paramiliter birimlerin Bijeljine’ya hucumuyla başlamıştır. Savaşın başlangıcı olarak alınabilecek bir diğer tarih ise Ravno adlı bir Hırvat köyünün tahrip edildiği 1991 yılının Ekim ayının ilk günleridir(Altıntaş,2018:37).

Aliya İzzetbegović, Avrupa’ya ve dünyaya ülkesinin içinde bulunduğu cehennemi duyurmaya çalışmıştır. İslam konferansına katılmak üzere Cidde’ye gitmişti. Buradan Mekke’ye geçerek Umre yapmıştır ve Kâbe karşısında “*Allah’ım lütfen kendi merkezlerinden çok uzakta yaşayan halkıma, çektikleri acılarda ve yalnızlıklarında yardım et*” diyerek dua etmiştir.16 Nisan 1993’te Hırvat askerleri, Ahmići köyüne girerek yüzden fazla kişiyi hunharca öldürmüştür ve köyün camisini yıkmıştır. Bu olaydan sonra

Boşnaklar, Sırp'ların yanında Hırvatlarla da savaşmak zorunda kalmışlardır. Hırvatlar, Mostar şehrindeki Osmanlı yapısı taş köprüyü yıkmıştır(Öztürk,2016:812).

Osmanlı mimarisinin şaheserlerinden biri olan Mostar köprüsü, Boşnaklar ile Bosnalı Hırvatlar arasında 1993-1994'te çıkan ve kenti ikiye bölen savaşta,9 Kasım 1993'te Hırvatların attığı bir havan topu mermisiyle yıkılmıştır. Savaşın bitmesinden sonra Hırvatlar Mostar'ın her yanından görülen bir haç dikmiştir, devasa bir kilise inşa etmiştir. Köprünün yenilenmesi, kimlik savaşında Osmanlı izinin yeniden hayata geçirilmesi açısından önem taşımıştır. Köprü bir Türk şirketi olan Er-Bu İnşaat tarafından yeniden inşa edilmiştir. Hırvatlar ve Fransızlar, tarihi eserin, Osmanlı mimarı Hayrettin tarafından inşa edilmediğini ileri sürse de köprünün temel taşında Mimar Hayrettin 'in imzası bulunmuştur ve Mostar'ın Osmanlılara ait olduğu tescillenmiştir. Nehre düşen 178 kadar taş, dalgıçlar tarafından tek tek çıkarılarak yeni köprünün yapımında kullanılmıştır. Köprüdeki diğer taşlar da Mimar Hayrettin 'in taş ocağından çıkarılmıştır. Hırvatların ve Fransızların engellemeleri nedeniyle inşaat bir yıl geç bitmiştir.2005 yılında Bosna-Hersek'te içsavaş sırasında Hırvat topçularının ateşi sonucu yıkılan Neretva Nehri üzerindeki Mostar Köprüsü,65 Türk taş ustasının bir yıllık çalışmasıyla yeniden ayağa kalmıştır(Özdenören,2016:717-718).

Cumhurbaşkanı Aliya çözüm arayışı içinde olmuştur. Cepheleri tek tek dolaşıp gariban Boşnak askerlere moral vermeye çalışmıştır, bir taraftan da dünyadaki diğer liderlerle görüşüp bu vahşetin son bulması için çözüm önerileri sunmuştur. Her yanı Sırp'ların sarmaladığı kentten ancak yer altından gizlice çıkılabileceğini ve dış dünya ile irtibata geçilebileceğini düşünerek hızlıca ve gizlice tünel kazılmıştır. Toplamda 200 bin civarı insanın öldüğü bu kanlı savaşta tünel sayesinde 300 bin Boşnak hayatta kalabilmiştir(Başman,2018:66-69).

BM'in 16 Nisan 1993'te Saraybosna, Tuzla, Jepa, Gorajde ve Bihaç ile birlikte Srebrenitsa'yı "güvenli bölge" ilanı üzerine, Bijerjina, Brutunaç ve Zvornik gibi komşu bölgelerden kaçan on binlerce Müslüman, Srebrenitsa'ya sığınmıştır.1993'ten itibaren Srebrenitsa'nın nüfusu altmış bine çıkmıştır. Bosna'nın doğusunda Sırp kuşatması altında yer alan Srebrenitsa'ya iki yıl boyunca tuz, su, tıbbi malzemeler, gıda gibi en temel insani ihtiyaçlarını gidermesine dahi izin verilmemiştir. Bosna'nın değişik bölgelerinden "güvenli bölge" olduğu için gelen Boşnaklar, adeta büyük bir toplama kampında, açlık, soğuk ve sefaletle mahkûme dilmiştir. Boşnakların silahları, koruma amaçlı olarak dört yüz Hollandalı asker tarafından temsil edilen BM güvenlik güçlerince toplanmıştır. Bu süre zarfında Ratko Miladiç komutasındaki Sırp Çetniklerin saldırıları devam etmiştir. Bosnalıların silahların geri verilmesi yönündeki başvuruları Hollandalı BM gücü Komutanı ThomKarremans tarafından reddedilmiştir(Göktürk,2016:724-725).

RatkoMiladiç komutasındaki VRS birlikleri Srebrenica'ya girerken Miladiç kameralara şunları demiştir:"*Bu gün 11 Temmuz 1995.Sırplar için kutsal bir günün yıldönümünü kutlamadan önce Sırp Srebrenica'dayız. Bu kenti Sırp milletine armağan ediyoruz. Osmanlıya karşı gerçekleştirdiğimiz ayaklanmanın anısına, Türklerden öğ almavakti gelmiştir.*"(Seyrek,2017:31).

11 Temmuz 1995 gecesi Srebrenitsa 'ya birkaç kilometre mesafedeki, Potoçari' de bulunan büyük akümülatör fabrikasına yerleştirilmiş savunmasız yirmi beş bin mülteci ve Srebrenitsa, Ratko Miladiç komutasındaki Sırp çetniklere, daha sonra ortaya çıkan video görüntülerinde kadeh tokuşturarak Hollandalı komutan Thom Karremans tarafından teslim edilmiştir. Sırp askerler,12 Temmuz 1995 günü 12 ila 75 arası erkekleri"savaş suçlusu sanıkları sorguya çekmek" bahanesiyle ayırmaya başlamıştır. Ayrılan binlerce erkek ise altmış civarında kamyon ve otobüslere doldurularak Tuzla'da esir değişimi

bahanesiyle ölüme götürülmüştür. Bunların tamamı şahadete yürümüştür. Kadın ve genç kızlar, sistematik tecavüze uğramıştır. Geriye kalan on beş bin civarında çocuk, kadın ve erkek Boşnak Susnjari 'de toplanarak Tuzla'ya gitmeleri için Tuzla yolu olan ormanlık bölgeye bırakılmıştır. Yaklaşık üç gün sürecek ölüm yolculuğu böylece başlamış olmuştur. Gece boyu Srebrenitsa 'dan dağlar üzerinden kaçmaya çalışırken Sırplar tarafından bombardımana tutulmuştur. Bir kısmı açlık ve susuzluğa yenik düşmüştür. Yola çıkanlar da pek azı ölüm yolculuğunda Tuzla'ya ulaşabilmiştir.16 Temmuz 1995'te Tuzla'ya ulaşabilen yaklaşık üç bin kişi inanılmaz gerçekleri anlatmıştır(Göktürk,2016:726).

BM'nin her ikisi de Nisan 1993 tarihli ve 819 ve 824 sayılı BM güvenlik Konseyi kararları ile güvenli bölge ilan edilmiş olan Srebrenica ve Zepa 'yı koruyacağına ilişkin sağlam bir kanaat var olmuştur(İzzetbegoviç,2018:254).

Srebrenica Krizi sırasında, NATO uçaklarının İtalya'daki üslerden havalandıkları fakat yolun yarısından geri döndürüldükleri anlaşılmıştır(a.g.e).

Srebrenica'ya yönelik nihai saldırı 6 Temmuz başlamıştır; fakat ilk başta o da, önceki bütün o sınırlı çaptaki saldırıları andırmıştır. Bunun kasabaya yönelik kitlesel bir saldırı olduğu sonucuna ulaşabilmesi ancak 8 ve 9 Temmuz da mümkün olmuştur.7 Temmuzda Bosnalı Sırplar Srebrenica'daki Hollanda askeri gözlemci noktalarından birine saldırmıştır ve 55 Hollandalı askeri rehin almıştır. Uluslararası topluluk, rehineleri kurtarmak için hava saldırıları düzenlemeyi reddetmiştir ve aslında Srebrenica' yı fiilen kurban etmiş olmuştur.9 Temmuz'da Birleşik Devletler Başkanı Clinton'a acil bir mesaj yollamıştır. Aynı zamanda da, Srebrenica'daki durum hakkında Türk Cumhurbaşkanı Demirel ve İran Cumhurbaşkanı Rafsancani ile telefon görüşmesi yapmıştır.9 Temmuz gecesinde UNPROFOR komutanı General Rupert Smith Sırp mevzilerine yönelik NATO

hava saldırılarının emrinin verildiğini anlatmıştır. Fakat NATO uçaklarının İtalya'daki üslerden geri döndüğü anlaşılmıştır(İzzetbegoviç,2018:257-259).

İnsan zihninin almayacağı bütün bu vahşet 72 saat sürmüştür. Ancak trajediyi yaşayan mazlum ve şehit Müslümanlara bu süre 72 yıl gibi gelmiştir. Sırp lar üç günde tüm Srebrenitsa halkını tam anlamıyla bir soykırımdan geçirerek ortadan kaldırmıştır. Böylece Bosna Savaşı'nın belki de en hunharca katliamı, bu insanların güvenliklerini sağlamakla yükümlü BM yetkililerinin gözleri önünde ve onların desteği ve onayı ile gerçekleştirmiştir. İnsanlık tarihinin en büyük katliamlarından biri böylece uygar Avrupa'nın arka bahçesinde dünyanın gözü önünde cereyan etmiştir(Yorulmaz,2015:182).

Bosna Hersek Kayıpları Araştırma Enstitüsü verilerine göre, 1995 yılından bu yana ülke genelinde beş yüzden fazla toplu, beş binin üzerinde müstakil mezar bulunmuştur. Bir kişiye ait vücut parçaları dört ayrı toplu mezardan çıkarılmıştır. Öldürmüş, gömmüş sonra buldozerlerle olayı gizlemek üzere kilometrelerce uzaklara bir daha nakletmişlerdir. Srebrenitsa' nın düştüğü saatlerde BM Genel Sekreteri Butros Gali Atina'da "barışa yaptığı katkılardan dolayı Onanis Ödülü'nü almıştır. Avrupa ise aynı saatlerde, faşizme karşı zaferinin ellinci yılını kutlamıştır. Aynı tarihte Türkiye'de Süleyman Demirel cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Uluslararası adalet Divanı, verdiği kararla sadece Sırbistan'ı değil; Batı'yı aklamıştır. Müslüman Boşnakların yok oluşunu izleyen Avrupa Birliği aklanmıştır. Haçlı vahşeti bir kez daha Haçlılar tarafından aklanmıştır. Srebrenitsa'da 11 Temmuz-16 Temmuz 1995 arasında en az 8372 Boşnak Müslüman katledilmiştir. Her yıl kimlikleri tespit edilen kurbanlar, katliamın yıl dönümünde Potoçari Şehitliği' ne törenle defnedilmiştir. Kimlikleri tespit edilip Potoçari Şehitliği'ne defnedilenlerin sayısı 2015 Temmuz itibariyle 6377 sayısını bulmuştur. Bulunan toplu mezarlardan çıkan diğer şehitler kimlik tespiti için beklemişlerdir. Hayattahiç yakını

kalmadığı için DNA testi ile kimliği tespit edilemeyen şehitlerimiz de vardır(Göktürk,2016:726).

Srebrenitsa, Batı'nın cevabını veremediği için yüzleşmekten her zaman kaçtığı bir büyük katliamın adıdır. Kılıf bulamadıkları için altında kaldıkları çağdaş ve son model bir soykırım olarak adlandırılmıştır(Yorulmaz,2015:177).

Bu madalyonun trajik tarafı olmuştur.Diğer yandan üniversite eğitime devam etmiştir. Savaş bütün yıkıcılığına rağmen 1500 den fazla öğrencinin üniversiteden mezun olmasına ve 55 doktora tezinin savunulmasına engel olamamıştır. Bunlarla birlikte 250 civarında konser verilmiştir.1000'e yakın tiyatro gösterisi yapılmıştır. Haber merkezleri gün içinde savaşta öldürülen insan sayısının yanında yapılan kültürel etkinliklerden de bahsetmiştir. Yenilmişliğin, çaresizliğin değil direnişin hayat hikâyesi yazılmıştır. Bu tür faaliyetlerin devamı yıkılmamışlığın göstergesi olmuştur. Kötülüğe ve vahşete meydan okumak, görülmemiş insafsızlığa atılmış sessiz çığlık olmuştur (İzzetbegoviç,2007:208).

3-3-7. Dayton Antlaşması'nın İmzalanması Süreci

Çatışmalara nihayette 13 Ekimde son verilmiştir. Bir gün önce SanskiMost'u, bu savaşta kurtarılan son kasaba ele geçirilmiştir. Ve böylece savaş 1.280 gün sonra sona ermiştir. Beşeri ve maddi kayıpları korkunç boyuta ulaşmıştır. Acı verici barış görüşmeleri devamında gelmiştir(İzzetbegoviç,2018:313).

Sırp lar üç yıl boyunca uğraşmış, Bosna'ya ölüm yağdırmış ama Boşnakları yine de yıldıramamıştır. Savaş ölmek için direnen Boşnakların lehine dönmüştür. Üç yıldır dökülen kanlara, yurdunu yuvasını terke zorlanan insanlara, bebeklerin katliamına sesini çıkaramayan Batı, savaşın Boşnakların lehine döndüğünü fark edince savaşın sona ermesi için artık ses çıkarmaya başlamıştır. Çünkü bu savaştan kimsenin galip olarak

ayrılması istenmemiştir. Bu yüzden savaşı bitiren Dayton Barış Antlaşması'nı Aliya'nın önüne getirmişlerdir. Bu antlaşmanın hiç de adil bir yanı yoktur. Bosna-Hersek, Sırp ve Boşnaklar arasında bölünmüş ve Sırp onca cinayetin ardından Bosna'dan büyük bir pay alma hakkına sahip olmuştur. Aliya ömrünün en zor anlarından birini yaşamıştır. Şimdi önünde iki seçenek oluşmuştur: Birincisi; adil olmasa da bu antlaşmayı imzalamak ve savaşı sonlandırmaktır. İkincisi; antlaşmayı reddedip savaşa devam etmektir. Halk üç yıldır tarafsız acılar yaşamış, yoksulluk ve açlıkla mücadele etmiştir savaşa devam ediyoruz demek Aliya'nın gücüne gitmiştir. Yaklaşan kış mevsimini de düşününce bu durum iyice zor görünmüştür. Antlaşmayı imzalamak da çok karlı bir durum olmamıştır ama yine de en kötü barış en iyi savaştan daha iyi anlayışı ile hareket edilmiştir. Dayton imzalanmıştır ve savaş sona ermiştir(Başman,2018:73-75).

“Adil savaş ile adaletsiz barış arasında seçim yapmamız gerekmiştir ve bu durum hepimiz için ayrı ayrı şahsi bir dram oluşturmuştur” (İzzetbegović,2007;89).

“Dayton Antlaşması, bu anlaşmayı imzalayanların hepsi açısından olumluyla olumsuzun, kabul edilebilir olanla hiç kabul edilemez olanın arasındaki nazik bir denge üstünde durmuştur. Bu anlaşma, her şeyi değiştirmeksizin hiçbir şeyini değiştiremeyeceğiniz büyük bir uzlaşma olmuştur”(İzzetbegović,2018:555).

Bu savaş olması kültürde kimlerin olduğunun açığa çıkarmıştır. Halk yapılan kötülüğe karşı seviyesini korumuştur ve aynı ölçüde karşılık vermemiştir. Bu çok büyük siyasi ve etik üstünlüğün göstergesi olmuştur. Verilen direnişten sonra dünyanın sempatisi kazanılmıştır. Müslüman-Boşnak olduğu için gurur duyulmuştur. Dünyayı dolaşırken alını açık dolaşmıştır. Halk gerçekten çok acı çekmiştir. Fakat utanç duygusu oluşmamıştır.

Saldırıya uğramasına rağmen katliama karşı katliamla, yıkıma karşı yıkımla karşılık vermeyen bir halka ait olma duygusu ve şerefi hâkim olmuştur (İzzetbegoviç,2002:152).

Bütün eksikliklerine rağmen teklif edilen planın ret edilmemesi düşünülmüştür. Olumsuz bir cevabın karşı tarafa yardım etmek anlamına geleceği ve savaşın devamı için suçu üstlenmiş durumuna düşüleceği anlaşılmıştır. Bu nedenle bu sorumlulukları alıp savaşın devamına imkânverilmemiştir. Barış teklif edilmiştir ve bu teklife Amerika'dan, Avrupa ve Rusya'ya kadar dünyanın geçerli güçleri destek vermiştir. Adaletsiz de olsa barışı ret etmek dünyaya savaşı tercih edilmiş olarak yansımından çekinilmiştir. Barış için evet denilmesi durumunda savaşın şartları saldırganın aleyhine değişeceği gerçeği göz önünde bulundurulmuştur. Buplanla Bosna'nın bütünlüğü bir defa daha ön plana çıkarılmıştır. Bu prensin saldırgan tarafından tanınması istenmiştir. Silah, teçhizat ve insan kapasitesi olarak bu savaşta düşmanın üstünlüğü söz konusu olmuştur. Barışta durumun tersine döneceği, savaşta olan üstünlüklerin karşısında barıştaki üstünlüklerin ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Başka türlü düşünen ve hisseden insanlarla beraber yaşamayı öğrenme üstünlüğünün bu şekilde kazanılacağı planlanmıştır(İzzetbegoviç,2007:158-161).

Bosna'nın ruhu barış sayesinde kurtulması savaş nedeniyle de yıkılması durumu söz konusu olmuştur. Bosna sadece Balkanlar'daki toprak parçası olarak görülmemiştir. Bosna sadece vatan olarak da görülmemiştir. Bosna bir fikir olarak ifade edilmiştir. Bu farklı din, farklı millet ve kültür geleneklerine sahip insanların bir arada ve beraber yaşayabileceği inancın var olması durumu ile alakalı olmuştur. Uluslararası sınırları içinde tanınmış, demokratik bir Bosna Hersek ve bütün vatandaşları için milli, dini ve siyasi hakların temini tartışmasız hedefler arasında olmuştur. Böyle bir Bosna Hersek içinde Sırp lar otonominin en üst seviyesine varıncaya kadar bütün haklara sahip olabilirler

ancak devlet içinde bir devlete sahip olmaları mümkün görünmemiştir (İzzetbegoviç,2007:178-181).

Bosna'ya akıtılan kötülüğün miktarı, bu kötülüğün patlamasına karşılık dünyanın kayıtsızlığı, direnişin mucizesi bu korkunç savaşın mantıklı ve rasyonel açıklamada bulunamayacağı durumlar olarak ifade edilmiştir. Bu üç şeyin hiç birisi öngörülmemiştir. Avrupa'nın ortasında birinin kalkıp da içinde binlerce insanın yok olduğu ölüm kampları tesis edeceği, soğukkanlı ve planlı olarak camileri, kiliseleri, kütüphaneleri ve hastaneleri yıkma cesareti gösterebileceği öngörülmemiştir. En karanlık hisler böyle bir ihtimale imkân vermiş olsa dahi, medeni dünyanın bütün bunları pasif olarak seyredeceğini, soykırıma, saldırgan savaşa, toplama kamplarına ve etnik temizliğe ve topyekûn vahşete gözlerini kapatacağına kimse öngörmemiştir. Ve nihayetinde bu defa olumlu olan üçüncü mucize, Bosna'nın direnişini kimse öngörmemiştir.1991 veya 1992 senesinde silahsız Bosna halkının iyi silahlanmış Yugoslavya (Sırp)ordusunu durdurabileceği düşünülecek türden bir hadise olmamıştır. Bu sayede tarihin öngörülemez olduğu ve hakikaten de beklenmedik hadiselerin hikâyesi ortaya çıkmıştır (İzzetbegoviç,2007:206-207).

Bosna'nın bu devri zor ama aynı zamanda şanlı bir dönem olmuştur. Zorluklar muazzamdır ancak şahıslar da tarihte olmadı kadar büyük şahıs olmuştur. Işığın karanlık ve hayatın ölüm üzerine galip geleceğine inanılmıştır (İzzetbegoviç,2007:220).

Mücadele sadece silahla olmamıştır. Şairler Bosna'nın güzellikle kendini savunduğunu söylemiştir. İnsanlar pes etmemiştir. Sadece gün ışığında da olsa insanlar kitap okumuştur. Çünkü elektrik temini düzenli değildi ve bazen tamamen kesilmiştir. İlim adamları ilmi çalışmalarına devam etmiştir. Son derece sıkıntılı bir durumda da olsa eğitim

alışmasına devam edilmiştir. Gazeteler her gün çıkmıştır. Verici ve stüdyo binalarına yapılan doğrudan füze saldırılarına rağmen radyo ve televizyon programları kesintiye uğramamıştır. Tiyatrolar hayatına devam etmiştir, resim galerileri kapılarını hiç kapatmamıştır. Edebiyatçılar ise okuyucuları ile daha fazla buluşmuştur. Bu kendiliğinden ortaya çıkan kültür direnişi ruhunun fenomeni veya kuvvetle korkutulmak veya cinayetle aşağılanmak istenen halkın reisine aittir (İzzetbegoviç,2007:264-265).

Bu direniş türünün istatistiği ilginç karşılanmıştır. Saraybosna, Tuzla ve Zenitsa'daki tiyatrolar, yirmisi savaş esnasında yazılmış olmak kaydıyla,150'den fazla gösteri yapmıştır. Özel bir memnuniyetle belirtilmelidir ki Saraybosna şehir tiyatrosunda çok başarılı bir şekilde ev sahibi, ekselansları, VaclavHavel'in yazdığı Audiyenciya ve Vernisaz adlı tek perdeli oyunlar oynamıştır. Tiyatroculara dünyanın çok meşhur tiyatrocuları ziyarete gelmiştir. Bosna'nın tiyatroları ise Avrupa'nın her yerinde gösterilere ve festivallere katılmıştır. İlkokuldan yüksek eğitimine kadar, her seviyedeki eğitime, sadece yoğun bombardıman günlerinde ara verilmiştir. Savaştaki  eğitim yılı içinde ilkokulu elli bin, liseyi de otuz beş bin ğrenci bitirmiştir. Saraybosna, Tuzla ve Mostar niversitelerinde 2.300 ğrenci mezun olmuştur.110 uzman yüksek lisans ve 103 uzman ise doktora tezini aşarıyla savunmuştur. Beş yüzden fazla kitap yayınlanmıştır. Bunların yarısı işgale karşı ortaya çıkan edebi cevap olarak orijinal nesir yapıları, geri kalan 250'si ise dünya edebiyatının önemli eserlerinin tercümesidir. Bunların arasında özellikle gurur duyulan bir kuriozum vardır. Fransa'daki dostların yardımı ile tarihte ilk defa Saraybosna'da Albert Camus'un "İlk İnsan" el yazma eseri yayınlanmıştır. Resim sanatçılarımız 60'tan fazla bireysel ve toplu sergi sergilemiştir. Savaş esnasında, 200'den fazla günlük, haftalık veya zaman zaman çıkan gazetenin olması hadisesini birçok yabancı tam bir mucize olarak grmştir. Bunların çoğu kâğıt eksikliğini ve okuyucuların kararını

atlatamamıştır. Ancak şu anda Bosna Hersek ‘te en etkili gazeteler arasında son 40 ay içinde kurulmuş olanların olduğu hadisesi hakikattir. Bunun tam bir mucize olduğu vurgulanmıştır. Çünkü bir ara kâğıt elde etme mücadelesi acınacak durumda olmuştur. Yani kâğıt insani ürünler arasında değildi ve BM’nin titiz bürokratları kâğıda savaş malzemesi olarak muamele etmiştir. Savaşa rağmen medyaya sansür uygulama fikrinin akıllara bile gelmediği gerçeği özellikle vurgulanmıştır. Medyada tıpkı devlet organlarında çalışan gibi vatansever faaliyet göstermiştir. Halk müziği güftecileri her gün yeni vatansever şarkı ürettikleri zamanlar olmuştur (İzzetbegoviç,2007:265-266).

1995 yılında savaşa son veren Dayton Antlaşması’nın imzalanmasından sonra 1996’da yapılan seçimlerde üçlü başkanlık konseyine seçilmiştir. Devlet başkanlığı dönemi boyunca uluslararası gücünün baskılarına karşı çıkan İzzetbegoviç,2000 yılında sağlık sorunlarını gerekçe göstererek başkanlık görevinden istifa etmiştir. Aliya İzzetbegoviç entelektüel, eylem adamı, siyasetçi, özgürlük savaşçısı ve düşünür kimliği ile halkına öncülük etmiş bir isim olmuştur (Topkar,2016;428).

Bosna Hersek’in ilk kurucu cumhurbaşkanı Aliyaİzzetbegoviç barışın sağlanmasının ardından 1996 yılında yapılan ilk seçimlerde de en çok oyu alarak ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilmiş ve bu görevi 2000 yılındaki üçlü devlet başkanlığı dönemine kadar aynı anlayışla sürdürmüştür. Kurulmasına öncülük yaptığı Demokratik Eylem Partisinin ve kendi siyasi başarılarının savaş yıllarından sonra da devam etmesi ile Aliya halkı tarafından kabul görmüş güçlü karizmatik bir lider olduğunu ispatlamış ve kendi isteğiyle Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığını devrederek siyasetten çekilmiştir(Ocaktan,2016:113).

2003'de geçirdiği kalp krizi sonucunda 78 yaşında hayatını kaybetmiştir (Altıntaş,2018;11-12).Aliyaİzzetbegoviç Saraybosna Kovaşi'deki Şehitliğe gömülmüştür (İsakoviç,2016:218).

3-4. Kavramlar Üzerinden Aliya İzzetbegoviç'in Düşünceleri

Bosna, İslam dünyasının batıya doğru son, batıdan doğuya karşı ise onun ilk kapısı olmuştur. Bu iyi insanların yaşadığı güzel bir ülke olmuştur.15.asırda Fatih Sultan Mehmet Bosna'ya ilk defa geldiğinde ve o zamanki Boşnaklarla karşılaştığı zaman “Bu insan türünün en güzel kaynağıdır” diye haykırmıştır. Bosna'nın yok olması, Allah ve insanların önünde bizim ortak yenilgi ve günahımız olacağı gibi onun hayatta kalması bütün Müslüman dünyasının iyiliğine olacaktır (İzzetbegoviç,2007:190-191).

3-4-1. Türkiye ve Türkler

Türk, Türkler' in kutsal nesnelere karşı saygılı olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir: Türk yönetimi öyle parlayan gümüş değildi ama tüm Hristiyan halkalar ve onların orta çağdan kalma en önemli eserleri,500 yıllık Türk iktidarı döneminde ayakta kalabilmiştir. Belgrad yakınlarındaki meşhur Ortodoks manastırları, Türkler'in 300 yıllık iktidarından ayakta kalmıştır. Fakat Avrupalılar'ın üç yıllık iktidarı döneminde ayakta kalmamıştır (İzzetbegoviç,2018:174).

Sırbistan'a dört asır boyunca Türkler hükmetmiş olmasına rağmen Decani, Gracanica ve Sopocani manastırları yerlerinde durmuştur. Türkler buraları tahrip etmemiştir (İzzetbegoviç,2018:26).

Türkler' in Bosna Savaşı sırasındaki yardımları hakkında düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:” *Türk askerleri UNPROFOR ile birlikte yardıma gelecek. Sırlar buna uzun süre karşı koydular. Türkler buradan ayrılalı 200 yıldan fazla oluyor. Fakat*

şimdi Türk askerleri geliyor. Parmaklarını kıpırdatmayacaklarına ancak güzelce hizmet edeceklerine eminim. Çünkü onlar iyi askerler ve Birleşmiş Milletler askerleri gibi iyi hizmet edecekler.” (İzzetbegoviç,2018:78).

Türkiye İslam Dünyasında Bosna’ya yardım konusunda en öne sırada yer alan ülkelerden biri olmuştur. Bu bağlamda Türk halkına yardımları için müteşekkiri olmuştur (İzzetbegoviç,2018:252).

3-4-2. İnsan

İnsan, İnsana bakış açısını ise şu sözleri özetlemiştir“*İnsantüm bilimlerin toplanarak, hakkında söyleyebilecekleri her şeyin üstünde bir varlıktır*“(İzzetbegoviç,2019:39).

“İnsanın içindeki engin dünya neredeyse sonsuzdur. İnsan en dehşet verici suçları işlemeye de en yüce fedakârlıkları üstelemeye de kabil olmuştur. İnsanın büyüklüğü birincil olarak iyiliğe temayülünde değil, seçim yapma imkânındadır. Bu seçim olanağını azaltan veya sınırlandıran her kimse insanı alçaltır”(İzzetbegoviç,2019:183).

Aliya, öncelikle bir düşünür, siyasetçi, bir devlet ve aksiyon adamı olmuştur. İnsan, devlet, toplum ve siyaset anlayışı bir dünya görüşüne dayanmıştır. Bu dünya görüşü belirli değerleri önceler, belirli değerleri kültürün, gelişmenin ve kalkınmanın temeli haline getirmiştir. Bu değerler, insan anlayışı etrafında anlamlandırılmıştır. Varlık, bilgi ahlak ve toplum anlayışı insan anlayışında kaynağını bulmuştur. Görüşlerini, insanlığın felsefe, bilim, kültür ve sanat birikimi ile beslemiştir. Mevlana’nın pergel metaforu, onun için de fazlasıyla geçerli olmuştur. Bir ayağı ile İslam düşüncesinin sabit ve değişkenleri içinde bulunurken diğer ayağı ile bütün âlemi dolaşmıştır. Ve bunu kutsal bir yolculuk gibi yapmıştır(Taşdelen,2016:481).

İzzetbegoviç'in insana bakış açısı yardımda bulunurken gösterilen tavrın ne olması gerektiğini tarif etmesi ile daha da netleşmiştir. İnsana yardım ederken bunu karşı tarafın gururunu incitmeden yapmanın yüceliği sözlerine yansımıştır.

Gururunu yaralamadan bir insana yardım etmenin zor olduğunu çünkü herkesin alan değil, veren ol olmak isteyeceğini ifade etmiştir (İzzetbegoviç,2018:18).

Hayatın her gerçeği ve insanla ilişkili olan her şeyi karmaşık bulmuştur. Basit bir nazariye ile açıklayamamıştır ve çözülememiştir (İzzetbegoviç,2018:83).

3-4-3. Eğitim

Eğitim,tek anlamlı bir olgu olmamıştır. Dikkatli bakıldığında birbirine eşit ve birbirinden bağımsız iki farklı eğilim fark edilmiştir. Medeni dünyada okul eğitimi son derece zihinsel, bilimsel olmuştur azımsanacak şekilde insancıl ve hümanist olmuştur. Müspet eğitim, medeniyet ile ilişkisinde hem onun sebebi hem de sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu eğitim şekli toplum mensubunu bu ölçülere göre hazırlamıştır. Bu eğitim biçimi, açık bir hedefe dönük, doğaya ve dış dünyaya hükmetme üzerine kurulmuştur. Bunun aksine klasik eğitim, insanla başlayıp, insanla bitmiştir ve hedefsiz bir amaca uygunluk taşımıştır(İzzetbegoviç,2019:97).

Bu kapsamlı eğitimin temel unsurlarından biri yeni nesillerin kurtulması, çalışma alışkanlığı ve disiplininin aşılmasıdır. Eğitim, İslam âlemini, içerisinde bulunduğu değersizlik durumundan azat etmesi için gerekli olan birliğin yanında, can alıcı ikinci etkidir. Müslüman ülkeler gerekli sermayeye sahip değillerdir, hal böyle olunca mevcut sermayelerini, yatırımlarını rantabilitesi diğerlerinden yüksek olan eğitime yapmalıdır. Eğitimin İslam âleminin en hızlı, en köklü, nitelik ve nicelikli değişimlere ihtiyaç duyan bir kurum olduğunu söylenebilir. Nitelikli değişimlerin yapılması ve

eğitimin, yabancılara olan manevi ve zaman zaman maddi bağımlılığından kurtularak İslam âleminin birer bireyi olan Müslümanlara hizmet vermesi açısından gereklidir. Nicelikli değişimlerin yapılması ise bu alandaki müzmin yetersizliğin ortadan kaldırılması ile en kısa zamanda, eğitim ve öğretimin tüm genç nüfusu ve toplumun tüm tabakalarına hitap edecek duruma getirmesi açısından gereklidir(İzzetbegoviç,2018;79-80).

Okul medeniyetin ayrılmaz parçası olmuştur. Okul ancak güdümlü bir eğitim vermediği, eleştirel düşünce tarzını geliştirdiği, insanın manevi özgürlüğüne yer verdiği sürece kültüre katkı sağlamıştır. Hazır ahlaki ve siyasi çözümler servis ve empoze eden okul, kültür bakımından bir barbarlık kurumu halini almıştır. Böyle bir okul özgür bireyler değil, köleler yaratmıştır ve bu haliyle medeniyete katkı sağlasa da kültürü geriletmiştir (İzzetbegoviç,2019:100).

Eğitim tek başına insanları yetiştirmemiştir. İnsanları daha özgür, daha iyi, daha insancıl yapmamıştır. Eğitimin yaptığı insanları daha maharetli, daha verimli ve topluma daha faydalı hale getirmektir. Tarihsel tecrübe göstermiştir ki eğitilmiş insanların, eğitilmiş toplumların geri kalmış toplumlardan çok daha etkili bir şekilde manipüle edilmiştir, kötülüğe hizmet etmeleri için yönlendirilmiştir (İzzetbegoviç,2019:95).

Aliya,düşüncesi ve düşünmesi net olan ve kendisini ve dışındakini bilen biri olarak insana ve onun eğitimine önem vermiştir.Bu herhangi bir liderin sıradan bir özelliği olarak görülmemiştir.Bu Müslüman bir liderin özelliğidir. Modern dünyanın ortasında doğup büyümesine rağmen modernitenin farkında olan ve onu inançlarıyla hesaba çeken ve bu uğurda bedeller ödeyen kişi olarak Aliya, her şeyden önce bilinçli bir Müslüman liderdir. Bu nedenle İslam'ın öngördüğü tasavvura sahip biri olarak insanı merkeze

koymuştur. Merkezide İşlam saymış ve insanın eğitiminin içsel bir olgunlaşma olduğuna inanmıştır (Aydoğan,2016:511).

3-4-4. Ahlak

Aliya İzzetbegoviç'e göre ahlak ne fonksiyonel ne de rasyoneldir. Ahlakın kaynağı Allah korkusudur. Huzurlu bir hayat, inanç ve insan hakları ekseninde; adalet, özgürlük, barış, birlikte yaşamam iradesi ve farklılıklara toleransın oldukça geniş yorumlandığı ve herkesin kendisine yer bulacağı yeni bir dünya oluşturmasıyla mümkün olmuştur. Aliya'nın umudu ve beklentisi, bunalmış insanlığa bir yudum suyu ancak Müslümanların verebileceği olmuştur. Bunun için ahlaklı olmak her şartta en kıymetli değer olarak görülür. Bu da şöyle ifade edilir:"*İktidaragelirseniz, halvehareketlerinize dikkat edin. Kibirliolmayın, kendini beğenmişlik etmeyin. Size ait olmayan şeyleri almayın, güçsüzlere yardım edin ve ahlak kurallarına uyun. Unutmayın ki sonsuz iktidar yoktur. Her iktidar geçicidir ve herkes, er veya geç, önce milletin ve nihayet Allah'ın önünde hesap verecektir*" (Uğurlu,2016:593).

"Ahlak her zaman bir normdur"(İzzetbegoviç,2019:246).

3-4-5. İnanç ve İşlam

İnançlarımız ve davranışlarımız arasında otomatik bir mekanizma oluşmamıştır. Davranışlarımız, ahlakımız sadece ve birincil olarak bilinçli bir tercihin veya bir hayat felsefesinin fonksiyonu sonucu oluşmamıştır; sonradan edindiğimiz felsefi veya siyasi görüşün sonucu olmaktan, çocukken alınan terbiyenin ve kabul edilmiş görüşlerin sonucu oluşmuştur. Eğer bir kişi, daha çocuklukta ailesi tarafından yetiştirilirken büyüklere saygı göstermeyi, verdiği sözü tutmayı, insan ayırmayı, akrabalarını sevmeyi ve yardım etmeyi, ikiyezllkten nefret etmeyi, alçakgönüllü ve gururlu olmayı öğrenmişse, sonraki

siyasi tercihi veya resmi felsefesi ne olursa olsun, bunların o kişinin karakter özellikleri olacağı muhakkaktır (İzzetbegoviç,2019:208).

İslam adını kanunlardan, emir ve yasaklardan, talep ettiği bedensel ve ruhsal çabadan değil, tüm bunları kapsayan ve aynı zamanda aşan, bir marifet anından, ruhun zaman ile ölçüşme kuvvetinden, bir mevcudiyetin sunabileceği her şeye tahammül etme dirayetinden, tek kelime ile teslimiyet hakikatinden almıştır (İzzetbegoviç,2019:398).

İslam, tarih ve kültürde sürekliliğin en tipik misali olmuştur. İslam kendisinden önce gelen tüm nebileri ve resulleri istisnasız olarak tasdik etmiştir (İzzetbegoviç,2018:321).

İslam'ı özünü muhafaza ederek kendisini güncele taşıyabilmesi gereken canlı bir fikir olarak ifade etmiştir (İzzetbegoviç,2018:18).

Hocalık ya da şeyhlik gibi ayrı bir toplumsal sınıf ya da rütbe olmaması gerektiği ve onların savunucusu oldukları İslam anlayışının İslam'ın hem iç hem de dış gelişimini engellediği görüşündedir. Bu görüşünden dolayı belli ölçüde dışlandığını düşünmüştür (İzzetbegoviç,2018:19).

İzzetbegoviç kendisini İslam davasının bir neferi olarak telakki etmiştir. İslam'ı kendisi için güzel ve asil olan her şeyin diğer adı olarak tanımlamıştır. Müslüman halklar için daha iyi bir gelecek vaadinin ya da umudunun, onurlu ve özgür bir hayatın kısacası inancına göre uğrunda yaşamaya değer olan her şeyin adı olarak ifade etmiştir (İzzetbegoviç,2018).

Aliyaİzzetbegoviç, çağımız hayatını bu sorunların teşhisine ve çözümüne adanmış Müslüman önderlerin ileri gelenlerinden biri olmuştur hem bir entelektüel olarak

ortaya koyduğu eserleriyle hem de halkıyla birlikte savaşmış ve devlet başkanlığı yapmış biri olarak fiili mücadelesiyle bunun somut örneklerini vermiştir. Nitekim İslam dünyası tarafından kendisine layık görülen “Bilge Kral” sıfatı onun bu iki taraflı mücadelesinin kelimelere yansımış halidir. Bilgedir; çünkü sahip olduğu donanımıyla hem mensup olduğu İslam dininin bütüncül ve evrensel olarak kavramış ve hem de içinde yaşamış olduğu Batı Medeniyetinin özelliklerine nüfuz ederek İslam dünyasındaki sorunların çözümü için öneriler sunmuştur. Kral vasfı ise kuşkusuz, hayatını vakfettiği toplumu için canını vermeye hazır olduğunu her zaman göstermesi ve gerek komutanlığı gerek devlet başkanlığı süresince üstlendiği görevleri layıkıyla yerine getirmesinden kaynaklanmıştır (Çağman,2016:571).

Onun için kendine ana hedef olarak İslami düzeni belirleyecek olan hareket, her şeyden evvel ahlaki hareket olmalıdır, insanları yücelten ve onları daha iyi yapan bir fikir olarak insanları ahlaki olarak heyecanlandırmak ve ahlaki faaliyetini temsil etmek zorundadır. İşte İslami düzenle insanları ahlaki açıdan meşgul etmeyen ve ahlaki; ölçüleri katmayan, düşünce ve menfaatlerin eşiğini önceleyen siyasi parti arasındaki fark burada oluşmuştur. Dini tecdidin önceliği hususunda diğerleri yanında, İslam kaynaklarında dayanak vardır. İlk olarak Kur'an-ı Kerim, bir millet için her türlü değişimin ve düzelmenin ön şartının, iç değişim olduğunu ifade etmiştir. İkincisi bu kanun erken İslam'ın uygulanmasında ve Hz. Muhammed'in dünyanın ilk İslami düzenin tesis edilmesi esnasında yaptığı mücadelede de kendini göstermiştir. Kur'an'ı Kerim'in ilk 13 yılında konu edindiği meseleler kesinlikle iman ve sorumluluğa ilişkin olmuştur ve bu 13 yıl boyunca hiçbir toplumsal, siyasi sorunu veya İslam'a dayalı herhangi bir kanunun düzenlenmesini değerlendirmemiştir. Dini tecditten üç önemli beklentisini olduğunu ifade etmiştir (Seyrek,2017:106-107).

Birincisi; Kur'an Kerim'in emirlerinin, özellikle köklü sosyal kötülöklere karşı yönelmiş veya zenginliğı ve iktidarı elinde tutanları rahatsız edici olanlarını, tereddütsüz ve anlaşma olmadan, yerine getirilmesinin karanlığını sadece dini tecdit ortaya koyabilir. Dini tecdit bütün bunların zulümüz ve nefretsiz olarak yerine getirilmesini sağlamıştır. Zira herkes veya yeniden yapılanmış toplumun kahr ekseriyeti onları anlayacak, Allah'ın emri ve adaletin gereğı olarak yerine getirecektir. İkincisi; İslami yeniden yapılanma, sadece muazzam bireysel ve maddi fedakârlık yapacak kimseler olmaksızın değıl, karşılıklı güven ve bağımlı iş birliğı olmadan da düşünölemez, Birilerinin çabası, fedakârlığı yapacak kimseler olmaksızın değıl, karşılıklı güven ve bağımlı iş birliğı olmadan da düşünölemez. Birilerinin çabası, fedakârlığı ve kurbanlığının başka birilerinin kodamanlığı ve isteklerine dönüşmemesi nasıl temin edilebilir? Yakın İslam tarihinde sık sık rastlanan ahlaki tökezleme trajedisinin tekrarlanmasını ne engelleyebilir? Her düzen, böylece İslami olan da her zaman onu ortaya koyan tespitlerden daha çok onu uygulayan insanlara benzeyecektir. Üçüncüsü; Muazzam geri kalmışlığı sebebiyle İslam dünyası çok hızlı eğitim ve sanayileşme temposunu benimsemek zorunda olacaktır. Hızlandırılmış gelişme her yerde, onu takip eden despotluk, rüşvet, ailenin tahribi, hızlı ve haksız zenginleşme, yetenekli ve değıer tanımayan bireylerin ön plana çıkması, geleneklerini yok eden hızlı şehirleşme, toplumsal ilişkilerin bayağılaşması, alkolizmin, esrar ve fuhuşun yayılması riskleri ile yüklüdür. Bu kültürsüzlük selinin engeli ancak Allah'a olan temiz ve sarsılmaz bir iman ve halkın tüm katmanları tarafından dini vecibelerin yerine getirilmesi ile olur. Medeniyetin kültürü yok etmesini ancak din temin edebilir. Bazı hadiselerin gösterdiği gibi çıplak maddi ve teknik ilerleme, açık bir barbarlığa dönüşebilir (Seyrek,2017;107-108).

Din İlim olarak vahi, uygulama olarak ise insanların eseri olmak üzere dinin iki yönü bulunmaktadır. Allah inancı vahi etmiştir, insanlar ise uygulamıştır. Dinde büyük ve yüce olan her şey Allah'tandır. Hatalı ve değersiz olan her şeyin kaynağı insan olmuştur (İzzetbegoviç,2018;45).

Saraybosna İslamiyet, Katolik, Ortodoks ve Musevilik olmak üzere tek bir dinin değıl dört inancın bulunduğu kent olmuştur. Bu kentin panoramasına bakıldığında, yüzyıllar boyunca, camilerin, katedrallerin, kiliselerinin ve sinagogların yan yana bulunduğu görölmüştür. Bu görünüş tesadüfi olmamıştır. Dinde zorlama olmadığını

göstermiştir. Bu saygıya değer görüş her türlü ibadetin yalnızca tek ve biricik Tanrı için olduğuna inanan atalarımızın erdeminden kaynaklanmıştır (İzzetbegoviç,2018:407).

“Din, semanın barış ve derinliğiyle ahenk içinde hareket etmesi için insana yöneltmiş bir taleptir”(İzzetbegoviç,2018:47).

3-4-6. Sanat

Sanat,çifte anlamda, insan ile âlem arasındaki uyumsuzluğun adı, insanın kaygısının ifadesi, kendi ihtiyaçlarına göre yaratılmamış olan âleme karşı bir protesto, sanatçının kendi hayaline uygun paralel bir âlem yaratma teşebbüsü bu yeni ve farklı âlem, şairin doğru çıkan rüyası olarak ifade edilmiştir (İzzetbegoviç,2018:251).

“Her sanat eseri bir bakıma otobiyografiktir, yani kişinin kendisine dair bir hikâyedir”(İzzetbegoviç,2018:250).

3-4-7. Kadın

Kadın konusuna özellikle dikkat çekmiştir. Kadınların istihdama konusunu ve diğer konuları şu şekilde ifade etmiştir:

“Kadınların ev dışında istihdamı ve üretime katılması yönündeki ısrarlı baskının psikolojik bir şekli de vardır. Bu doğum yapmak, çocuk yetiştirmek ve aileye bakmak yoluyla kadının evde yarattığı iktisadi değerlerin tanımlanmasından oluşur. Günde 10-12 saatini eve ayıran bu işçi, bu ev hanımı, istatistiklerimiz tarafından işsiz olarak sunulur ve “çalışmayan unsur” başlığı altında tasnif edilir. Hepimiz bir kadının ne kadar meşgul olduğunu bilir, âmâ aynı zamanda görmezden geliriz. Kadının çalışmasının bu şekilde göz ardı edilişi, evi terk edip ailesine sırtını dönmesi için ona yapılan baskının bir başka ve bu kez ahlaki bir şeklidir. İslam kültürü diğer yöne gitmek zorundadır. Bunun başlangıcında annenin ve ev hanımının işinin tanınması olacaktır.” (İzzetbegoviç,2018:85).

Evliliğinden sonra ailenin kadın üyeleri artmıştır. Kadınların yaşam tarzlarını ve karşılaştıkları sorunları anlamaya başlamıştır. Erkek olduğu için Tanrı’ya şükran borçlu olduğunu ve kadınlığın daha az şanslı kısmına karşı bir dayanışma borcu varmış gibi hissettiğini ifade etmiştir (İzzetbegoviç,2016:24).

Kadın, sadece anne olarak yeri doldurulamaz ve mutlak değere sahip olmuştur. Kadını anne olarak yıkan hiç kimse onun daha fazla saygı görmesine ve önemine katkıda bulunamaz, çünkü annelik hakkı sadece dokunulamaz değil, aynı zamanda insanlığın bildiği en eski hak olmuştur (İzzetbegoviç,2014:48).

İnsanların eşitliği meselesi kadın durumuyla çok yakından alakalıdır. Bu meselenin önemi daha az değildir, zira bilindiği gibi insanlığın yarısı kadınlardan oluşmuştur. Eşitliğin kendisinden değil fakat belli bir pratik olarak ve hayat tarzı ve biçim itibarıyla birçok çeşitleri İslam bakımından kabul edilemez bulunan Avrupai anlamdaki kadın eşitliğini reddederek, Kur'an kadınlara ait olan kadın eşitliği anlayışını ilan eder. Bu eşitlik her şeyden evvel kadının insan olarak aynı değerde olduğudur. Erkek ve kadın eşit değerdedir fakat farklıdır. Kur'an bu farklılıkları silmek istemediği gibi onları ayakta tutmaya çalışmaktadır ve işte Avrupa ve İslam yolu arasındaki fark buradadır. Ancak eşit değer prensibi söz konusu olduğunda Kur'an onu teyit etmekte kalmamıştır, kesin ve yanlış anlamalara yer vermeyecek şekilde ifadeler kullanarak koruma altına almıştır (İzzetbegoviç,2014:177).

Sözde medeni ülkelerde kadının konumunun değiştiği ama iyileşmediği yeni anlaşılmaya başlamıştır. Tehlike sınırındaki kategorilerle ilgili uzun listede, hiçbir perspektifi olmayan bölgelerin insanları ve yetersiz nitelikli gençlerin yanı sıra ilk sırada kadınlar yer almıştır. Bunun sebebi, özgürleşmelerinin hemen ardında onların mesleki ve sosyal yükümlülük ve sorumluluklarında orantısız artış olmasıdır (İzzetbegoviç,2018:144).

Cinsiyetler arası farklılıklardan bahsedildiğinde feministler değil kadın ve erkekleri göz önünde bulundurmıştır. Dünyanın prensip veya unsurlarından biri olan kadınlardan farklı olarak feministlerin hiçbir önemi olmamıştır. Onlar köklerinden

koparılmış bitkiye benzetmiştir. Dolayısıyla feministler herhangi bir dikkate alma ve karşılaştırmanın dışında kalmıştır (İzzetbegoviç,2018:82).

3-4-8.Devlet

Devlet, deyince ordu, tek piyasa, daha doğrusu para, ortak merkez bankası ve tabi ki savunma ve insan haklarını kapsayan tek üretim alanının düzenlenmesini sağlayan kurum olarak tanımlamıştır. İnsan hakları görmezden gelinen bir konu iken insan hakları meselesini her zaman gündeme getirmiştir (İzzetbegoviç,2007:34).

3-4-9. Teknoloji

Aliya İzzetbegoviç 'e göre teknoloji hem yıkıcı hem üretken güçler üretmiştir. Üstelik yıkıcı güçler daha başarılıdır. Çünkü bugünün teknolojisi dünyayı yaratamaz ama yok edebilir. Bugünün kaynaklarının yıkıcı gücü söz konusu olduğunda genellikle öldürücü kitle imha silahları aklımıza gelir ve daha incelikli olanları unuturuz. Mesela ananevi hayat tarzını düzenli bir şekilde yıkmayı sürdüren, suç ve şiddeti evlerimizin içine taşıyan ve çocuklarımızı yetiştiren televizyon bunlardandır (İzzetbegoviç,2018:150).

Ona göre teknoloji, genellikle sanıldığı üzere zorunlu olarak işsizliğe yol açmamıştır. Toffler,1963 ile 1973 arası dönemde Japonya'nın yeni teknolojiye en yüksek oranda yatırım yapan ve aynı zamanda istihdamda en büyük artışı sağlayan ülke olmuştur. Aksine işyeri bakımından en büyük düşüş, makinalara en düşük oranda yatırım yapan İngiltere'de yaşanmıştır. Her teknolojik gelişmenin öncelikle istihbarat ve ordu alanında, ardından diğer alanlarda söz konusu olabileceğini ifade etmiştir (İzzetbegoviç,2018:84).

3-4-10. Tarih

Tarih, Aliya İzzetbegoviç 'e göre tarihler bize hadiselerden haber vermiştir. Romanlar, şiirler, destanlar, hikâyeler, efsaneler ve masallar ise bize gerçekten var olmuş olan her şeyden, bir insanın ferdin hayatından haber vermiştir. Biri harici, diğeri dâhili tarih olmuştur(İzzetbegoviç,2018:75).

Begoviç'e göre *“Tarih matematiğe ya da fiziğe benzemez. Burada önemli olan şey neye inandığınızı ve hangi yönde gittiğinizi bilmenizdir. Ben sadece bir medeniyetler çatışmasının kaçınılmaz olduğu fikrine inanmadığımı söyleyebilirim. Tarihin değiştirilemez kanunları yoktur, esasen ben tarihin kanunları ya da tarihi gerekircilik diye bir şey olduğuna da inanmıyorum. Tarih bir anlamda bir insan özgürlüğü alanıdır. İşte bu yüzden tarihin gidişatı tahmin edilemez. Bu yüzden dünyanın bir bölgesinde medeniyetler çatışması denilebilecek bir şey yaşanırken aynı anda başka bir bölgesinde bunun tam tersi yaşanıyor yani diyalog ve iş birliği yapılıyor olabilir. Bu da insanlara, ya da o zamanın olaylarına etki edebilen büyük insanlara bağlıdır. Bosna'ya gelince bizim istediğimiz diyalog ve iş birliğidir. Âma bu yalnızca benim dileğimdir, benim çabalarım başka etkenlerle çatışabilir ve başka bir yöne doğru da çekilebiliriz. Bütün bu etkenlerin sonucunun ne olacağını kestirmek elimizde değil. Ben bundan şikâyetçi değilim, çünkü sonucun Tanrı'nın elinde olduğuna inanıyorum.”* şeklindedir (İzzetbegoviç,2018:573).

3-4-11. Aile

Aile, *“Aile ve toplum tezat, birbirine zıt kavramlardır. Ailede bireyleri birbirine bağlayan şey sempati ya da duygudur, toplum da ise bu, menfaat veya zekâ ya da ikisi birden olabilir.”*(İzzetbegoviç,2019:258).

Medeniyet aileyi yalnızca prensipte yok etmemiştir. Bunu uygulamada yapmıştır. Önce erkek aileden çıkmıştır, sonra kadın ve nihayet çocuklar aileden çıkmıştır.

Ailenin yok edilme sürecinin pek çok tezahürleri vardır; evlenme sayılarının azalması, boşanmaların artış göstermesi, çalışan kadınların sayısının sürekli artması, gayrimeşru çocuk sayısının artması, bekâr evlerindeki artış (İzzetbegoviç,2019:260).

3-4-12. Milliyetçilik

Milliyetçilik,“Bilgisiz kimselerin zihinlerinde kargaşa yaratmak için başvurulacak ilk ve en etkili yol milli olanla milliyetçi olan arasındaki farkı gözden kaçırmaktır. Aslında bu fark bazen sevgi ve nefret arasındaki fark kadar büyük olabilir. Millî duyguları olan bir insan kendi halkını sever, onların kusurlarını da erdemlerini de kendi üstünde taşır o halka aittir. Bir milliyetçi ise kendi halkını sevmekten çok başkalarından nefret eder, daha da önemlisi, uygulamada, başkalarının mülkü olan şeyi ister. Başkalarına ait farklılıkları boğar, hoşgörüsüzdür, fiziksel baskı uygular. Kendisine ait olanı savunmaz, kendisine ait olmayanı ister. Aşırı milliyetçiliğin özünde Tanrı'ya inanç yoktur. Dünyanın bütün büyük dinleri şu basit hakikati öğretmeye çalışır. Sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma. Ya da öyle hareket et ki, davranışların herkes için geçerli olsun ne sana göre değişsin ne de başkalarına göre.”ifadelerini kullanmıştır (İzzetbegoviç,2018:551).

4.SONUÇ

Uluslararası aktörlerin Saraybosna'ya meydan okuduğu bir dönemde Bosna'da mücadele yeni bir ideolojinin doğumuna tanıklık etmiştir. Toplumsal sınıfça doğmuş olan bu ideoloji toplumsal sınıfın üyelerinin faaliyetleri sonucu kalıcılığını sağlamıştır. Bu bağlamda toplumsal sınıfın bir üyesi olarak Aliya İzzetbegoviç 'in ideolojisini farklı bir yaklaşım üzerinden ele aldığım bu çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ilişkilerde siyasi aktör kavramı açıklanmıştır. Nicelik belirten bir kavram olmadığı için genel geçer tanımı yapılmamıştır. Bir formüle dayalı kurallar dizini olmadığı için algı çeşitliliği birlikte kavram birçok fikri barındırmıştır.

Farklı din, millet, kültür barındıran Bosna ideolojinin barındırması gereken fikir çeşitliliğine kendiliğinden sahip olmuştur. Bu bağlamda Bosna'nın kendisi ideoloji olarak ifade edilmiştir. Aliya İzzetbegoviç bütüncül bir Bosna –Hersek'ten yana olmuştur ve çabası bu yönde olmuştur.

Siyasi liderliği SDA'nın kuruluşu ile başlamıştır. Farklı toplumsal anlam ve değerlerin çatıştığı bir alanda oluşan toplumsal düşüncenin kaynağı olmuştur.Sadece Müslüman kesime işaret etmekten kaçınmıştır.

Aliya İzzetbegoviç her koşulda ihtiyacın veya bir fırsatın var olduğunu bilincinde hareket etmiştir. İnsan davranışlarını yönlendirmesi bakımından ihtiyaç ve fırsat önemli bir itici güç olmuştur.

Aliya İzzetbegoviç faydalı lider olduğu için ideolojisi oluşmuştur. Bağlı kaldığı hedefler ve kurallar etkin liderlik ideolojisinin temelini oluşturmuştur. Nasıl ve ne için yaşadığını bilinmesi ile ideolojisini anlamak mümkün olacağı için nasıl yaşamıştır

sorusunun cevabı için düşüncelerinin oluşum süreci ve düşünceleri konusuna değinilmiştir. Osmanlı kökenli bir aileye sahip olmasının lider olarak benimsenmesinin katkısı büyüktür.

20.Yüzyıl'da tarih Çanakkale, Cezayir ve Bosna olmak üzere üç büyük savaşa tanıklık etmiştir.Üçü de Batı'nın tekniğine liderleri ve kitleleri sayesinde galip gelmiştir.Mücadelesini Osmanlı, Türk, Müslüman olarak sürdürmüştür. Liderlikte bulunması gereken kavramsal kabiliyet, yaşama sanatının farklılığı ideolojisinin bir parçasını oluşturmuştur. Siyasi mücadelesi, entelektüel birikimi sonucu oluşmuştur. İyi eğitimi, köklü bir aileye sahip olması, inancını ve kültür dünyasını ve son tahlilde ideolojisini oluşturmuştur. Bu nedenle çalışmanın üçüncü bölümünde hayatına yer verilmiştir. Hayatıyla, eserleriyle, kişiliği ile oluşan düşünceleri ideolojisini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle çalışma Aliya İzzetbegoviç 'in düşünceleri ile sonlandırılmıştır.

İdeolojisi yaşadığı toplumu ve evreni tasvir etme sürecinde oluşmuştur. Bu anlamda Aliya İzzetbegoviç ait olduğu toplumda dünya işlerini yürütürken toplumsal düzenlemelerin yerindeliğine önem vermiştir. Kuvvetli bir duygusal zekâya ve heyecan uyandırıcı niteliğe dayanan girişimleri bu durumu açıkça göstermiştir. İdeolojisi inançlarını ve anlayışlarını dile getirmesini sağlamıştır. Bunun yanında ümitlerinin ve korkularının, sempati ve nefret duygularının ifadesi olmuştur. Dolayısıyla var olan düzene ilişkin dünya görüşünü gelecek tasarımı ve iyi toplum temeline dayandırmıştır. Siyasi değişimin nasıl gerçekleşeceğini ve gerçekleşmesi gerektiğini bu temelin üzerinde oluşturmuştur. Farklı toplumsal anlam ve değerlerin çatıştığı bir alanda oluşan toplumsal düşüncenin kaynağı olmuştur. İdeolojisi, liberalizm, davranışsalci teori, realizm gibi birçok kuramı içeren daha kapsamlı ve orijinal bir çeşitlilik barındırmıştır.

Aliya İzzetbegoviç'in ideolojisini betimlemede siyasi öğretisi, hükümetinin, partisinin, toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren siyasi, bilimsel, felsefi, dini, sanatsal düşünceleri ve bütüncül bakış açısı doğrudan katkı sağlamıştır. Aliya İzzetbegoviç'in kızları Leyla matematik ,Sabina dilbilim,oğlu Bakir mimarlık eğitimi görmüştür. Fikir çeşitliliği ve yönlendiriliciği çocuk ilişkilerine de yansımıştır. İdeolojisinin oluşmasında ailesinin yeri ayrıca önemli ve öncelikli olmuştur. Baba çocuk ilişkilerinin sağlam ve dost canlısı olmasının kendine katkısı ideolojisine katkı olarak yansımıştır. Önce kendi ailesinin babası sonrasında bütün Bosna'nın lideri olmuştur.

Aliya İzzetbegoviç'in ideolojisini kavradığımız bu çalışmada, evrensel bir liderin taşıması gereken liderlik özelliklerinden kavramsal kabiliyet ve akıl özelliğini fazlasıyla sahip olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan doğruluk ve dürüstlük kavramlarına verdiği önem liderliğine katkı sağlamıştır. Doğruluk ve dürüstlük özelliği İslam Deklerasyonu kitabının toplumsal düzene saldırı olduğu gerekçesiyle yargılandığı dönemde kendini savunurken ki sözlerinden açıkça anlaşılmıştır. *"Yugoslavya'yı seviyorum ama onun yönetimini değil. Bütün sevgimi özgürlüğe veriyorum ve geriye yetkililer için bir şey kalmıyor. Ben, bu ülkenin yasalarını çiğnemiş olmaktan yargılanmıyorum. Çünkü böyle bir şey yapmadım. Ben aramızdaki tekil iktidar sahiplerinin, izin verilmiş ve yasaklanmış olana ilişkin kendi standartlarını, Anayasayı ve yasaları dikkate alınmaksızın empoze etmelerine yarayan yazılı olmayan kuralları ihlal etmiş olmaktan dolayı yargılanıyorum. Nereden bakılırsa bakılsın, yazılı-olmayan bu kuralları vahim bir biçim de ihlal ettim."*(İzzetbegoviç,2018:50).

Halkıyla iç içe olması güven kazanmasını, öncü olma özelliğini, halkını gerektiğinde cesaretlendirebilme özelliğini beraberinde getirmiştir. Tevazu niteliğini

barındırması, kararlılık ve yenilikçilik yönü, takım ruhu oluşturarak birlik ve beraberliği sağlamasına katkıda bulunmuştur.

Liderde bulunması gereken risk alabilme kabiliyetine de sahip olmuştur. Risk alabilme özelliğine sahip olduğunu kendi ifadelerinde de görülmüştür.”*Bu riski göze aldım. Gerçek cesaret bu mu bilmiyorum ama bir miktar riske girmeyi hep sevmişimdir. Yasaklanmış olan Genç Müslümanlar Örgütü’ne katıldığım ve süreç içinde üç yıllık hapis cezasına çarptırıldığım 1946 ‘da da durum aynıydı.*”(İzzetbegoviç,2018:74).

Aliyaİzzetbegoviç’in bütün bu özellikleri liderliğini açığa çıkarmıştır.Toplumun kültürel yapısındaki çeşitlilik liderlik türleri açısından zengin bir yapıya sahip olmasını da sağlamıştır.

Parti kuruculuğunu yapması bakımından liderlik türlerinden siyasi liderliğe örnek oluşturmuştur. İslamiyeti benimsemesi bunun yanında diğer dinlere saygılı olması bakımından dini liderlik yönü fark edilmiştir. Bosna Savaşı devam ederken sanat ve eğitim faaliyetlerinin de devam etmesi kültürel liderlik yönünün fark edilmesini sağlamıştır. Karar alma yetkisine sahip olması bakımından otokratik, halkının kararlarını önemsemesi bakımından demokratik bir lider olduğu anlaşılmıştır. Sahici ve gerçeği saptırmaması özgün yönlendiriciliği bakımından otantik liderlik özelliğini de taşımıştır. Toplumu inşa etmesi bakımından dönüştürücü lider yönü, kendi benliğini topluma hizmete adanması ile de hizmetkâr lider yönü fark edilmiştir. Bu liderlik çeşitliliğini barındırması Karizmatik liderlik özelliğine de sahip olduğunu göstermiştir. Liderliğin algı yöneticiliğini gerektirdiğini göstermiştir.

Liderlik teorileri genel olarak ifade edildiğinde klasik liderlik ve davranışsal-durumsal lider teorilerindeki liderlik tanımlarına uygun özellikler taşıdığı görülmüştür. Bu

bağlamda klasik liderliğin alt bir dalı olan kişisel özellikler yaklaşımını, doğuştan ve sonradan kazandığı özellikleri barındırması bakımından yansıtmıştır. Belli durumdaki ve koşullardaki insanların daha iyi lider olabilmelerini ifade eden durumdan doğan tepki teorisine de sahip olduğu gerçeğini göstermiştir. Osmanlı kökenli bir aileye sahip olmasının AliyaZZetbegoviç'in liderliğine katkısı olduğu düşünüldüğünde bu teoriye uygun bir liderlik yönü olduğu anlaşılmıştır. Liderin izleyicileri teorisi ile ortak yönlerinin olduğu ise AliyaZZetbegoviç'in sürekli halkıyla iç içe olduğu gerçeği düşünüldüğünde anlamlı olmuştur.

Davranışsal liderlik teorisini ifade eden özellikleri de taşıdığı anlaşılmıştır. Otokratik lider ve demokratik lider özelliklerine sahip olması bakımından bu teorinin özelliklerini taşıdığı görülmüştür. Yasal güç, zorlayıcı güç, karizmatik güç, uzmanlık gücü, ödüllendirme gücü kullanarak bu liderlik özelliklerine sahip olduğu anlaşılmıştır.

Durumsal liderlik teorisi ise liderlik tarzının duruma ve koşula göre değişeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda AliyaZZetbegoviç normal şartlarda imzalamayacağı Dayton Anlaşmasını savaş halinin sona erdirmek için imzalamıştır. Duruma ve o anın koşullarına göre en mantıklı kararı almayı ifade eden durumsal liderlik teorisinin özelliğine de sahip olduğu görülmüştür. Hapishane yıllarını avantaja çevirip duygu ve düşünce dünyasının bu dönemde olgunlaşması, Bosna trajedisini, Bosna mucizesine çevirmesi bunun en iyi örnekleri olmuştur.

Kalıplara sığamama, fakat yeni bir şey de ortaya koyamamanın getirdiği bir kriz dönemini siyasi, akademik, İslami bilgeliği sayesinde aşmıştır. AliyaZZetbegoviç, edilgenlik ve çaresizlik karşısında insani boyutun sınırlarını göz önünde bulundurarak durmuştur. Halkı ile iç içe olması parti kurup seçimlere girmesi, bu süreçteki propoganda

faaliyeti, oy toplama çalışması gerekse camide saf tutması insana yakın olması bu boyutun bir parçası olmuştur. Bu boyut zamanla felsefe, resim, edebiyatsever kimliği ile bütünleşerek büyük bir devlet adamı kimliğine bürünmesini sağlamıştır. İnsan, dünya din, Tanrı, tarih, kültür, sanat, edebiyat, ekseninde anlamlandırdığı insanlık bu kimliğin ideolojisini de anlamlandırmıştır. Ufuk açmak, uyarmak, tavsiyelerde bulunmak ideolojisinin bir parçası olmuştur. Savaş döneminde eğitim vermenin, gelecek nesil yetiştirmenin ötesinde farklı ve derin bir anlamı olduğu ideolojisini anlamakla mümkün olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde yer verilen aktörlük kavramı ve devamındaki diğer bölümlerde bulunan bireyin aktörlüğü, liderlik ve Aliya İzzetbegoviç ve ideolojisi çalışmanın sonuca varması için oluşturulmuş iç içe geçmiş bir zincir bütünlüğünde oluşmuştur. Var olan aktörlerin eksikliği bireyin aktörlüğünü zorunlu kılmış, aktörün liderlik özelliklerini taşıması ve özgünlüğü sonucunda Aliya İzzetbegoviç ve ideolojisi anlatılmıştır. Bilim, açıklarken ruhların bilimsel gerçekliğini açıklanmaktan yoksun kalmıştır. Aliya İzzetbegoviç'in bilgi ve insan üzerine şekillendirdiği ideolojisi bilginin rehberliği ve insanların taşıyıcılığı ile nesilden nesile aktararak bilimsel gerçekliği de elde etmiştir. İdeolojisini Kur'an ve sünnetin temel yönetim ilkesi adalet kavramı üzerinde şekillendirdiği anlaşılmıştır. Nihayetinde, "kalıcı bir sanat eseri" olarak sonsuzluğa yol almıştır.

5.KAYNAKÇA

- Adair,J.,(2013),*Bir Lider Nasıl Yetişir?*, (Çev.GülayDoğancanlı),4.Baskı,İstanbul:Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Adair,J.,(2014),*Konfüçyüs ve Liderlik*, (Çev.Utku Öztürk),1.Baskı,İstanbul:Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Ateş,D.,(2017),*Uluslararası Örgütler*,4.Baskı,Bursa:Dora Yayıncılık.
- Akdemir,A.,(2018),*Liderlik ve Vizyon Yönetimi*,1.Baskı,İstanbul:Beta Yayıncılık
- Aksar,Y.,(2017),*Uluslararası Hukuk -1-*,4.Baskı,Ankara:Seçkin Yayıncılık
- Altıntaş,S.,(2018),*Aliyaİzzetbegoviç “Baştan Sona Bir Hayat”*,1.Baskı,İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık
- Ayata,A.,(2019),*Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeninde Avrupa Birliği*,AliAyata,Murat Ercan(Ed),Küreselleşmenin Krizi Yeni Güç Dengeleri,içinde,(s,170),1.Baskı,İstanbul: Efeakademi Yayınları
- Aydoğan,İ.,(2016,Ocak),*Aliyaİzzetbegoviç’in Eğitim Tasavvuru*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229
- Başaran,İ.,E.,(1992),*Yönetmel Davranış*,Ankara:Kadıoğlu Matbaası
- Başman,S.,(2018),*Aliyaİzzetbegoviç Bilge Kral*,5.Baskı,İstanbul:Uğurböceği Yayınları
- Barutçuoğluİ.,(2014),*Liderlik*,1.Baskı,İstanbul:Kariyer Yayıncılık
- Cebeci,S.,(2014),*Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*,4.Baskı,İstanbul:Alfa Yayınları
- Carr,E.,H.,(2015),*Milliyetçilik ve Sonrası*, (Çev.Osman Akınay),6.Baskı,İstanbul:İletişim Yayınları
- Çağman,E.,(2016,Ocak),*Aliyaİzzetbegoviç’e Göre İslam Dünyasının Gerileme Sebepleri ve Çağdaşlık*,Aylık Edebiyat Dergisi,20,229
- Çelik.,N.,B.,(2005),*İdeolojinin Soy Kütüğü 1:Marx ve İdeoloji*,1.Basım,Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları
- Çil,H.,(2019),*Özgür ve Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç*,2.Baskı,İstanbul:Timaş
- Diñer,Ö.,(2019),*Kamu Yönetimi Adabı*,1.Basım,İstanbul:Klasik Yayınları Yayınevi
- Dover,B.,(1972),*Siyaset Bilimine Giriş*,3.Baskı,Ankara:Sevinç Matbaası

Drucker,P.,F.,(1993),*Yeni Gerçekler*,(Çev.:BirtaneKaranakçı),3.Baskı,Ankara:Türkiye İş Bankası

Duman,F.,(2006),*İdeoloji kuramları İdeoloji'densöylem'e kuramsal yaklaşımlar*,Tevfik Erdem(Ed.),Fedodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler,içinde,(s,168-169)Ankara:Lotus Yayınları

Eagleton,T.,(2015),*İdeoloji*,(Çev.:Muttalip Özcan),4.Baskı,İstanbul:Ayrıntı yayınları

Eliaçık., R., İ., (2019),*Çağalz Birakan Müslüman Önderler Aliya İzzetbegoviç*,1.Basım, İstanbul: İlke Yayıncılık

Erat,M.,(2014),*Kazım Karabekir ve Liderlik*, Ali Arslan(Ed).Türk Tarihinde Lider ve Liderlik Anlayışı. İçinde(s.110),1.Baskı, İstanbul: Kitapevi Yayıncılık.

Eren,E.,(2013),*Yönetim ve Organizasyon*,11.Basım,İstanbul:Beta Yayıncılık.

Gamble,A.,(2013),*Siyasal İdeolojiler*,(Çev:Ahmet Kemal Bayram)5.Baskı,İstanbul:Adres Yayıncılık.

Giritli,İ.,(1998),*Atatürkçülük İdeolojisi*,Ankara:Türk Tarik Kurumu Basımevi

Göktürk,İ.,(2016,Ocak),*Çiçek Ülkenin Çiçek Şehitleri:SrenrenitsaKatliamı*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229

Güllüpınar,H.,(2010),*Siyaset İletişim ve Aday İmajı*,Konya:Eğitim Akademi Yayınları

Güzelipek,Y.,A.,(2017),*Uluslararası İlişkiler ve Spor*,1.Baskı,İstanbul:Cinius Yayınları

<http://sozluk.gov.tr/>Erişim tarihi 01.07.2019

İzzetbegoviç,A.,(2007),*Köle Olmayacağıız*,1.Baskı,İstanbul:Fide Yayınları

İzzetbegoviç,A.,(2014),*İslami Yeniden Doğuş Sorunları*,(Çev.Rahman Ademi),İstanbul: Fide Yayınları

İzzetbegoviç,A.,(2017),*GeleceğiYenilemek*,(Çev.AsımÖz),1.Baskı,İstanbul:Pınar Yayınları

İzzetbegoviç,A.,(2018), *Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar*,(Çev.Hasan Tuncay Başoğlu),32. Basım,İstanbul:Klasik Yayınları

İzzetbegoviç,A.,(2018),*İslam Deklerasyonu*,Çev:Crnovrsanin&MirelaCrnovrsaninKurtali ,1.Basım, İstanbul ; Yarin Yayınları

İzzetbegoviç,A.,(2018),*Konuşmalar*,(Çev.FatmanurAltun,Rıfat Ahmetoğlu),27.Basım, İstanbul:Klasik Yayınları

- İzzetbegoviç,A.,(2019),*Doğu Batı Arasında İslam*,(Çev.EdinaNurikiç),1.Baskı,İstanbul: Ketebe Yayınları
- İzzetbegoviç.B.,(2018),*Tarihe Tanıklığım*,Çev: (Alev Erkilet ,Ahmet Demirhan,Hanife Öz), 24.Basım, İstanbul: Klasik Yayınları
- John, A., (2013), *Etkili Liderlik*,3.Baskı, (Çev:FatmaBaşenek),İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- John, A., (2016),*100 Harika Fikir*,3.Baskı, (Çev:Serdar Uyan),İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Kapani,M.,(2007),*Politika Bilimine Giriş*,19.Baskı,Ankara:Bilgi Yayınevi
- Karaca,Ö.(2003),*Uluslararası İlişkiler Teorisi*.VeliKondak(Ed.)*Uluslararası İlişkiler* içinde(s.11-12).1.Basım.Ankara:Arın Yayınları.
- Karaman,Ö.,(2016),*Kamu Yönetiminde Liderlik Etkisi*,1.Baskı,İstanbul:Babıali Kültür Yayıncılık
- Keçecioğlu,T.,(2003),*Lider&Liderlik*,1.Baskı,İstanbul;Okumuş Adam Yayıncılık
- Müftüoğlu,A.,(2016),*Aliyaİzzetbegoviç Tarihsel Bir Haysiyetin En Güzel Temsilcisidir*, Mustafa Orçan,RahmanAdemi,Mustafa Balcı(Ed.),Hece Aylık Edebiyat Dergisi Aliyaİzzetbegoviç Özel Sayı;31,içinde,Sayı:229,2.Baskı,(s,753),Ankara:Hece Yayınları
- Ocaktan,O.,(2016,Ocak),Devlet Adamı Olarak Aliyaİzzetbegoviç,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229.
- Özdenören,Ö.,(2016,Ocak),*Mostar Köprüsü'ne Bir Roman Taslağı*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229.
- Öztürk,C.,(2018),*Liderlik*,1.Basım,Nobel Yayıncılık.
- Öztürk,H.,(2016,Ocak),*Yıldızın Altında Yatan Adam*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229.
- Sancar,S.,(2014),*İdeolojinin Serüveni* ,3.Baskı,Ankra:İmge Kitapevi.
- Sarı,A.,(2016,Ocak),*Aliyaizzetbegoviç'in İhlas Ahlakıyla Immanuel Kant'ın Ödev Ahlakı Üzerine*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229.
- Seyrek,A.,(2017),*Aliya İzzetbegviç*,1.Baskı,İstanbul:Maviçatı Yayınları.

Taşdelen,V.,(2016,Ocak),*İslam Zihninin Yeniden Oluşumu:Aliya'nın Eğitim Felsefesi Üzerine Bir Deneme*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229.

Tekin,A.,(2000),*Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları*,1.Baskı,İstanbul:Okumuş Adam Yayınları.

Topkar,K.,(2016) “*Aliya İzzetbegoviç: Ahlaklı Bir Avrupalı*”,Mustafa Orçan,Rahman Ademi, Mustafa Balcı (Ed.),Hece Aylık Edebiyat Dergisi Aliya İzzetbegoviç Özel Sayı;31,içinde,Sayı:229,2.Baskı,(s,428),Ankara:Hece Yayınları.

Türkeş,A.,(1992),*1994 Milliyetçilik Olayı*,14.Baskı,İstanbul:Kamer Yayınları.

Uğurlu,Y.,(2016,Ocak),*Doğunun Çocuğu Batının Münevveri Aliya İzzetbegoviç*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229.

Uysal,O.,(2007)”*Liderliğin Anatomisi*”,1.Baskı,Ankara;Akçağ Yayıncılık.

Ünal,H.,(2016,Ocak),*Adil Savaş İle Adaletsiz Barış Arasında Aliya İzzetbegoviç*,Hece Aylık Edebiyat Dergisi,20,229.

Yalvaç,F.,(2008)”*Rousseau ve Uluslararası İlişkiler*”,3.Basım,Ankara:Phoenix Yayınevi.

Yıldırım,E.,(2016),*Sorumluluk,Ahlak,Sadakat;Müslüman Entelektüelin Lider Olarak Portresi*,Mustafa Orçan,Rahman Ademi, Mustafa Balcı (Ed.),Hece Aylık Edebiyat Dergisi Aliya İzzetbegoviç Özel Sayı;31,içinde,Sayı:229,2.Baskı,(s,127),Ankara:Hece Yayınları.

Yılmaz R,GürelP,Fırlar N,”*Dil,söylem ve liderlik*”,GürelP.,Yılmaz R.(2014)(Ed.),Liderlik ve Çağdaş boyutları,içinde,(s,245-246),İst:Derin Yayıncılık.

Yılmaz,A.(2013),*Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*,2.Basım,Ankara:Kadim Yayınları.

Yorulmaz,H.,(2015),*Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç*,2.Basım,İstanbul:Hat Yayınevi.